

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Journal of Karabuk
University Faculty of
Economics and
Administrative
Sciences

CİLT / VOLUME: 4
SAYI / ISSUE: 2
YIL / YEAR: 2024

e-ISSN: 2791-755X

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Hakemli Dergidir
Blind Peer Reviewed Journal

İmtiyaz Sahibi (Grant Holder)
Prof. Dr. Fatih KIRIŞIK

Editör (Editor)
Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU

Editör Yardımcısı (Associated Editor)
Dr. Öğr. Üyesi Abdül Samet ÇELİKÇİ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Managing Editor)
Arş. Gör. Emel BEDİR

Alan Editörleri (Field Editors)
Kamu Yönetimi ve Yönetim Bilişim Sistemleri (Public Administration and Management Information Systems)
Doç. Dr. Yasin TAŞPINAR
Sosyal Hizmet, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri (Social Work, Labour Economics and Industrial Relations)
Doç. Dr. Bora BALUN
Siyaset Bilimi (Political Science)
Doç. Dr. Utku AYBUDAK

Yayın Kurulu (Editorial Board Members)
Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Oğuzhan ZENGİN (Karabük Üniversitesi)
Prof. Dr. Tarık TUNCAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. H. İrem KALAYCI KIRLIOĞLU (Karabük Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramile DADAŞOVA (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)
Doç. Dr. Yakup KAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Yaser SNOUBAR (Qatar University)
Dr. Öğr. Üyesi Veysi BAYDAR (Karabük Üniversitesi)

CİLT/Volume: 4 SAYI/Number: 2 YIL/Year: 2024
YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION
Yerel/Sürekli Yayın (Periodical)

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

The publication language of the journal is Turkish and English.

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD of PUBLICATION

Yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is a scholarly, international, peer-reviewed, open-access journal published twice a year.

YAYIN TARİHİ/PUBLICATION DATE

31.12.2024

İNDEKSLER (INDEXES)

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi aşağıdaki ulusal ve uluslararası indekslerce taranmaktadır.

Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences has been indexed by the following national and international database.

- ResearchBib Academic Resource Index
- İdealonline
- I2OR
- CiteFactor
- Asos İndeks
- Scientific Indexing Services (SIS)
- Directory of Research Journals Indexing

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Karabük Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Karabük-TÜRKİYE
Tel: +90 444 0 478

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Karabük Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kat: 4, Oda No: 403
Karabük-TÜRKİYE
Tel: +90 444 0 478 / +90 370 418 65 08
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/unikatoplumvebilim>
unikad@karabuk.edu.tr
kirlioglumehmet@gmail.com
sametcelikci@hotmail.com

Bu dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen görüş ve ifadeler yazarların sorumluluğundadır.
Statements and opinions expressed in papers published in this journal are the responsibility of the authors.

EDİTÖRDEN

Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin sekizinci sayısını sizlere sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Akademik araştırmaların ve fikirlerin paylaşıldığı bu platform, disiplinler arası etkileşimlere katkı sunmayı ve bilimsel bilgi birikimini genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu sayımızda, geniş bir yelpazede özgün ve değerli makalelerle karşınızdayız.

Teknolojinin toplumlar üzerindeki etkisini ele alan çalışmalarımızda, "Yapay Sinir Ağları Yöntemleri ile Elektrik Tüketimi Analizi" başlıklı makale, enerji tüketiminin tahminine yönelik yenilikçi yöntemleri tartışmaktadır. Bu çalışma, sürdürülebilir enerji politikaları geliştirme açısından önemli bulgular sunmaktadır.

İktisadi ve uluslararası ilişkiler bağlamında, "İran'da Doğrudan Yabancı Yatırımın Evrimi: Belirleyiciler ve Ekonomik Etki" makalesi, bölgesel dinamikleri ve yatırım akışlarının ekonomik etkilerini analiz ederek kıymetli bir perspektif sunmaktadır. Yine bu alanda, "Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında, Gümrük Birliği Antlaşmasının Eksiklikleri ve Güncellenme İhtiyacı" başlıklı makale, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasını ele alarak derinlemesine bir değerlendirme sunmaktadır.

Felsefi ve sosyolojik analizlere yer verdiğimiz bu sayımızda, "Nietzsche'nin Irkçılık Karşıtı Felsefesi ve Nazi İdeolojisi Arasındaki Çatışma" başlıklı makale, felsefenin politik ideolojiler üzerindeki etkisini tartışırken, "Pierre Bourdieu'nün Kavram ve Kuramları ile Cumhuriyetin İlk Dönemlerindeki Harf ve Dil Devrimini Anlamak" başlıklı çalışma, kültürel dönüşümlerin sosyal yapılar üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Son olarak, kamu yönetimi ve yerel yönetimler alanında, "Türkiye İçin Yerel Yönetimler Ombudsmanlığı İhtiyacı: Katılım İlkesi Bağlamında Nasıl Bir Yapı Kurulabilir?" başlıklı makale, demokratik katılımı artıracak çözüm önerileri sunmaktadır.

Bu sayıda yer alan her bir çalışma, disiplinine katkı sağlamayı hedefleyen titiz bir emeğin ürünüdür. Yazarlarımıza ve hakemlerimize, değerli katkılarından dolayı teşekkür ediyoruz. Ayrıca, bu sayının hazırlanmasında emeği geçen editör ekibimize ve yayın sürecine katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza şükranlarımızı sunarız.

Dergimizin, alanında yeni fikirler ve tartışmalar üretebilmesi adına okuyucularımıza ilham vermesini temenni ediyoruz. Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle...

Saygılarımızla,
Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU

CİLT/Volume: 4 SAYI/Number: 2 YIL/Year: 2024

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/unikatoplumvebilim>

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- Yapay Sinir Ağları Yöntemleri ile Elektrik Tüketimi Analizi**
Analysis of Electricity Consumption by Artificial Neural Networks Methods
Şeyma Nur ÜNAL 98-111
- The Evolution of Foreign Direct Investment in Iran: Determinants and Economic Impact**
İran'da Doğrudan Yabancı Yatırımın Evrimi: Belirleyiciler ve Ekonomik Etki
Misagh Haji AMIRI 112-121
- Nietzsche'nin Irkçılık Karşıtı Felsefesi ve Nazi İdeolojisi Arasındaki Çatışma: Üstinsanın Yükselişi ve Nazi Irkçılığı**
Nietzsche's Anti-Racist Philosophy and The Conflict with Nazi Ideology: The Rise of The Übermensch and Nazi Racism
Umud ORUJOV 122-132
- Pierre Bourdieu'nün Kavram ve Kuramları ile Cumhuriyetin İlk Dönemlerindeki Harf ve Dil Devrimini Anlamak**
Understanding The Alphabet and Language Reforms in The Early Years of The Republic Through Pierre Bourdieu's Concepts and Theories
Goshgar BAYLAROV 133-144
- Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında, Gümrük Birliği Antlaşmasının Eksiklikleri ve Güncellenme İhtiyacı**
Turkey and The European Union Relationship: Deficiencies of The Customs Union Agreement and The Need for Updating It
Osman KURTER, Sümeyye ŞAHİN 145-160
- The Need for Local Government Ombudsmanship in Türkiye: What Kind of Structure Can Be Made in Accordance with The Principle of Participation?**
Türkiye için Yerel Yönetimler Ombudsmanlığı İhtiyacı: Katılım İlkesi Bağlamında Nasıl Bir Yapı Kurulabilir?
Şeyma DAĞCI, Metin ÖZKARAL 161-177

YAPAY SİNİR AĞLARI YÖNTEMLERİ İLE ELEKTRİK TÜKETİMİ ANALİZİ

Şeyma Nur ÜNAL¹

Öz

Enerji konusu ile ilgili yapılmış akademik çalışmalar içerisinde elektrik, ekonominin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Elektrik tüketimi etkileyen birçok faktör bulunmakta olup çalışmada bu faktörler arasında ülkenin toplam elektrik enerjisi üretimi, ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru (Dolar/TL) ile ülkenin toplam elektrik tüketim miktarının 2005-2023 yılları verileri alınarak aralarındaki ilişki incelenmiş ve Yapay Sinir Ağları (YSA) yöntemiyle analiz edilmiştir. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'dan alınarak Matlab ortamında ölçeklenmiş ve Matlab ortamında YSA modeline uygulanmıştır. Çalışmada YSA yöntemlerinden ileri beslemeli geri yayımlı sinir ağı, elman sinir ağı NARX (Nonlinear Autoregressive Exogenous) sinir ağları kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda 2 katmanlı ileri beslemeli geri yayımlı sinir ağının performans ölçütü olarak alınan RMSE değeri 0.0157 R değeri ise 0.9976 elde edilerek kullanılan elman ve NARX sinir ağlarından daha iyi bir sonuç elde edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağları, Elman Sinir Ağı, NARX Sinir Ağı, Elektrik Tüketimi.

ANALYSIS OF ELECTRICITY CONSUMPTION BY ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS METHODS

Abstract

Among the academic studies on energy, electricity constitutes an important part of the economy. There are many factors affecting electricity consumption, and in this study, the relationship between the country's total electricity production, exports, imports, industrial production index and exchange rate (USD/TL) and the country's total electricity consumption for the years 2005-2023 was analyzed and analyzed with the Artificial Neural Network method (ANN). The data are obtained from Turkish Statistical Institute, Turkish Electricity Transmission Corporation, Central Bank of the Republic of Turkey, scaled in MATLAB environment and applied to the model. Feed-forward back-propagation neural network, Elman neural network and NARX neural network were used in the study. In the light of the analysis, it was determined that the RMSE value of the 2-layer feed-forward back-propagation neural network, which is taken as a performance criterion, was 0.0157 and the R value was 0.9976 and a better result was obtained than the Elman and NARX neural networks used.

Keywords: Artificial Neural Network, Elman Neural Network, NARX Neural Network, Electricity Consumption.

¹Dr., seyma-gnr@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3475-7226

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Ünal, Ş. N. (2024). Yapay sinir ağları yöntemleri ile elektrik tüketimi analizi. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 98-111.

GİRİŞ

Elektrik, insan hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Isınma ve soğutma gibi temel ihtiyaçların karşılanması elektrik tüketim talebini arttırmaktadır. Elektrik tüketimi ekonomik büyümeyi teşvik edebilir, bu sayede elektrik tüketimi sermaye, işgücü ve teknik üretimini bir dereceye kadar arttırabilmektedir. Ekonomik büyüme de elektrik tüketimine olan talebi artırabilir, bu da aralarındaki doğal ilişkiyi göstermektedir (Shengfeng vd., 2012: 56). Son yıllarda tahmin yöntemleri arasında popüler olan yapay sinir ağları çeşitli sektörlerin analizinde kullanılmaktadır. Sinir bilimciler uzun zamandır sinir sisteminin özelliklerini ve işlevlerini tanımlayarak, beyinlerin yaptıkları görevleri nasıl gerçekleştirdikleri sorusunu yanıtlamada giderek daha da başarılı olmaktadır. Yapay sinir ağları gerçek nöronları gevşek bir şekilde taklit eden basit hesaplama birimlerinden oluşan ağlardan meydana gelmektedir (Kanwisher vd., 2023: 242). Bu ağlar giderek büyüyen finansal verilerde, yapay zekâ ve sinir ağlarına göre hızlıca uyarlanabilirken süreçleri hızlandırabilir ve ham verilerin kullanılma şeklini iyileştirebilir.

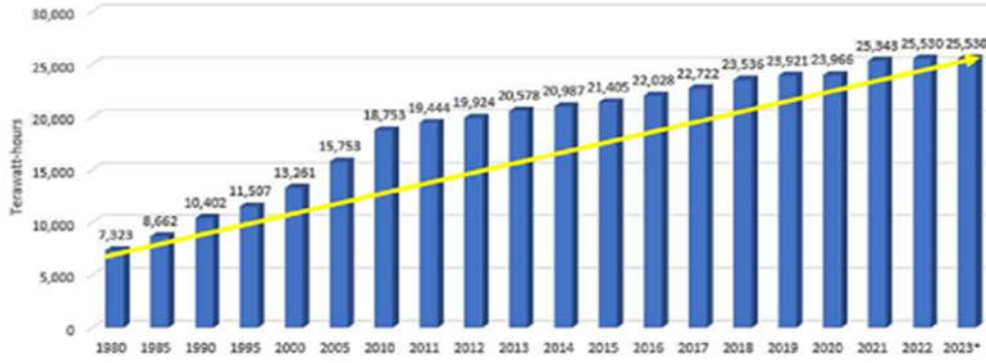
Çalışmada elektrik tüketimi ve ekonomideki yeri ele alındıktan sonra YSA'ları modelleri açıklanmıştır. Yapılan çalışmalar hakkında literatür taraması yapıldıktan sonra çalışmanın modeli gösterilmiştir. Ülkenin toplam elektrik enerjisi üretimi, ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru (Dolar/TL) ile ülkenin toplam elektrik tüketim miktarı arasındaki ilişki YSA yöntemiyle incelenerek analiz edilmiştir.

ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİDEKİ YERİ

Enerji, ekonomik ve sosyal gelişmişliğin bir ölçüğü ve aynı zamanda en temel insani bir gereksinimdir. Özellikle de elektrik enerjisi, insan yaşamında tartışmasız bir önceliğe sahiptir. Günlük yaşamın birçok alanında vazgeçilmez olup sınai üretim, ticari ve evsel kullanımda ikame edilemezdir. Refah seviyesinin sürdürülebilmesi için de günlük yaşamın her alanında bulunmaktadır. Enerjisiz bir yaşam, günümüz koşullarında neredeyse olası değildir. Bunların yanısıra gelişen teknoloji ve artan enerji açığı bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de yeni enerji kaynakları üzerinde daha fazla düşünülmesini ve hızlı bir şekilde alternatiflerin üretilmesini gerekli hale getirmiştir (TMMOB, 2010: 2). Hızlı ekonomik büyüme, artan sanayileşme, teknolojik ve yönetsel ilerlemeler üretkenliği, ekonomik çıktıyı ve elektrik tüketimini arttırmaktadır.

Enerji kaynakları arasında elektrik enerjisi, özellikle kullanım kolaylığı ve tüm ekonomik ve sosyal yaşamın içerisine yoğun bir şekilde girmiş olması ile sayılamayacak diğer avantajları sayesinde dünyada en çok kullanılan enerji türüdür (Karabulut, 2004: 54). Dünya çapındaki ekonomilerde genişleyen ekonomik faaliyet alanlarında, elektrik tercih edilen ve baskın enerji kaynağı haline gelmiştir. Yaşam standartlarının yükselmesine hayati bir katkıda bulunmuş ve teknolojik-bilimsel ilerlemelere yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, bu enerji türü ekonomik kalkınma için önemli olarak görülmektedir (Rafindadi vd., 2022: 1).

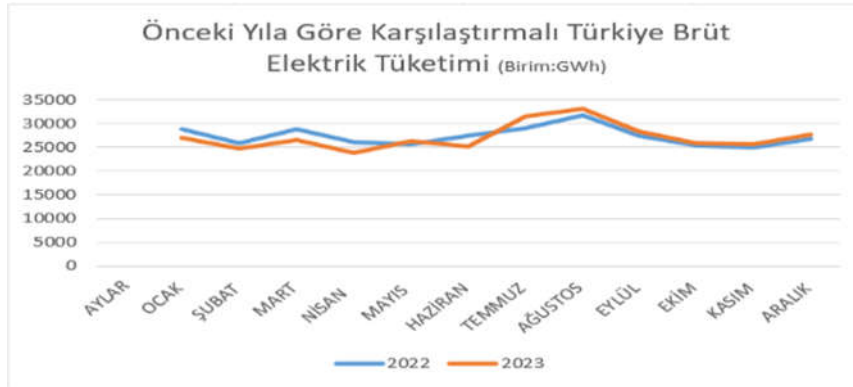
Şekil 1. Küresel elektrik tüketimi (terewaat-saat cinsinden dünya çapında net elektrik tüketimi)

Kaynak: Kiessling vd., 2024

Coğrafyalar itibarıyla farklılıklar bulunmakla birlikte, imalat sanayii sektörlerinde hem birincil enerji ve hem de elektrik talebinde, konutlarda ve hizmet sektöründe ise elektrik talebinde güçlü bir büyüme eğilimi ortaya çıkmıştır (TSKB, 2021). Şekil 1’de 1980-2023 yılları arasındaki küresel elektrik tüketiminin görseli verilmektedir. Görsele baktığımız zaman elektrik tüketimi her geçen yıl arttığı görülmektedir. Şekil 2’de 2022-2023 yılları arasındaki önceki yıla göre karşılaştırmalı Türkiye elektrik tüketimi tüketimi gösterilmektedir. Yaz aylarında ülkedeki elektrik tüketiminin arttığı görülmektedir.

Şekil 2. Önceki yıla göre karşılaştırmalı türkiye elektrik tüketimi

Kaynak: TEİAŞ

YAPAY SİNİR AĞLARI

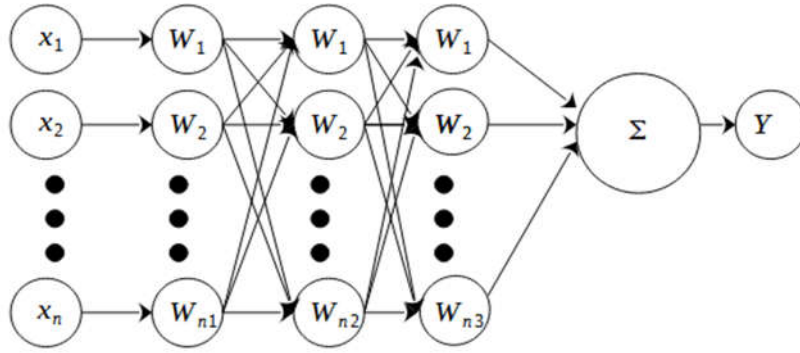
Yapay zeka terimi, insan zekasının insan beynine dayalı paralelliginden kaynaklanmaktadır. İnsan beyninin ayırt edici özelliği, gerçek dünya deneyimini gözlemlemek, öğrenmek ve etrafındaki olayların ortamların öğrenilmesine dayalı bilinçli kararlar vermektir. Bu yetenek, insanları dünyadaki tüm hayvanlar arasında en güçlü varlık kılmaktadır. Makinelerin, özellikle bilgisayar sistemlerinin ve yazılım destekli sistemlerin, insan zekasının yetenekleriyle bir şekilde eşleşebilecek zekayı yapay olarak geliştirme yetenekleridir. Böylece, insan benzeri işlevlerin, faaliyetlerin ve davranışların kontrol edildiği makinelere yapay zeka denmektedir (Thakur vd., 2024: 2).

Sinir ağları biyolojik nöronların işleyişinden ilham alan matematiksel modellerdir. Pek çok sinir ağı modeli bulunmaktadır. Bu makine öğrenimi tekniği, adından da anlaşılacağı gibi

insan beyninin çalışma şeklinden kaynaklanmaktadır. Şekil 3'te bir sinir ağı sisteminin basit bir şemasını göstermektedir. Tıpkı insan beyninin girdisini tüm duyu organlarından elektrik sinyalleri şeklinde alması gibi, bu bilgisayar sinir ağı da girdisini ($x_1, x_2, \dots, x_n$) veri şeklinde (bilgisayar çipinin içinde elektrik sinyalleri şeklinde taşınır) alır. Şekildeki her daire, bir nöronun dijital bir versiyonunu temsil ederken her dikey nöron grubu, sinir ağındaki bir katmanı temsil etmektedir. Her nöron, kendisine girdi olarak gelen sinyalleri toplar ve ardından toplama üzerinde bir aktivasyon işlevi uygular. Etkinleştirme işlevi, aşağıdakilerden gelen değerleri eşler: girdi, çıktı kümesindeki değerlere ayarlanır (Joshi, 2024: 134). Sinir ağının her katmanındaki her nöron girdileri işlemeye ve çıktılar üretmeye devam eder. Son aşamada, önceki katmandan gelen tüm çıktılar, bir eylem veya tahmin biçiminde olabilen nihai çıktı oluşturmak için toplanır. Bu sürece, sinyallerin ileri yönde akmaya devam ettiği ve sonuçta tüm duyu bilgileri bir eylem oluşturmaya dönüştürdüğü sinir ağının ileri besleme işlemi denmektedir. Kullanılan veri setiyle eylem oluşturulduktan sonra sinir ağının istenen davranışına göre önceden programlanan, beklenen sonuçla karşılaştırılır. Oluşturulan eylem ve beklenen sonuçtaki farka hata denmektedir (Joshi, 2024: 135). Yapay sinir ağları içerisinde ileri besmeli sinir ağı, yinelemeli sinir ağı, elman sinir ağı ve Narx sinir ağı en çok kullanılan ağlar arasında gösterilmektedir.

Şekil 3. Sinir ağı görseli

Kaynak: Joshi, 2024: 135.

İleri Besmeli Sinir Ağı

Tek yönlü sinyal akışı sağlayan ileri beslemeli sinir ağı en yaygın olarak kullanılan sinir ağıdır. İlk olarak bu modelde, ağırlıklar genellikle katmana ulaşmadan önce bir dizi girdiyle çarpılır. Daha sonra, ağırlıklı girdi verileri bir araya getirilerek bir toplam hesaplanır. Sınıflandırma sırasında yaygın olarak kullanılan iyi bilinen bir ileri beslemeli sinir ağı modeli tek katmanlı algılayıcılardır (Muruganandam vd., 2023). Bir yapay sinir ağının mimarisi ileri beslemeli veya geri beslemeli olabilir. İleri beslemeli yapay sinir ağlarında sinyaller sadece tek bir yönde, girdi katmanından çıktı katmanına doğru iletilirken geri beslemeli ağlarda sinyallerin hem ileri yönde hem de geri yönde aktarılması mümkündür. Bu aktarım aynı katmandaki nöronlar arasında olabileceği gibi farklı katmandaki nöronlar arasında da olabilir (Koç ve Onocak, 2018: 594).

İleri beslemeli sinir ağının eğitimi için kullanılan geri yayılma algoritması birçok öğrenme algoritması arasında en popüler olanıdır. Bu algoritmanın en çok kullanıldığı yer ileri beslemeli sinir ağlarının eğitimidir. Geri yayılma algoritması, her bir ögenin bir parametreye göre bir hata ölçüsünün türevi olarak tanımlandığı bir gradyan vektörünü geriye yayarak ağların sinaptik ağırlıklarını güncelleme bir yoludur. Hata sinyalleri genellikle gerçek ağ

çıkışlarının ve istenen çıkışların farkı olarak tanımlanır. Bu nedenle, eğitim için bir dizi istenen çıktı mevcut olmalıdır (Sazlı, 2006: 14).

Yinelemeli Sinir Ağları

Yinelemeli sinir ağları hem girdinin hem de çıktının sıralı yapılara sahip olduğu diziden diziye problemini çözmek için kullanılmaktadır (Wang ve Tax, 2016: 2). Beyinde hiyerarşik olarak iç içe geçmiş çok sayıda geri bildirim döngüsü vardır. Biyolojik sinir ağlarının yinelenen doğası birçok bilişsel süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, yinelenen bağlantılar, anıların oluşumu ve geri alınması için çok önemlidir. Bilgi ağ üzerinden aktığında ve kaynağına geri döndüğünde, ilgili nöronlar arasındaki bağlantıları güçlendirerek anıların pekiştirilmesine yol açabilir. Yinelemeli ağların temel avantajlarından biri, zaman serisi verileri, doğal dil işleme ve girdi sırasının önemli olduğu diğer sorunları olan görevler için gerekli olan verilerdeki zamansal bağımlılıkları ve dizileri işleme yetenekleridir (Krauss, 2024: 132).

Elman Sinir Ağı

Elman sinir ağı, sinir ağlarının bir alt sınıfı olup yinelenen sinir ağlarından biridir. Geleneksel sinir ağlarıyla karşılaştırıldığında, elman sinir ağları gizli katmandan ek girdilere sahip olduğu görülmektedir. Sinir ağındaki bu yeni bir katman, bağlam katmanını oluşturmaktadır. Elman sinir ağında kullanılan standart geri yayılım algoritmasına elman geri yayılım algoritması denmektedir. Bu sinir ağları ayrık zaman dizisinin (sürekli olan bir sinyalden belli zaman aralıklarında örneklem alınması) tahmin problemlerini çözmek için kullanılabilir (Guanghua vd., 2018: 12). Elman sinir ağı bir girdi katmanı, bir gizli katman, bir tekrarlayan veya bağlam katmanı ve bir çıktı katmanından oluşmaktadır. Her katman, giriş örneklerinin ağırlıklı toplamının doğrusal olmayan bir fonksiyonunu hesaplayarak bir katmandan diğer katmana bilgi veya örnekleri yayan bir veya daha fazla nörona sahiptir (Kumar ve Chandar, 2020: 649). Elman sinir ağları zaman serisi tahmini de dahil olmak üzere birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Narx Sinir Ağı

NARX (Nonlinear Autoregressive Exogenous) doğrusal olmayan dışsal girdili otoregresif ağ , tekrarlayan dinamik bir YSA türüdür. YSA'lar biyolojik nöronları tutan bir grup birbirine bağlı düğümden, yapay nöronlardan oluşmaktadır. Her nöronun birden fazla giriş-çıkış bağlantısı olabilir. Bir nöronun çıktısını diğerine girdi olarak sağlar. İleri beslemeli sinir ağlarında düğümler, tek yönlü bilgi akışına sahip katmanlar halinde düzenlenirken, NARX gibi tekrarlayan ağlarda bilgi, aynı veya önceki katmanlardaki nöronlar arasında bağlantılara izin veren hem ileri hem de geri yönlerde akmaktadır (Nunno ve Granata, 2020: 3). NARX modelleri çok çeşitli doğrusal olmayan dinamik sistemleri modellemek için uygulanabilir. Zaman serisi modellemesi dahil olmak üzere çeşitli uygulamalarda kullanılmaktadır (Boussaada vd., 2018: 4).

LİTERATÜR

Nizami (1995) elektrik enerjisi tüketimini ilişkilendirmek için yapay bir sinir ağı modeli geliştirilmiştir. Suudi Arabistan'ın Doğu Eyaleti hava durumu verilerine (sıcaklık ve nem), küresel güneş radyasyonu ve nüfus eklenmiştir . Modelleme için iki katmanlı ileri beslemeli bir sinir ağı kullanılır. Sinir ağına girdiler bağımsız değişkenlerdir, çıktı ise elektrik enerjisi tüketimidir. Model oluşturma ve doğrulama için 1987-1993 yıllarının verileri

kullanılmıştır. Karşılaştırma ile bir regresyon modeli ile sinir ağı modelinin tahminler için daha iyi performans gösterdiğini sonucuna ulaşılmıştır .

Hsu & Chen, (2003) Tayvan'ın bölgesel pik yükünü tahmin etmek için üç giriş nöronu (bölgesel GSYİH, bölgesel nüfus ve bölgesel en yüksek sıcaklık) kullanılırken çıkış modeli içinse yalnızca bir çıkış nöronu (bölgesel tepe yükü) kullanmışlardır. Analiz sonucunda ortalama mutlak yüzde hatası YSA modellerinin regresyon modellerinden daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Mandal vd. (2006) kısa vadeli yük tahmini için Japonya Okinawa'nın gerçek saatlik yük ve sıcaklık verileri (1999-2000 yılı için) kullanılarak test edilmiştir. Bir ila altı saat öncesi tahmin hataları %0,98 ile %2,43 arasında değişmektedir. Yük tahmin sonuçlarından elde edilen maksimum ve minimum yüzdelik hatalar ve ortalama mutlak yüzde hatası değerleri, önerilen YSA tabanlı yöntemin birkaç saat öncesindeki yük tahmini için güvenilir tahminler sağladığını doğrulamaktadır.

Azadeh vd. (2007), Nisan 1994'ten Ocak 2004'e kadar İran'da aylık elektrik tüketiminin ayrıntıları toplanmıştır. Bu makalede, elektrik tüketimini tahmin etmek için YSA, zaman serileri ve ANOVA kullanılmıştır. YSA'nın toplam elektrik tüketimi için daha iyi tahmin değerlerine sahip olduğu gösterilmiştir.

Panklib vd. (2015), bu makalede Tayland'da uzun vadeli elektrik tüketimini tahmin etmek için bir yapay sinir ağı (YSA) ve bir regresyon modeli uygulanmıştır. Her iki doğrusal olmayan modelin de girdileri gayri safi yurtiçi hasıla ve nüfus sayısıdır. Maksimum ortam sıcaklığı ve elektrik gücü talebi, elektrik tüketimini tahmin etmek için sinir ağına girdi olarak kullanılmıştır. Bu çalışmanın regresyon ve YSA modelleri ile tahmin sonuçlarına göre, ülkenin 2010, 2015 ve 2020 yıllarında elektrik tüketimi regresyon modeli için sırasıyla 160.136, 188.552 ve 216.986 gigawatt'a, YSA modeli ise sırasıyla 155.917, 174.394 ve 188.137 GWh 216.986 GWh'ye ulaşacağı tespit edilmiştir.

Torabi vd. (2018), makalelerinde hava durumuna duyarlı yüklerin elektrik enerjisi kullanımını tahmin etmek için hibrit bir yaklaşım sunmaktadır. Sunulan yöntem, hava durumu verilerini kullanarak elektrik enerjisi kullanımının kısa vadeli doğru tahmini için YSA ve DVM yaklaşımları ile birlikte kümeleme paradigmasını kullanmaktadır. Önerilen yaklaşım (CBA-ANNSVM) gerçek yük verilerine uygulanmış ve mevcut modellere kıyasla daha yüksek doğruluk elde edilmiştir.

Behm (2020) çalışmalarında yapay sinir ağları kullanarak uzun vadeli hava durumuna bağlı saatlik elektrik yükünü tahmin etmek için bir yöntem sunmuşlardır. 5 gizli katman ve katman başına 1.024 gizli düğüme sahip tam bağlı yoğun yapay sinir ağları, 2006'dan 2015'e kadar olan geçmiş veriler kullanılarak eğitilmiştir. Giriş parametreleri takvim bilgileri, yıllık tepe yükleri ve hava durumu verilerini içermektedir. Sonuçlar, Avrupa İletim Sistemi Operatörleri Ağı (entso-e) tarafından yayınlanan mevcut orta vadeli yeterlilik tahminlerinde kullanılan elektrik yüklerini tahmin etme yöntemine göre kıyaslanmıştır. 2016 doğrulama yılı için yaklaşımı %2,8'lik ortalama mutlak yüzde hatası gösterirken, entso-e tarafından kullanılan yaygın yaklaşım tepe yük ölçeklemesi kullanılarak ortalama %4,8'lik bir hata olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Xu ve Zhang (2022) mevcut çalışma, 4 Ocak 2016 - 31 Aralık 2020 tarihleri arasında Çin Zhengzhou Emtia Borsası'nda işlem gören termal kömürün günlük olarak kaydedilen kapanış fiyatlarının bir veri setine dayalı olarak bu tahmin problemi için doğrusal olmayan

otoregresif sinir ağlarının yararlılığını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Sırasıyla eğitim, doğrulama ve test aşamaları için %1,48, %1,49 ve %1,47 oranında göreceli kök ortalama kare hata oranları elde edilmiştir. Sonuç olarak çalışmada termik kömürün fiyat tahmini sorunu için sinir ağlarının yararlılığı gösterilmiştir.

Bouteska vd. (2023) çalışma, enerji emtia piyasası tahminleri için doğrusal olmayan odaklanmış zaman gecikmeli sinir ağı kullanan yapay sinir ağı tabanlı bir tahmin modeli geliştirmeyi amaçlamaktadır. Veri olarak Covid-19 dönemi de dahil olmak üzere 2007-2020 dönemi için ham petrol ve doğal gaz fiyatları kullanılmıştır. Ampirik bulgulara göre odaklanmış zaman gecikmeli sinir ağı modelinin Batı Teksas Ara Petrolü ve Brent ham petrol fiyatları ile Ulusal Denge Noktası ve Henry Hub doğal gaz fiyatlarını tahmin etmede mevcut temel çizgilerden ve yapay sinir ağı tabanlı modellerden daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. (Bouteska vd., 2023).

Barcos vd. (2024) yapay sinir ağları ve ölçülü tedarik noktası sınıflandırması yoluyla belediyelerin elektrik talebinin tahminini hedeflemiştir. Analiz için İspanya'nın Valensiya Belediyesi'nin 2017-2018'den 525 tedarik noktasından gelen tüketim verilerini kullanmışlardır. Günlük maksimum ortalama mutlak yüzde hatası %3,8 olan toplu tahminler sunmaktadır. Farklı tüketim tiplerine sahip bir tüketici için doğru bir elektrik talebi tahmininin alt ölçüm gerektirmediği, ancak ölçümlü tedarik noktalarını karakterize etmenin daha iyi tahminlere izin veren daha düşük maliyetli bir seçenek olduğu sonucuna varmışlardır.

Alam (2024) Bangladeş'in Ocak 2000'den Aralık 2019'a kadar iç hat uçuşlarında seyahat eden aylık yolcu sayısı incelenmiştir. Gelecekteki hava trafiğini tahmin etmek için, bu veri kümesi kullanılarak bir yapay sinir ağı (YSA) modeli geliştirilmiştir. Ortalama kare hatası (MSE), kök ortalama kare hatası (RMSE), doğruluk, kesinlik, duyarlılık ve özgüllük dahil olmak üzere kullanılan değerlendirme ölçütleri, geliştirilen YSA modelinin etkinliğini göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda MSE: 0,0019, RMSE: 0,0440, doğruluk:0,92, kesinlik:0,92, duyarlılık:0,93 ve özgüllük: 0,95'tir. Yapay zeka yaklaşımlarına ve YSA'larına dayalı modellemenin geleneksel doğrusal regresyon modellerinden daha etkili olduğu görülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı 2005-2023 yılları arasındaki elektrik tüketiminin YSA yöntemleriyle analizinin yapılmasıdır. Kullanılan yöntemler ile en iyi kök ortalama kare hatası ve R değeri veren YSA ağını tespit etmek çalışmanın bir diğer amacıdır. Bu amaçlar doğrultusunda elektrik tüketimi, elektrik enerjisi üretimi, ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru verileri kullanılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmada yapay sinir ağları yöntemlerinden ileri geri yayılım sinir ağı, elman sinir ağı ve NARX sinir ağı yöntemleri kullanılmıştır. İlk adım olarak verinin ön işleme yapılmıştır. Veriler Matlab ortamına girmeden önce 0-1 arasında ölçeklendirilmiş, %70 eğitim %15 doğrulama %15 test olarak verisi olarak ayrılarak eğitim algoritması olarak Levenberg-Marquardt kullanılmıştır. Katman sayılarını belirleyerek 2 katmanlı ve 3 katmanlı sinir ağı oluşturulmuştur. Tasarlanan yapay sinir ağının beş adet girişi vardır. Bu girişe elektrik enerjisi üretimi, ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve döviz kuru verileri uygulanmaktadır. Çıkış verisi olarak elektrik tüketimi olarak belirlenmiştir.

Ölçeklendirme formülü eşitlik 1’de gösterilmektedir.

$$X_{ölçeklenmiş} = \frac{X_n - X_{minimum}}{X_{maksimum} - X_{minimum}} \quad (1)$$

$$X_n = X_{ölçeklenmiş} (X_{maksimum} - X_{minimum}) + X_{minimum} \quad (2)$$

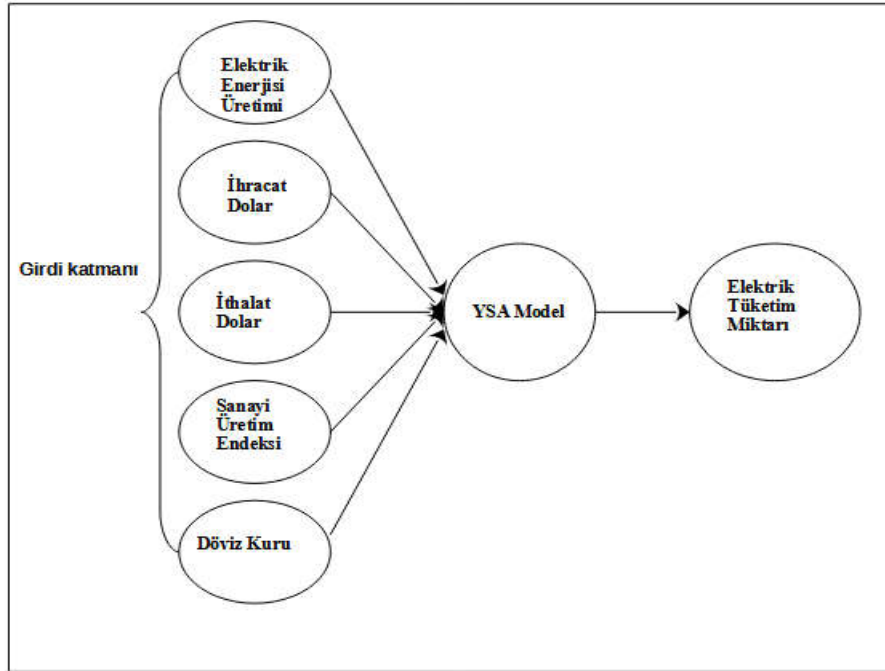
Modellerinin performans ölçütleri için Kök ortalama kare hatası (Root Mean Square Error-RMSE) kullanılmış ve performans değeri (R) verilmiştir. RMSE değerinin sıfıra yakın olması R değerinin ise 1’e yakın olması başarılı bir analiz yapıldığını göstermektedir. Kök-ortalama-kare hatası (RMSE) model değerlendirmede kullanılan standart ölçütlerden biridir (Hodson, 2022: 5481). Eşitlik 3’te RMSE hesaplaması gösterilmektedir. Şekil 4’te analiz için tasarlanan sinir ağı modeli verilmektedir.

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (y_i - \hat{y}_i)^2} \quad (3)$$

$y_i = i$ zamanında gerçekleşen değer

$\hat{y}_i = i$ zamanı için hesaplanan öngörü değeri

Şekil 4. Tasarlanan sinir ağı modeli

Yapay sinir ağının eğitimi için 2005-2023 yılların arasındaki Elektrik Tüketim Miktarı, Elektrik Enerjisi Üretimi, İhracat Dolar, İthalat Dolar, Sanayi Üretim Endeksi, Döviz Kuru verileri kullanılmıştır. Kullanılan verilerin ölçeklendirilmiş değerleri tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin 2005-2023 yılları arası Tüketim Miktarı, Elektrik Enerjisi Üretimi, İhracat Dolar, İthalat Dolar, Sanayi Üretim Endeksi, Döviz Kuru verilerinin ölçeklendirilmiş değerleri

Yıllar	Elektrik Tüketim Miktarı (MWh)	Elektrik Enerjisi Üretimi	Yıllık İhracat (Dolar)	Yıllık İthalat (Dolar)	Sanayi Üretim Endeksi	Döviz Kuru
2005	0.001623841	0.002274211	0.00103271	0	0.01324120	0
2006	0.040982491	0.081230003	0.012067425	0.101146417	0.051458313	0.059025249
2007	0.108734176	0.167635983	1	0.236380221	0.104291466	0
2008	0.119052628	0.206484129	0.058595256	0.377887734	0.099774133	0.053579411
2009	0.121409014	0.186069032	0.028687976	0.107144786	0.020524403	0.053579411
2010	0.233991493	0.278913838	0.040437499	0.305054394	0.115191987	8.04499E-06
2011	0.309842284	0.381906732	0.061477116	0.550345269	0.240793479	0.069050541
2012	0.340305505	0.439114308	0.079045317	0.531286471	0.281744083	0.078498244
2013	0.327695309	0.442834895	0.078385712	0.598339305	0.34626338	0.090256303
2014	0.39405764	0.509709205	0.084197648	0.556269088	0.408131199	0.112204679
2015	0.454409207	0.565319818	0.070415903	0.401268158	0.476087597	0.124540327
2016	0.531523318	0.636815132	0.069105621	0.363048303	0.516154375	0.124540327
2017	0.62155649	0.766327831	0.083579962	0.519107884	0.626632623	0.150490569
2018	0.620774367	0.808936206	0.094515934	0.471411125	0.641068447	0.000145429
2019	0.598931311	0.803816859	0.098062957	0.381173572	0.632917608	0.00018029
2020	0.592546489	0.819701560	0.087246456	0.41147047	0.662182068	0.289194406
2021	0.827623592	0.978378684	0.140228381	0.636580646	0.886673868	0.364611007
2022	1	0.942452643	0.161893536	1	0.985269567	0.688679609
2023	0.996552472	1	0.158826785	0.986002715	1	1

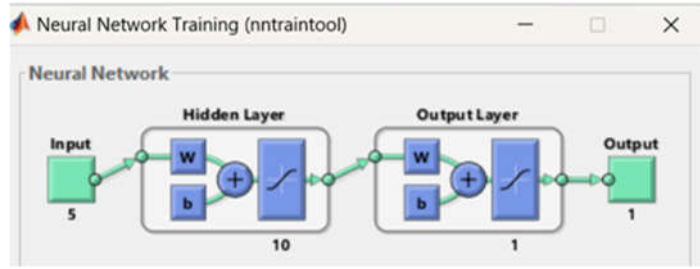
Tablo 2'de YSA'ların Kök ortalama kare hatası değerleri ve R değerleri verilmektedir. Matlab ortamında uygulanan katman sayısına ve modellerin performans ölçütlerine göre 2 katmanlı ileri beslemeli geri yayımlı sinir ağının 0.0157 RMSE değeri ve 0.9976 R değeri ile kullanılan diğer ağlardan daha iyi bir sonuç elde ettiği görülmektedir.

Tablo 2. YSA performans sonuçları

Katman (layer)	Sinir ağı	RMSE	R-square
2	İleri besleme	0.0157	0.9976
3	İleri besleme	0.0413	0.9837
2	Elman	0.0348	0.9889
3	Elman	0.0317	0.9895
2	NARX	0.0297	0.9917
3	NARX	0.0232	0.9943

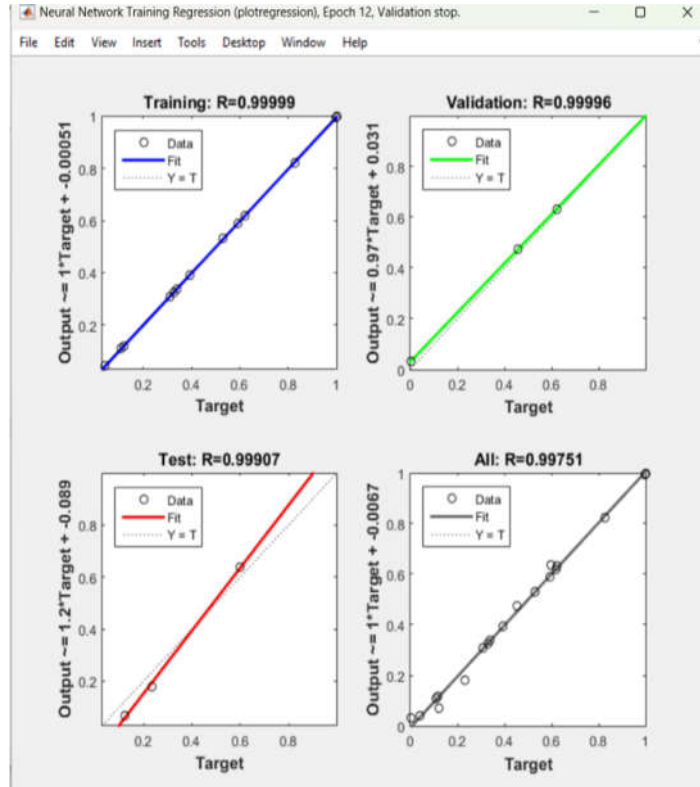
Analiz sonucunda YSA performans sonuçlarından başarılı olan ve en iyi sonuç veren ağların görselleri verilmiştir. Şekil 5'te Matlab'ın analiz sonuçlarına göre ileri beslemeli geri yayımlı sinir ağı yapısı gösterilmektedir. Matlab ortamında input görseline beş veri yüklendiği çıkış verisine de bir veri yüklendiği görülmektedir. Analizdeki sinir ağı iki katmandan oluşmaktadır. Birinci katmanda 10 sinir hücresi, ikinci katmanda 1 sinir hücresi vardır. Çıkış verisi, elektrik tüketim miktarı olarak tayin edilmiştir. Şekil 6'da ağımızın eğitim sonuçlarını gösteren regresyon grafikleri elde gösterilmektedir. Analiz sonucunda traing değeri 0.99999, doğrulama değeri 0.99996 test değeri ise 0.99907 olarak bulunmuştur. Doğru üzerindeki 1'e yakınlık eğitimin başarılı olduğunu göstermektedir.

Şekil 5. İleri beslemeli sinir ağı

Kaynak: Görsel Matlab programı ile çıkarılmıştır

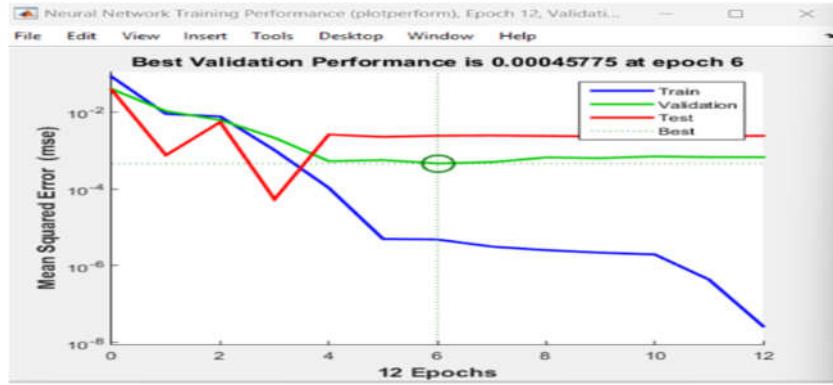
Şekil 6. YSA tahmin edici model grafiği

Kaynak: Görsel Matlab programı ile çıkarılmıştır

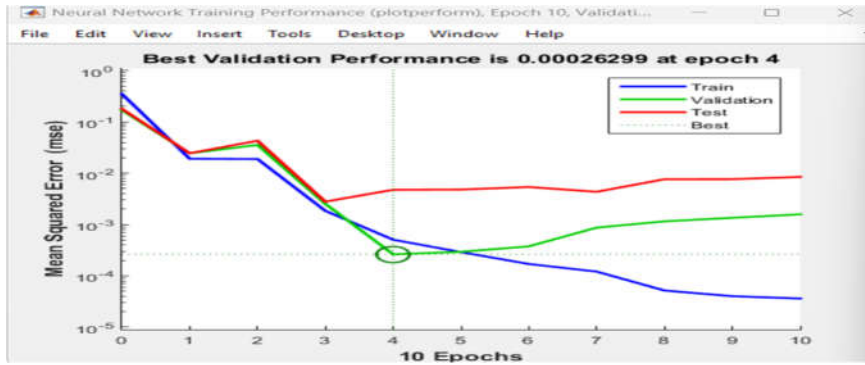
Şekil 7' deki İleri beslemeli geri yayımlı sinir ağı doğrulama performansı 12 epoch (döngü sayısı) da tamamlayarak 6. Epoch da en düşük MSE değeri elde edilmiştir. Şekil 8'teki Elman sinir ağının doğrulama performansı epoch 4'te 0.00026299 olarak bulunmuştur. Şekil 9'daki NARX sinir ağı doğrulama performansı epoch 6'da 0.00017191'dir. Kullanılan model ile yeterli ve başarılı sonuçlar alındığını söyleyebiliriz

Şekil 7. İleri beslemeli sinir ağı doğrulama performansı

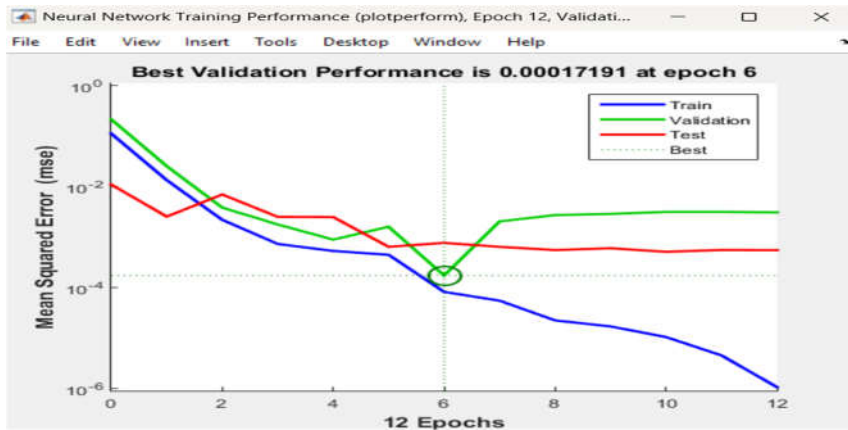
Kaynak: Görsel Matlab programı ile çıkarılmıştır

Şekil 8. Elman sinir ağı doğrulama performansı

Kaynak: Görsel Matlab programı ile çıkarılmıştır

Şekil 9. NARX sinir ağı doğrulama performansı

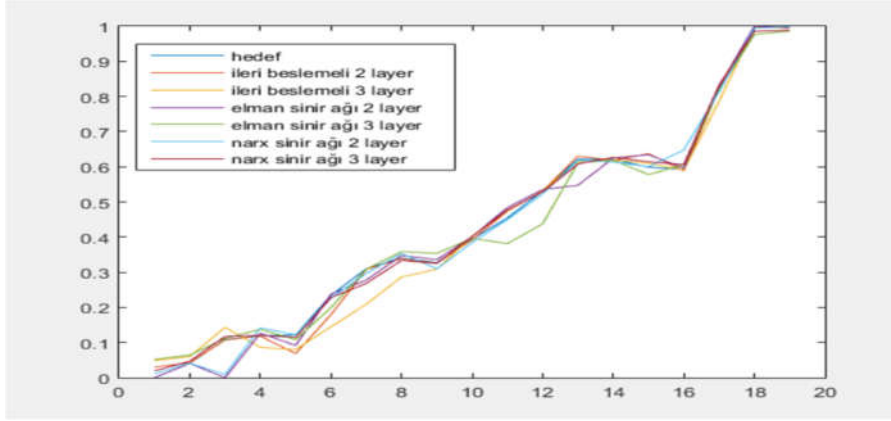

Kaynak: Görsel Matlab programı ile çıkarılmıştır

Türkiye'nin 2005-2023 Yılları Arası elektrik tüketim modelinde İleri Beslemeli Sinir Ağı, Elman Sinir Ağı ve NARX sinir ağı tahmin sonuçlarına ait veriler Şekil 10'da grafiksel olarak ifade edilmektedir.

Şekil 10. Eğitimi tamamlanan sinir ağlarının performans grafikleri

Kaynak: Görsel Matlab programı ile çıkarılmıştır

TARTIŞMA VE SONUÇ

Elektrik insan hayatının üretiminde ve tüketiminde önemli bir rol oynamaktadır. Enerji sistemlerinin elektrikleşmesi, ısınma için kullanımın yanı sıra artan küresel ısınmayla mekan soğutmalarında kullanılması elektrik tüketim talebini arttırmaktadır. Sinir ağı teknolojisi, istatistiksel makine öğreniminin önemli bir dalıdır ve çeşitli analiz görevlerinde serbestçe kullanılmaktadır. Biyoloji, psikoloji, tıp, ekonomi, matematik, istatistik ve bilgisayar gibi alanlarda yer alan sinir ağları enerji sistemleri için de uygulanmaya başlanmıştır. Hayatın her alanında etkili olan elektrik tüketiminin, yapay zekanın faydalarından yararlanılarak analiz edilmesi son yıllarda karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada toplam elektrik tüketimi yapısal olarak analiz edildi, diğer ekonomik değişkenler ile ilişkisi irdelendi. Ayrıca analizde kullanılan ileri beslemeli sinir ağı, elman sinir ağı ve NARX sinir ağlarından hangisinin en iyi sonucu verdiği, bu modellerin öngörü performanslarının hangisinin en az hata oranına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada 2005-2023 yılları arasındaki elektrik tüketim miktarı, elektrik enerjisi üretimi ihracat dolar, ithalat dolar, sanayi üretim endeksi, döviz kuru verilerinin ölçeklendirilmiş değerleri kullanılarak Türkiye'nin elektrik tüketimi verilerinin YSA yöntemleri ile analiz edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda performans ölçütlerinden kök ortalama kare hatası değerlerine bakıldığı zaman en iyi sonuca ileri beslemeli geri yayımlı sinir ağıyla ulaşıldığı görülmüştür. R değeri sonucuna göre ileri beslemeli geri yayımlı sinir ağının diğer sinir ağlarından daha iyi sonuç verdiği tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan YSA modelinin yeterli ve başarılı bir sonuç ortaya koyduğu görülmektedir. Hata oranı en az olan model ile elde edilmiş ülkenin toplam elektrik tüketim miktarının analizi incelendiğinde uygulanan YSA yöntemlerinin güvenilir bir sonuç vermesi açısından literatüre katkı yapabileceği tespit edilmiştir. Ancak hemen hemen her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı kısıtlar mevcuttur. Bu kısıtlar zaman dilimi, analizin giriş ve çıkış verileri, analizde kullanılan verilerin kaynakları olarak ele alınabilir. Aynı çalışma başka zaman dilimleriyle veya analizi etkileyen diğer verileri ekleyerek farklı sonuçlar vererek literatüre kazandırabilir.

KAYNAKÇA

Alam, S. M., Deb, J. B., Al Amin, A., & Chowdhury, S. (2024). An Artificial Neural Network for Predicting Air Traffic Demand Based on Socio-Economic Parameters. *Decision Analytics Journal*, (10), 100382.

- Azadeh, A., Ghaderi, S. F., & Sohrabkhani, S. (2007). Forecasting Electrical Consumption by Integration of Neural Network, Time Series and ANOVA. *Applied Mathematics and Computation* (186), 1753-1761.
- Barcos, S. M., Perez, D. R., Garcia, J. R., & Ortega, M. A. (2024). Forecasting Electricity Demand of Municipalities Through Artificial Neural Networks and Metered Supply Point Classification. *Energy Reports*(11), 3533-3549.
- Behm, C., Nolting, L., & Praktiknjo, A. (2020). *Forecasting Long-Term Electricity Demand Time Series Using Artificial Neural Networks*. USAEE Working Paper No. 20-432. <https://doi.org/10.3390/electricity2010002>
- Boussaada, Z., Curea, O., Remaci, A., Camblong, H., & Bellaaj, N. M. (2018). A Nonlinear Autoregressive Exogenous (NARX) Neural Network Model for the Prediction of the Daily Direct Solar Radiation. *Energies*, 11(3), 1-21.
- Bouteska, A., Hajek , P., Fisher, B., & Abedin, M. Z. (2023). Nonlinearity in Forecasting Energy Commodity Prices: Evidence from a Focused Time-Delayed Neural Network. *Research in International Business and Finance*, (64), 101863.
- Guanghua, R., Cao, Y., Wen, S., Huang, T., & Zeng, Z. (2018). A Modified Elman Neural Network with a New Learning Rate Scheme. *Neurocomputing*, (286). 11-18.
- Hodson, T. O. (2022). Root-mean-square error (RMSE) or Mean absolute error (MAE): When to use them or not. *Geoscientific Model Development*, 15(14). 5481-5487.
- Hsu, C.-C., ve Chen, C.-Y. (2003). Regional Load Forecasting in Taiwan-Applications of Artificial Neural Networks. *Energy Conversion and Management*(44), 1941–1949.
- Joshi, A. (2024). *Artificial Intelligence and Human Evolution: Contextualizing AI in Human History*. Apress.
- Kanwisher, N., Khosla, M., & Dobs, K. (2023). Using Artificial Neural Networks to Ask ‘Why’ Questions of Minds and Brains. *Trends in Neurosciences*, 3(46). 240-254.
- Karabulut, Y. (2004). Türkiye’de Elektrik Enerjisi. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (3), 53-77.
- Kiessling, S., Darabkhani, H. G., & Soliman, A.-H. A. (2024). Greater Energy Independence with Sustainable Steel Production. *MDPI*, 16 (3), 2-17.
- Koç, S., ve Onocak, D. (2018). Yapay Sinir Ağları ile Emeklilik Yatırım Fonu Hisse Senedi Fiyatlarının Tahmini. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 590-600.
- Krauss, P. (2024). *Artificial Intelligence and Brain Research: Neural Networks, Deep Learning and the Future of Cognition*. Germany: Springer.
- Kumar Chandar, S. (2020). Grey Wolf Optimization-Elman Neural Network Model for Stock Price Prediction. *Soft Computing*, 25 (1), 649–658.
- Mandal, P., Senjyu, T., Urasaki, N., & Funabashi, T. (2006). A Neural Network Based Several-Hour-Ahead Electric Load Forecasting Using Similar Days Approach. *Electrical Power and Energy Systems*(28), 367–373.
- Muruganandam, S., Joshi, R., Suresh, P., Balakrishna, N., Kishore, K. H., & Manikanthan, S. V. (2023). A Deep Learning Based Feed Forward Artificial Neural Network to Predict the K-barriers For Intrusion Detection Using a Wireless Sensor Network. *Measurement: Sensors*, 25, 100613.

- Nizami, J. S., ve Al-Garni, Z. A. (1995). Forecasting Electric Energy Consumption Using Neural Networks. *Energy Policy*, 23(12), 1097- 1104.
- Nunno, F. D., ve Granata, F. (2020). Groundwater Level Prediction in Apulia Region (Southern Italy) Using NARX Neural Network, *Environmental Research*, (190), 1-17.
- Panklib, T., Prakasvudhisarnb, C., & Khummongkol, D. (2015). Electricity Consumption Forecasting in Thailand Using an Artificial Neural Network and Multiple Linear Regression. *Energy Sources, Part B*, 10(4), 427-434.
- Rafindadi, A. A., Aliyu , I. B., & Usman, O. (2022). Revisiting the Electricity Consumption-Led Growth Hypothesis: Is the Rule Defied in France?, *Journal of Economic Structures*, 11(1), 1-23.
- Sazlı, M. H. (2006). A Brief Review of Feed-Forward Neural Networks. *Communications Faculty of Sciences University of Ankara Series A2-A3 Physical Sciences and Engineering*, 50(1), 11-17.
- Shengfeng, X., Ming Sheng, X., Tianxing, Z., & Xuelli, Z. (2012). The Relationship between Electricity Consumption and. *Economic Growth in China* (24), 56-62.
- Thakur, K., Barker, H. G., & Pathan, A.-S. K. (2024). *Artificial Intelligence and Large Language Models An Introduction to the Technological Future*. CRC Press Taylor Francis Group.
- TMMOB. (2010). *Türkiye'nin Enerji Görünümü*. Ankara: TMMOB Makina Mühendisleri Odası.
- Torabi, M., Hashemi, S., Saybani, M. R., Shamshirband, S., & Mosavi, A. (2018). A Hybrid Clustering and Classification Technique for Forecasting Short-Term Energy Consumption. *Environmental Progress & Sustainable Energy*, (38), 66–76.
- TSKB. (2021). *Enerji Görünümü*. <https://www.tskb.com.tr/i/assets/document/pdf/enerji-sektor-gorunumu-2021.pdf>
- Wang , F., & Tax, D. M. (2016). Survey on the Attention Based RNN Model and its Applications in Computer Vision. *Computer Science*. <https://arxiv.org/pdf/1601.06823>.
- Xu, X., & Zhang, Y. (2022). Thermal Coal Price Forecasting Via The Neural Network. *Intelligent Systems with Applications*, 14, 200084.

THE EVOLUTION OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN IRAN: DETERMINANTS AND ECONOMIC IMPACT

Misagh Haji AMIRI¹

Abstract This paper examines the historical context and contemporary research on foreign direct investment (FDI) in Iran, a topic with limited prior research. The study aims to fill this gap by highlighting FDI critical significance for the country's economic development. The study provides a comprehensive overview of the evolution of FDI in Iran, tracing key milestones and shifts in investment patterns over time, particularly in response to changing political, economic, and social landscapes. Additionally, it reviews existing literature on the determinants and effects of FDI in the Iranian economy, focusing on crucial factors such as political stability, regulatory frameworks, and market potential. The study reveals how fluctuations in FDI can be attributed to both internal dynamics, such as government policies and economic conditions, and external influences, including international relations and global market trends. By synthesizing previous research, this paper aims to illuminate the complexities surrounding FDI in Iran, offering insights into its impact on economic growth, job creation, and technological advancement. Furthermore, the findings underscore strategic policy implications for enhancing investment attractiveness, advocating for reforms that promote a more favorable investment climate. Ultimately, this article contributes to a deeper understanding of FDI's role in shaping Iran's economic trajectory and its implications for the broader Middle Eastern region.

Keywords: Foreign Direct Investment, FDI, Iran, Middle East

İRAN'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN EVRİMİ: BELİRLEYİCİLER VE EKONOMİK ETKİ

Öz Bu makale, İran'daki doğrudan yabancı yatırım (FDI) ile ilgili tarihsel bağlamı ve güncel araştırmaları inceleyerek, ülkenin ekonomik gelişimi için kritik önemini vurgulamaktadır. Çalışma, İran'daki FDI'nin evrimine ilişkin kapsamlı bir genel bakış sunarak, özellikle değişen politik, ekonomik ve sosyal manzaralara yanıt olarak zaman içinde yatırım modellerindeki önemli kilometre taşlarını ve değişimleri izlemektedir. Ek olarak, İran ekonomisindeki FDI'nin belirleyicileri ve etkileriyle ilgili mevcut literatürü gözden geçirerek, politik istikrar, düzenleyici çerçeveler ve piyasa potansiyeli gibi önemli faktörlere odaklanmaktadır. Çalışma, FDI'deki dalgalanmaların hem hükümet politikaları ve ekonomik koşullar gibi iç dinamiklere hem de uluslararası ilişkiler ve küresel piyasa eğilimleri gibi dış etkilere nasıl atfedilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu makale, önceki araştırmaları sentezleyerek, İran'daki FDI'yi çevreleyen karmaşıklıkları aydınlatmayı, ekonomik büyüme, iş yaratma ve teknolojik ilerleme üzerindeki etkisine ilişkin içgörüler sunmayı amaçlamaktadır. Dahası, bulgular, daha elverişli bir yatırım ortamını teşvik eden reformları savunarak yatırım çekiciliğini artırmak için stratejik politika çıkarımlarının altını çizmektedir. Sonuç olarak bu makale, doğrudan yabancı yatırımların İran'ın ekonomik gidişatını şekillendirmedeki rolünün ve daha geniş Orta Doğu bölgesi üzerindeki etkilerinin daha derin bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Doğrudan Yatırım, FDI, İran, Orta Doğu

¹Dr., Ibn Haldun University, msghamiri@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7227-3372

Bu Yayıma Atıfta Bulunmak İçin: Amiri, M. H. (2024). The Evolution of Foreign Direct Investment in Iran: Determinants and Economic Impact. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 112-121.

INTRODUCTION

The Islamic Republic of Iran has been a question mark for many foreign investors for many years. There are many tempting incentives for considering entering the Iranian market, on the other hand, there are serious challenges regarding governance and international relations of the country that worries investors. When Iran's foreign direct investment (FDI) is compared with its neighbors and other countries with similar characteristics, it is easy to note that Iran's FDI inflow is not where it should be. In fact, the European Monetary Institute estimates that the average foreign investment attraction of countries that have similar characteristics as Iran should be around \$ 5.7 billion, while Iran has not been able to attract even one-fifth of this amount in recent years (Abbasi, 2004). According to the World Investment Report in 2020, the amount of foreign direct investment into Iran during 2019 was estimated to be around 1 billion and 508 million dollars. This amount was 2 billion and 373 million dollars in 2018 which indicates a 36.4 % decrease in just one year. According to the report, in 2019, 1540 billion dollars of foreign direct investment was attracted in the world, of which Iran's share is equal to just 0.09 percent (UNCTAD, 2020). Comparing FDI inflows of Iran with one its neighbor countries, Türkiye, it is evident that Iran is way behind in this regard. In 2019, Türkiye inflow FDI was reported to be around 9.51 billion dollar, 1.25 % of GDP (Udemba, 2020).

FDI is considered as a powerful catalyst for economic progress in developing countries (Herzer, 2012). It serves as a significant source of capital, technology, and managerial expertise, which are often scarce resources in such countries (De Mello Jr, 1997). By injecting fresh capital, FDI can stimulate investment, create jobs, and boost economic growth (Loungani & Razin, 2001). In addition, FDI can facilitate the entry of international companies into new markets, where diverse boards can offer valuable insights and perspectives on local customs, regulations, and consumer preferences (Amiri et al., 2022). Iran, like many developing nations, is no exception and could significantly benefit from increased foreign direct investment (FDI). The country's economy, particularly its oil industry, a cornerstone of its economic structure, faces pressing challenges that could be eased through strategic foreign investment (Nejati & Bahmani, 2020; Özeren et al., 2023). Lack of modern technology and use of old machinery for production, the high population growth rate in the mid-80s, the cost of rebuilding the devastation caused by eight years of war with Iraq and, keeping pace with the accelerating economic growth in the region and South Asia are just a few reasons that makes Iran thirst for foreign investment (Kiani & Kiomers, 2006). However, there are many obstacles that prevented the proper inflow of FDI into the country. Some of these challenges that can be mentioned are exchange rate opacity, the validity of the law of immovable property ownership, inconsistency with the current conditions of the domestic and global economy, unconstitutionality, limited fields of activity for investors, Extensive inclusion of foreign capital, and the commitment of capital inflows (Daliri, 2021).

This paper aims to shed light on the past and present situation of Iran inward FDI, while reviews some of the previous research that had been done regarding the effects and determinants of Iran FDI flow. This research fills a significant gap in the literature by examining the determinants and effects of FDI in Iran, a topic with limited prior research. By examining the factors influencing FDI inflows and their impact on the Iranian economy, this study offers valuable insights for policymakers and researchers alike. It contributes to a better understanding of the complex dynamics of FDI in a unique economic context. In addition, suggestions for future research topics are provided at the end of the paper.

The structure of the paper is as follows. First, a brief history of foreign investment in Iran and its evolution is explained. In addition to that, the recent fluctuations of Iran FDI, based on the UNCTAD database, over the past two decades is examined. Next, previous studies and their findings

regarding the effect of FDI on the country and factors affecting it are discussed. Finally, a conclusion with suggestions for future studies is provided.

EVOLUTION OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN IRAN

Definition

International Monetary Fund (IMF) defines FDI as a kind of international investment that is made with the aim of gaining sustainable resources in a country other than the investor's homeland with the purpose of playing an effective role in the management of the relevant enterprise (IMF, 2003). The United Nations Conference on Research and Development (UNCTAD) defines FDI as “an investment involving a long-term relationship and reflecting a lasting interest and control by a resident entity in one economy (foreign direct investor or parent enterprise) in an enterprise resident in an economy other than that of the foreign direct investor (FDI enterprise or affiliate enterprise or foreign affiliate)” (UNCTAD, 2007). These definitions highlight the strategic nature of FDI, emphasizing that it involves not just financial investment but also a commitment to establishing operational control and a sustained partnership with the local enterprise. This relationship often facilitates the transfer of technology, skills, and managerial expertise, thereby contributing to the economic growth of the host country while also aligning with the investor's long-term strategic goals (Loungani & Razin, 2001). In other words, this type of investment is not merely about transferring capital; it is aimed at establishing a significant and lasting presence in the foreign market, enabling the investor to play an effective role in the management and operations of the relevant enterprise.

History of Foreign Investment in Iran

Hadi Zanvar (2000), in his book, examines the history of foreign investment in Iran and how it evolved from its beginning until the year 2002. He defines four eras and discusses foreign investment in Iran for each era.

The first era discusses the foreign direct investment in Iran from the beginning until 1956. Before 1931, there were no special regulations for foreign investment in Iran, and one of the features of this period was the granting of exclusive privileges to citizens of foreign governments to plunder the national wealth of the country. During this period, the powerful Russian and British governments took advantage of weakness in the central government and using their military power and other necessary levers concluded unilateral contracts that gained profit from investing in public facilities and property of the country.

The second era starts in 1950 and ends before the Islamic Revolution in 1978. In 1951, the nationalization of the oil industry occurs in Iran, which resulted in raising tension between Iran and the United Kingdom and its ally, the United States. As a result of this, foreign companies refused to register their companies in Iran. This trend continued until 1955 when, for the first time, the law on attracting and protecting foreign investment was passed in Iran. The law guaranteed foreign investment and provided special facilities for investors. With the passage of the law and the adoption of appropriate measures, including the creation of investment security, the volume of foreign investment in Iran increased by 44% per year from 3 million rials per year in 1957 to 6235 million rials per year in 1978. In the year 1978, the exchange rate for the dollar was 100 Rials (Jamaran News, 2020).

The third era is after the Islamic Revolution and deals with foreign direct investment between the years 1979 and 1993. This period coincides with the victory of the Islamic Revolution and the ratification of Article 85 of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, according to which, regardless of its different interpretations, foreign direct investment in strategic industries, including

oil, was prohibited. This important event, along with the decrease in the degree of economic security due to the war situation in the country and the expropriation of foreign companies, the existence of some legal obstacles to foreign investment activities, and the lack of appropriate implementation policies and programs, disagreement between authorities and decision-makers - whether or not to attract investment, which is, in fact, a kind of political risk on the part of investors - have drastically reduced the inflow of foreign direct investment. This process continued to the point where, just two years after the Islamic Revolution, the total volume of foreign investment entering the country dropped to zero. The only worth mentioning foreign investment between 1978 and 1993 was 12 billion Rials (45 million dollars) of capital, which was the investment by Japan in 1981. The estimated exchange rate for one dollar in 1981 was equal to 270 Rials (Jamaran News, 2020).

The fourth era and final era discuss the foreign direct investment in Iran after 1993. The beginning of this period is the turning point for foreign direct investment after the revolution. The need for capital to rebuild war-torn areas, the ban on foreign borrowing, and the lack of savings for investment led the Iranian government in early 1991 to seek appropriate ways to attract foreign direct investment. In this regard, in addition to passing laws in 1993, the government made many other efforts to attract foreign investment such as revisions of the exchange rate and establishing a floating exchange rate, revisions of the pricing policies of industrial goods and liberalizing prices, privatizing state-owned industries, creating free zones and encouraging foreign investment. As a result of these measures, after thirteen years, the first case (although small) of foreign direct investment in 1994 was made. In total, the entering capital to the country between 1993 to 2002 was around 295 million dollars. It should be noted that these policies were not completely successful, as a result, there was a return to a controlled currency system, a decline in the privatization movement, and a re-control of prices.

A subsidiary of Iran’s Ministry of Economic Affairs and Finance by the name “The Organization for Investment, Economic & Technical Assistance of Iran (OIETAI)” provides past data regarding foreign investment in Iran. In addition, Word Bank Data provides data regarding the FDI flow of Iran. Table.1 illustrate the net inflows of foreign direct investment and its percentage of GDP for Iran.

Table 1. The Net Inflow of Foreign Direct Investment for Iran during 1970-2023 in Million Dollars

Source: Word Bank Group

Year	FDI net inflows	% of GDP	Year	FDI net inflows	% of GDP
1970	28	0.26	1997	53	0.05
1971	65.2	0.47	1998	24	0.02
1972	91.2	0.53	1999	35	0.03
1973	561.5	2.07	2000	39	0.04
1974	323.5	0.70	2001	408.1	0.32
1975	494.4	0.95	2002	3519.4	2.74
1976	-101.5	-0.15	2003	2877.5	1.87
1977	345.7	0.43	2004	3037.3	1.60
1978	909	1.17	2005	2889.2	1.28
1979	164.3	0.18	2006	2317.5	0.87
1980	80.9	0.09	2007	2017.8	0.58
1981	28.2	0.03	2008	1980	0.48
1982	-136.0	-0.11	2009	2983.4	0.72
1983	-78.5	-0.05	2010	3649	0.75
1984	42.7	0.03	2011	4276.7	0.68
1985	-38.1	-0.02	2012	4661.7	0.72
1986	-112.4	-0.05	2013	3049.9	0.62
1987	-307.6	-0.23	2014	2105.5	0.46
1988	60.5	0.05	2015	2050	0.50

1989	-19.4	-0.02	2016	3372	0.74
1990	-361.9	-0.29	2017	5019	1.03
1991	22.5	0.00	2018	2373	0.72
1992	8.5	0.00	2019	1508	0.53
1993	207.5	0.33	2020	1342	0.56
1994	2	0.00	2021	1425	0.40
1995	17	0.02	2022	1500	0.36
1996	26	0.02	2023	1422.3	0.35

During 2001-2005, the second government of Mohamad Khatami, a reformist government with a de-escalation policy, focused on gaining the trust and confidence of foreign investors which resulted in a slow but steady increase in FDI inflow. This trend was followed by the next government while the tension over Iran's nuclear program was rising. In the year 2012 after a controversy result in the Iranian presidential election, the United Nations started imposing waves of sanctions against Iran because of human rights violations and also its nuclear deal program.

In the year 2015, an agreement, known as the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA), was achieved between Iran and the P5+1 (the five permanent members of the United Nations Security Council—China, France, Russia, United Kingdom, United States—plus Germany). This resulted in the largest change in foreign investment in recent years with a 64% increase in 2016. This positive trend continued until 2017 and Iran experienced the highest amount of foreign direct investment with more than 5 billion dollars in 2017. Big corporations have entered Iran for foreign investment, including car manufacturing (such as Peugeot), airlines (such as Boeing and Airbus), oil and gas exploration and production companies such as Total. Following these big names, many companies from all over the world started to enter to Iranian market for investment. This improved the business environment and increased economic prosperity and growth (Aktij Shokrolah Tabar, 2019). With the Trump administration in power in 2017 and exiting JCPOA in 2018, sanctions on a large scale against Iran were reimposed. This resulted in a 30% drop in foreign direct investment in Iran in 2018 compared to the previous year. This negative decline has continued up to the present day.

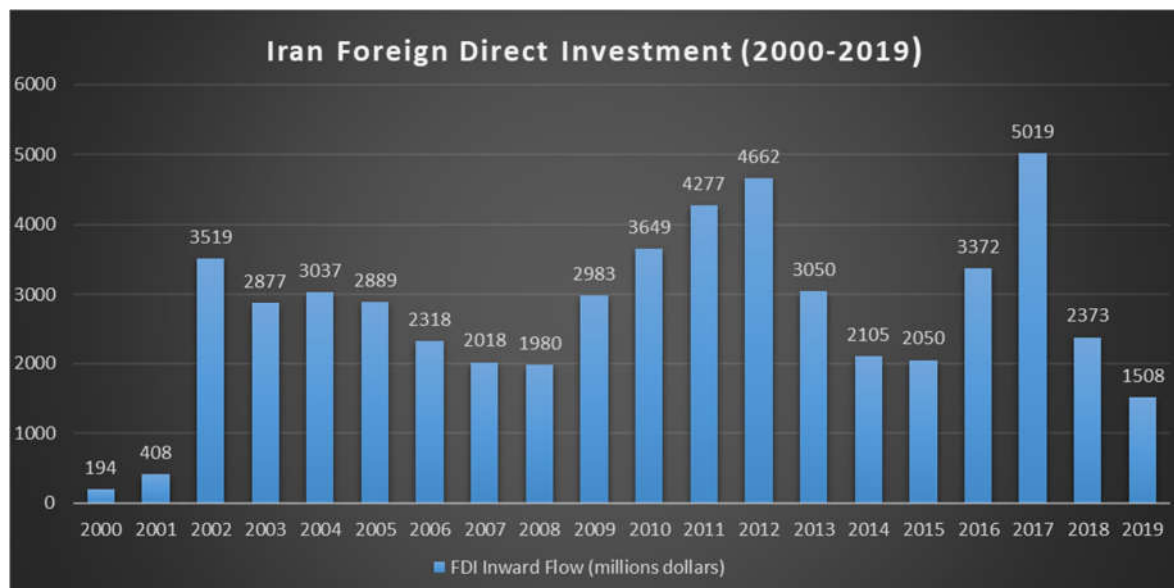

Figure 1. The foreign direct investment in Iran over the last two decades (millions of dollars) according to government official organizations

Source: UNCTAD <https://unctadstat.unctad.org/>

Previous Studies

The available literature on Foreign Direct Investment (FDI) flows into Iran is relatively limited, with most studies conducted by Iranian scholars and published primarily in domestic journals. While these publications often originate from prestigious Iranian universities, their reach within the international academic community is somewhat constrained.

A review of the existing research reveals two primary themes: the impact of FDI inflows on Iran's economy and the factors influencing these inflows. Within the first category, studies have explored the effects of FDI on various aspects of the Iranian economy, including economic growth, employment, technology transfer, and social development. For instance, [cite relevant studies here] have examined the correlation between FDI and GDP growth in Iran.

The second category of research focuses on identifying the determinants of FDI inflows into Iran. These studies have investigated a range of factors, such as economic stability, political risk, infrastructure development, government policies, and natural resource endowments. For example, [cite relevant studies here] have analyzed the role of government incentives and regulations in attracting FDI.

By reviewing these studies, it becomes evident that while significant progress has been made in understanding FDI dynamics in Iran, there is still a need for further research to address the complexities of this issue. Future studies could explore emerging trends, such as the impact of international sanctions and the role of digital technologies in FDI flows.

Effects of FDI on Iran's Economy

Negahdari (2014) has studied the effect of foreign direct investment on economic growth among the Persian Gulf countries, including Iran between the years 1995-2011. The results show that foreign direct investment through the accumulation of physical capital has a positive and significant effect on the economic growth of these countries but in contrast, has a negative effect on human capital. In other words, due to the low level of human capital in the Persian Gulf countries, it is not possible to transfer technology through foreign direct investment, which prevents the increase of productivity and benefit of technology overflows, so that it is a deterrent to economic growth in these countries (Negahdari, 2014).

Yavari and Saadat (2005) have investigated the effect of foreign trade and foreign capital on economic growth in Iran. They have examined the economic growth resulting from foreign investment under business strategies between the years 1961 to 2001. Their results show that the economic growth due to foreign investment under the export development strategy is higher than the economic growth due to investment in the conditions of import substitution. In other words, in the import substitution policy, the government's strong support for domestic industries does not allow foreign investors to compete with domestic industries. Therefore, the share of foreign investment in economic growth decreases, while this share is high in terms of export development policy (Yavar & Rahman, 2005).

Karimi and Habibi (2017) investigate the effects of foreign direct investment on the economic growth of the Gulf Cooperation Council including Iran between 1980-2014. The result of their study implies that foreign direct investment is one of the most important factors for the economic growth of Iran and it has a steady-state relationship with the GDP of the country. In addition to that, the study states that the nuclear deal is known as JPCOA (Joint Comprehensive Plan of Action) between Iran and P5+1 countries is essential but not enough to attract foreign direct investment to Iran (Habibi & Karimi, 2017). Similarly, Ostadi et al. (2005) examined the role of foreign direct investment in Iran's economic growth and their relationship. Moreover, the study examined the theoretical aspects of how to attract foreign investment and explained the factors affecting the attraction of direct investment (including economic factors, incentives and support factors, natural factors, and political factors). The study discusses factors affecting economic growth and investigates the relationship between FDI and economic growth through econometric methods between 1978-2008. The results of the study show

that economic growth, trade openness, and human capital have a positive effect on the process of attracting foreign direct investment. Moreover, the Granger causality test shows a correlation between economic growth and foreign direct investment (Ostadi et al., 2013).

Another study applies panel data and the least square approach to investigate the effect of FDI on the institutional gap in Iran and other selected countries in the time period between 2001 and 2017. The study implies that FDI and population variable has a significant and negative effect on the institutional gap in Iran. On the other hand, the study indicates that the economic growth variable has an insignificant and negative effect on the institutional gap in Iran, while this relationship was significant and positive for other countries (Bishak et al., 2011).

Regarding the effect of FDI on the employment rate, Rafat (2018) tries to explore the effect of foreign direct investment and international trade on the manufacturing employment rate in Iran. The result of the study illustrates a positive relationship between FDI and employment in manufacturing in Iran. Moreover, the study shows that the role of bilateral exports with Asian partners is weaker compared to European partners for Iran (Rafat, 2018).

Determinant of FDI for Iran

Davoodi and Shahmoradi (2004) examine the factors affecting the attraction of foreign direct investment in 47 countries including Iran during the period 1990-2002. The analysis is performed within the fixed effect framework to distinguish specific differences in each country. The results of the study show that attention to legal infrastructure, encouraging and strengthening domestic investment in the private sector, attention to efficiency and productivity of investments made in infrastructure and R&D facilities, attention to efficiency, productivity, and skill level of the workforce and, measures to increase the country's political stability may lead to attracting foreign direct investment in Iran. (Davoodi & Shahmoradi, 2004)

Zomordian et al. (2018) try to answer the question of why Iran has not been successful in attracting foreign investment to the country and identify factors affecting FDI. This study, in the form of an econometric model using a recursive method with distributed interruption, examines the impact of the development of financial markets (monetary and capital) on foreign direct investment during the period 1971 to 2014 in the Iranian economy. The results indicate that, first, there is a long-run equilibrium relationship between the growth of financial markets and foreign direct investment. Secondly, in the short run, the development of financial markets has a positive effect on foreign direct investment. This impact is confirmed in the long run for the money markets, but not in the case of the capital market. In addition, it was found that the positive effect of capital stock, tariff rate, and nominal wage index has a negative impact on foreign investment. (Zomordian et al., 2018).

In another study, the effect of the exchange rate, infrastructures and, openness on FDI in Iran during 1975-2007 was investigated. It was found that these factors were significant in explaining FDI in the long term for Iran. The results also confirmed the negative effect of the revolution and the eight-year war on Iran's foreign direct investment during the 1980s (Mohammadvandnahidi et al., 2012).

Regarding the country risk, Rafat and Farahani (2019) try to investigate the relationships between the political risks and foreign direct investment inflow in Iran based on International Country Risk Guide (ICRG) indices. The study implemented a two-stage least square estimator for a thirty years span of data. The result of the study states that military presence in politics and democratic accountability are the two most important factors among all statistically significant indicators. Other factors such as socioeconomic conditions (unemployment rate, poverty rate and, consumer confidence), ethnic and religious tensions, low and order, investment profile and, external and internal conflicts are some important determinants of FDI flow in Iran. It is important to mention that external conflicts, in this case, are related to the risk for the incumbent government from foreign action that

can range from trade sanctions and diplomatic pressures to violent actions such as war (Rafat & Farahani, 2019).

DISCUSSION AND SUGGESTION

The positive effects of FDI on many aspects of Iran's economy are well documented by scholars in the literature. Moreover, major external and internal factors that affect the FDI inflow into the country are discussed as well. However, very few studies have been conducted on ways/approaches to address at least internal obstacles and challenges. Perhaps studying other countries that suffered from some of these obstacles and comparing them with Iran's current situation can contribute to this field.

A quick glance at the topic of published studies reveals that the main focus has been on inward FDI only. Very few, if anyone, studies have been done on Iranian multinational enterprises (MNE) and the outward FDI flow of Iran. Of course, this can be due to the little amount of outflows FDI of Iran. According to the 2020 report of UNCTAD, Iran outward FDI was estimated to be 85 million dollars in the year 2019 (UNCTAD,2020). For the sake of comparison, this amount was 2,841 million dollars for Turkey in the same year. Other reasons for having such low FDI outflow could be U.S sanctions on the country and the fear of uncertainty for the security of investments. On the other hand, Iranian knowledge-based firms are emerging. Many of these companies are start-up companies that do not need a huge investment to operate abroad. Studying Iranian MNEs in the context of entrepreneurship approaches seem like a promising research area in the future.

This study highlights several critical insights that are relevant not only to Iran but also to the broader Middle Eastern region. Historically, Iran has been a focal point for FDI due to its rich natural resources, strategic location, and large domestic market. However, various political and economic factors have influenced investment flows, leading to fluctuations in FDI levels over the decades. This inconsistency underscores the importance of political stability and a transparent regulatory framework in attracting foreign investors. The U.S. withdrawal from the JCPOA and the subsequent reinstatement of stringent economic sanctions against Iran created a challenging environment for foreign investors. Many international companies, particularly those from Europe and Asia, had been eager to invest in Iran following the lifting of sanctions under the JCPOA . However, Trump's re-imposition of sanctions effectively deterred foreign companies from doing business with Iran (Nuruzzaman, 2020). If Donald Trump were to win the 2024 election, his foreign policy approach would likely echo many of his strategies from his first term. A key element of his administration's approach was the "maximum pressure" campaign against Iran, which involved the reinstatement of stringent sanctions following the U.S. withdrawal from the JCPOA. This shift severely crippled Iran's ability to attract foreign investments, especially from Western companies, due to the risk of secondary sanctions and the complex legal and financial landscape created by U.S. policies. In the event of a second Trump presidency, it is likely that he would reinstate or even strengthen these sanctions, further deterring international companies from investing in Iran. The re-imposition of sanctions could exacerbate Iran's economic isolation and hinder foreign interest in its energy, infrastructure, and manufacturing sectors, where opportunities for growth exist. Given that Trump's policies have historically been aimed at isolating Iran economically and diplomatically, FDI in Iran would face significant challenges under a Trump-led administration.

The determinants of FDI in Iran, such as market size, infrastructure quality, and workforce skills, resonate with trends observed in other Middle Eastern countries. For instance, as nations in the region seek to diversify their economies away from oil dependency, the lessons learned from Iran's FDI experiences can be instrumental. Furthermore, the effects of FDI in Iran provide a broader context for understanding economic development in the Middle East. FDI has the potential to drive technological advancement, create jobs, and enhance local industries. However, the benefits of FDI can only be fully realized if there is a commitment to developing local capacities and infrastructure.

This calls for a collaborative approach among Middle Eastern nations to share best practices and foster an environment conducive to sustainable investment.

The discussion of FDI in Iran serves as a microcosm for the broader regional dynamics in the Middle East. By addressing the challenges and leveraging the opportunities presented by FDI, countries in the region can collectively enhance their economic resilience and promote sustainable development. Continued research in this area will be essential for informing policy decisions and fostering a more integrated and prosperous Middle Eastern economy.

REFERENCES

- Abbasi, E. (2004). *Attracting foreign capital in*. Hamshahri Online. <http://www.bsez.ir/Default.aspx?tabid=91&articleType=ArticleView&articleId=152>
- Aktij Shokrolah Tabar, M. (2019). *The situation of foreign direct investment in Iran-*. Iran Chamber of Cooperatives. <https://iccnnews.ir/>
- Amiri, M. H., Kifo, N., & Kusakci, S. (2022). Diversity in the board of directors and the social sustainability pillar of the firm: Evidence from countries with high environmental, social, and governance scores. *The International Journal of Organizational Diversity*, 22(1), 63-83.
- Bishak, M. S., Karimi, Z., Masumi, U., & Bastan, F. (2011). The Effect of Foreign Direct Investment on Institutional gap between Iran and Selected Countries-. *Journal of International Business Administration*, 2(2), 1-20.
- Daliri, H. (2021). *History of foreign direct investment in Iran-*. Vista News Hub. <https://vista.ir/article/330535/>
- Davoodi, P., & Shahmoradi, A. (2004). Recognition of factors affecting the attraction of foreign direct investment (FDI) in the economy of Iran and 46 countries in the framework of an integrated model- (FDI). *Iranian Journal of Economic Research*, 20, 81-113.
- De Mello Jr, L. R. (1997). Foreign direct investment in developing countries and growth: A selective survey. *The Journal of Development Studies*, 34(1), 1-34.
- Habibi, F., & Karimi, M. S. (2017). Foreign direct investment and economic growth: Evidence from Iran and GCC. *Iranian Economic Review*, 21(3), 601-620.
- Herzer, D. (2012). How does foreign direct investment really affect developing countries' growth? *Review of International Economics*, 20(2), 396-414.
- IMF. (2003). *Foreign Direct Investment Trends and Statistics: A Summary*.
- Jamaran News. (2020). <https://www.jamaran.news/>. <https://www.jamaran.news/-1455315/13->
- Kiani, K. H., & Kiomers, S. (2006). Estimation for the supply function of foreign direct investment in Iran-. *Economic Research Journal*, 22, 161-204.
- Loungani, P., & Razin, A. (2001). How beneficial is foreign direct investment for developing countries? *Finance and Development*, 38(2), 6-9.
- Mohammadvandnahidi, M. R., Jaberikhosroshahi, N., & Norouzi, D. (2012). The Determinants of Foreign Direct Investment In Iran: Bounds Testing Approach. *Economic Research - Ekonomika Istrazivanja*, 25(03), 560-579.
- Negahdari, E. (2014). The Role of Human Capital in the Effectiveness of External Foreign Funding on the Economic Growth of Persian Gulf Countries. *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 2(05), 67-75.
- Nejati, M., & Bahmani, M. (2020). The economic impacts of foreign direct investment in oil and gas sector: A CGE analysis for iranian economy. *Energy Strategy Reviews*, 32, 100579.

- Nuruzzaman, M. (2020). President Trump's 'maximum pressure' campaign and Iran's endgame. *Strategic Analysis*, 44(6), 570–582.
- Ostadi, H., Razaat, B., & Raasi, A. (2013). The Role of Foreign Direct Investment in Iran's Economic Growth (1978-2008) and the Study of its Interrelationship-. *Quarterly Journal of Economic Development Research*, 09.
- Özeren, Ö., Özeren, E. B., Top, S. M., & Qurraie, B. S. (2023). Learning-by-Doing using 3D printers: Digital fabrication studio experience in architectural education. *Journal of Engineering Research*, 11(3), 1–6.
- Rafat, M. (2018). The Effects of Trade Integration , Globalization and Foreign Direct Investments on Employment in Iranian Manufacturing Sector. *Iranian Economic Review*, 22(3), 815–835.
- Rafat, M., & Farahani, M. (2019). The Country Risks and Foreign Direct Investment (FDI). *Iranian Economic Review*, 23(1), 235–260.
- Udemba, E. N. (2020). Ecological implication of offshored economic activities in Turkey: foreign direct investment perspective. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 38015–38028.
- UNCTAD. (2007). World Investment Report 2007: Transnational Corporations, Extractive Industries and Development- Definitions and Sources. *World Investment Report*, 463–466. <https://doi.org/10.1109/CHUSER.2012.6504359>
- UNCTAD. (2020). International production beyond the pandemic. In *World Investment Report 2020*.
- Yavar, K., & Rahman, S. (2005). The Effect of Foreign Investment on Iran's Economic Growth: Import Alternatives and Export Development Strategies. *Research Quarterly of Imam Sadegh University*, 27.
- Zomordian, G., Hanifi, F., & Mahboobi, B. (2018). Investigating the Impact of Foreign Direct Investment on the Development of the Monetary and Financial Market in the Iranian Economy. *Journal of Investment Knowledge*, 7(25), 223–243.

NIETZSCHE'NİN İRKÇILIK KARŞITI FELSEFESİ VE NAZİ İDEOLOJİSİ ARASINDAKİ ÇATIŞMA: ÜSTİNSANIN YÜKSELİŞİ VE NAZİ İRKÇILIĞI

Umud ORUJOV¹

Öz

İrk teorileri ve sosyal Darwinizm, Alman milliyetçiliğinin ve antisemitizmin kabul edildiği dönemde önemli bir rol oynamış, toplumsal geleneklerin yerine getirilmesine yönelik bir temele olanak tanınmıştır. Bu çalışmada, 19. yüzyıl filozofu Nietzsche'nin üstinsan kavramı ile 20. yüzyılda ortaya çıkan Nazi ideolojisi arasındaki ilişki incelenmiş ve Nietzsche felsefesinin yanlış yorumlanmasının nasıl Nazi ırkçılığı gibi ideolojilere yol açabileceği tartışılmıştır. Literatürdeki Nietzsche yorumları gözden geçirilmiş ve onun yaşam felsefesinin temel ilkeleri ve yaklaşımları, özellikle ırkçılık karşıtı perspektifi vurgulanmıştır. Milliyetçilik ve ırkçılığa karşı durarak, bireyin değerini ve yaratıcı potansiyelini ön plana çıkaran filozofun felsefesi, insanları sınırlayan herhangi bir kolektif kimliğin, bireysel özgürlüğü tehdit ettiğini savunmuştur. Nietzsche "Böyle Buyurdu Zerdüş" ve "İyinin ve Kötünün Ötesinde" ve diğer eserlerinde insanları statik bir ırk ya da ulus kimliğiyle tanımlamanın, onların gerçek varoluşunu ve gelişimini engellediğini ifade etmiştir. Çalışmanın amacı, Alman faşizminin Nietzsche'nin düşüncelerini nasıl yanlış yorumladığını ve bu yanlış anlamının hangi tehlikeli sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymaktır. Makalede Nietzsche'nin felsefesinin derinlemesine incelenmesi ve doğru bir şekilde yorumlanması gerektiği vurgulanmış, yorumlamaların toplumsal ve entelektüel düzeyde nasıl önemli etkiler doğurabileceği üzerinde durulmuştur. Literatür taraması yöntemi ile üstinsan felsefesi ve ırkçılık arasındaki farklar ve benzerlikler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesinin günümüzdeki önemi ve öğretileri üzerine yapılan değerlendirmeler çalışmanın sonuç kısmında sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nietzsche, Üstinsan, İrkçılık, Nazi ideolojisi, Felsefe

NIETZSCHE'S ANTI-RACIST PHILOSOPHY AND THE CONFLICT WITH NAZI IDEOLOGY: THE RISE OF THE UBERMENSCH AND NAZI RACISM

Abstract

Race theories and social Darwinism played a significant role during a period when German nationalism and anti-Semitism were accepted, providing fundamental opportunities for fulfilling social traditions. The relationship between Nietzsche, a prominent 19th-century philosopher known for his concept of the "Übermensch," and the Nazi ideology that emerged in the 20th century has been examined, discussing how the misinterpretation of Nietzsche's philosophy could lead to ideologies like Nazi racism. The literature on Nietzsche has been reviewed, emphasizing his life philosophy's fundamental strategies and applications, particularly from a racist perspective. By opposing nationalism and racism, Nietzsche foregrounds the value of the individual and creative potential, arguing against any collective identity that limits people, as a threat to personal freedom. In works like "Thus Spoke Zarathustra" and "Beyond Good and Evil," he expresses that defining individuals by a static race or national identity hinders their true existence and development. The study aims to reveal how German fascism misinterpreted Nietzsche and the dangerous paths that this misunderstanding could lead to. The paper emphasizes the need to examine and correctly interpret Nietzsche's philosophy, discussing how interpretations can have significant societal and intellectual impacts. Through a literature review, the differences and similarities between the concept of the "Übermensch," geology, and racism are explored in detail. Finally, assessments are presented regarding the contemporary significance of Nietzsche's thoughts on racism.

Keywords: Nietzsche, Overman, Übermensch, Nazi ideology, Philosophy

¹ Doktorant, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, umudorujov@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0347-3001

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Orujov, U. (2024), Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesi ve Nazi ideolojisi arasındaki çatışma: Üstinsanın yükselişi ve Nazi ırkçılığı. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 122-132.

GİRİŞ

Toplum psikolojisi, faşizmin yönetim stratejileri, hukukun faşist devlet içindeki işlevi, kitle hareketleri ve faşizmin işleyiş mekanizmaları gibi konular, literatürde detaylı olarak ele alınmıştır. Örneğin, Donduran ve Gedik'in "Yükselen Popülizm Tehdidi: Yirmi Birinci Yüzyılda Faşizmin Gölgesi" adlı çalışmaları, faşizmin çağdaş yansımalarını ve kitle psikolojisi üzerindeki etkilerini incelemektedir. Ayferi Göze'nin "Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet" kitabı, ideolojik çatışmaların dinamiklerini ele alırken, Neil Faulkner'in "Tırmanan Faşizmin Kitle Psikolojisi" eseri, kitle psikolojisi açısından faşizmin kökenlerine dair derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Wilhelm Reich'in "Faşizmin Kitle Psikolojisi" yapıtı, bireylerin psikolojik durumları ile toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi aydınlatmaktadır. Theodor W. Adorno'nun "Faşizm ve Propaganda" çalışması, faşizmin propaganda stratejilerini incelerken, Roger Griffin'in "Faşizmin Doğası" eseri, faşizmin temel özelliklerini ele almaktadır. Demirhan Fahri Erdem ve Çiğdem Erdem'in "İtalya'da Faşizmin Yükselişi ve Antonio Gramsci'nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri" adlı çalışması, Gramsci'nin fikirlerini gündeme getirirken, Nicos Poulantzas'ın "Faşizm ve Diktatörlük" eseri, faşizmi sosyolojik bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Faşizmle ilgili düşünürler arasında Nietzsche, Fichte, Heidegger gibi önemli felsefeciler ve Nazi dönemi hukukçusu Carl Schmitt gibi etkili figürler de öne çıkmaktadır (Zengin, 2019). Bu makale, özellikle Nietzsche'nin üstinsan kavramını faşist ideolojinin işleyişi ve toplum üzerindeki etkileri bağlamında irdelemeye odaklanmıştır.

Alman faşizmi, 20. yüzyılın en önemli siyasi ideolojilerden biri olarak dikkat çekmektedir. Almanya'nın savaş sonrası ekonomik kriz ve toplumsal huzursuzluklarıyla beslenen hem tarihsel hem de entelektüel bir arka plana sahip olan Alman faşizm ideolojisi, siyasi bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Adolf Hitler'in liderliğindeki Nazi Partisi, toplumun geniş kesimlerinde popülerlik kazanmış ve militarist, milliyetçi ve aşırı sağcı ideolojileri benimsemiştir. Alman faşizminin kökenlerine baktığımızda, 19. yüzyıl Alman düşünce hayatının etkisini gözlemlemekteyiz. Özellikle Hegel'in devlet anlayışı ve Nietzsche'nin güç vurgusu gibi felsefi öğretilerinin yanlış yorumlanması, faşist ideolojinin oluşumunda belirleyici rol oynamıştır (Redner, 2002: 117). Alman milliyetçiliği ve ırkçılığı da faşizmin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Nazi Partisi ideoloğu Alfred Rosenberg, Nietzsche'yi Nazi devriminin manevi rehberi olarak tanımlayarak, faşizmin iktidara yükselmesini destekleyen bir "ethos" oluşturma gayreti içinde olmuştur.

Bu araştırma makalesi, Friedrich Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesinin yanlış yorumlanmasını ve bu yorumlamadan etkilenen Nazi ideolojisini incelemeyi amaçlamaktadır. Nietzsche'nin düşünceleri, özellikle üstinsan kavramı, bireyin potansiyelini vurgularken, Nazi ideolojisi ise ırk temelinde bir ayrımcılık ve üstünlük anlayışını benimsemiştir. Bu iki zıt düşünce yapısının karşılaştırılması, faşizmin ideolojik temellerini anlamamıza ve tarihsel bağlamda yaşanan travmaları daha iyi kavramamıza katkıda bulunmaktadır.

Çalışmada Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesinin yanlış yorumlanması sonucunda, Nazi ideolojisini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarak hem felsefi hem de tarihsel bir bakış açısı sunmak hedeflenmiştir. Böylece, geçmişte yaşanan bu çatışmanın günümüzdeki ideolojik tartışmalar üzerindeki etkileri daha iyi anlaşılabilir.

NİETZSCHE VE FELSEFESİNE GENEL BAKIŞ

Friedrich Nietzsche (1844-1900), 19. yüzyıl felsefe geleneğinde öne çıkan ve birçok modern düşüncenin temelini oluşturan bir filozoftur. Onun düşünceleri, Batı felsefesinin geleneksel normlarına ve ahlaki değerlerine meydan okuyarak, radikal bir yeniden değerlendirme ve eleştiri süreci başlatmıştır. Nietzsche'nin felsefesi, insanın özgürlüğü, güç istenci (Wille Zur Macht), Üstinsan (Übermensch) ve köle ahlakı gibi kavramlar üzerine odaklanırken, bu kavramlar bir araya gelerek onun dünya görüşünü şekillendirmiştir (Megill, 1998).

Nietzsche'nin önemli eserleri arasında "Böyle Buyurdu Zerdüş", "Ahlakın Soy Kütüğü", "İyinin ve Kötünün Ötesinde", "Ecce Homo" ve "Deccal" eseri bulunmaktadır. Bu eserler, felsefi düşüncelerinin derinliğini ve çeşitliliğini gösterirken, Nietzsche'nin ahlaki eleştirilerini, dinin rolünü ve insanın potansiyelini tartıştığı merkezi temaları işlemektedir (Megill, 1998). Nietzsche'nin düşüncesi, nihilizm olarak bilinmektedir ve bu felsefenin özeti "Tanrı öldü" ifadesiyle yapılmıştır. Bu ifade, hiçlik fikrinin yayıldığını doğrularken, aynı zamanda doğaüstü, kısıtlayıcı ve yükümlülük getiren bir dünyanın sona erişine işaret etmektedir. Ancak nihilizm, tarihsel bir olgudur ve savunulan bir görüş veya öğreti değildir; tam tersine, Batı tarihinin temel bir olayıdır. Nietzsche, nihilizmi Batı tarihinin "iç mantığı" olarak algılamaktadır (Heidegger, 2001: 14-22).

Nietzsche'nin felsefesi, Batı düşüncesinin geleneksel ahlaki normlarına yönelik keskin bir eleştiriyle başlamıştır. Ona göre, "köle ahlakı" olarak adlandırdığı ve toplum tarafından dayatılan ahlaki değerler, insanın yaratıcılığını ve gücünü kısıtlamaktadır. Nietzsche, bireyin kendi değerlerini yaratması gerektiğini savunmuş ve bu süreci üstinsan kavramı aracılığıyla açıklamıştır. Üstinsan, insanın kendini aşması ve potansiyelini en yüksek düzeye çıkarması gereken ideal bir figür olarak ortaya çıkmıştır (Ansell-Pearson, 1998: 138). Nietzsche'nin felsefesinde merkezi bir rol oynayan bir diğer kavram da "Güç İstenci" (Wille Zur Macht) olmuştur. Bu kavram, insanın temel güdüsünü ve dünya üzerindeki etkisini açıklamak için kullanılmaktadır. Güç istenci hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkili olan insanın içsel motivasyonunu ve yönlendirici gücünü ifade eder.

Nietzsche'nin düşünceleri hem çağdaşları üzerinde hem de sonraki nesillerde derin ve kalıcı bir etki yaratmış, felsefi ve entelektüel alanda geniş bir yankı uyandırmıştır. Onun eleştirel yaklaşımı, dilin rolü, ahlaki normların kökenleri ve insan doğasının anlamı gibi konular, birçok disiplinde tartışılmış ve araştırılmıştır. Özellikle dekonstrüksiyonistler, varoluşçular ve postmodernist düşünürler, Nietzsche'nin felsefi analizlerinden önemli ölçüde etkilenmiş ve onun düşüncelerini kendi çalışmalarına entegre etmişlerdir. Ancak, Nietzsche'nin felsefesi aynı zamanda ciddi eleştirilere de maruz kalmıştır. Özellikle üstinsan kavramının tehlikeli yorumları ve ahlaki normlara yönelik radikal eleştirileri, eleştirmenler tarafından sıkça tartışılmış ve sorgulanmıştır.

Friedrich Nietzsche, Batı düşüncesinin en etkileyici ve tartışmalı figürlerinden biridir. Onun felsefesi, insanın özgürlüğü, ahlaki değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve güç arzusu gibi temel konular üzerine derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Nietzsche'nin eserleri, sadece felsefe ve edebiyat alanları üzerinde değil, aynı zamanda sosyoloji, psikoloji, politika ve sanat gibi geniş bir yelpazede farklı disiplinler üzerinde de derin bir etki yaratmıştır. Nietzsche'nin derinlikli ve çeşitli düşünceleri, günümüzde de felsefi tartışmaların merkezinde yer almakta ve ileri düzeyde akademik araştırmalar için önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Nietzsche'nin Irkçılık Karşıtı Felsefesi: Temel İlkeler ve Yaklaşımlar

Irk kavramı, genellikle aynı soydan gelen, aynı dil ve dini inançlara sahip insan gruplarını tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Irk, hem insan türünü veya soyunu genel anlamda ifade ederken hem de belirli fizyolojik özelliklere sahip grupları veya belirli tinsel niteliklere sahip bireyleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu bağlamda, ırk terimi hem biyolojik hem de kültürel anlamda bir sınıflandırma yapmayı amaçlamaktadır (Şenel, 1984: 27).

Irkçılık, bir birey veya grupların, diğer birey veya gruplara karşı biyolojik veya kültürel olarak temellendirilmiş bir üstünlük iddiası taşıyan ve bu iddiaları sosyal, siyasal veya ekonomik ayrımcılık eylemlerine dönüştüren ideolojik bir yapılandırma. Irkçılık, belirli bir ırkın veya etnik grubun diğerlerinden üstün olduğunu savunan ve bu iddiasını bilimsel verilere dayandırmaya çalışan teorik ve pratik bir düşünce biçimidir. Akademik literatürde ırkçılık genellikle biyolojik determinizm, kültürel aşağılama, ayrımcı politikalar ve stereotipler gibi unsurları içeren kompleks bir fenomen olarak ele alınmaktadır. Irkçılık, genellikle toplumların tarihinde ve kültürel yapılarında köklü bir etkiye sahip olmuş ve çağdaş dünyada da hala tartışılan ve eleştirilen bir konudur (Kırık vd., 2018: 16).

Friedrich Nietzsche, özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren yükselen ırkçı ve milliyetçi ideolojilere karşı derin bir eleştiri sunmaktadır (Nietzsche, 1997). Onun perspektifinden bakıldığında, ırkçılık ve milliyetçilik, bireyin insanlık değerleriyle bağdaşmayan bir şekilde kategorize edilmesine yol açmaktadır. Nietzsche'nin felsefesi, insanın özgürlüğü, ahlaki değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve bireysel güç arzusu gibi kavramlar etrafında şekillenmektedir. Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesi, insanın doğasına ve toplumsal yapıların eleştirilmesine dayanmaktadır. Ona göre, insanın değerleri ve ahlaki normları yaratma kapasitesi, ırk veya etnik kökenle ilişkilendirilemez; bu, insanın özgür iradesinin ve yaratıcılığının ürünüdür. Nietzsche'nin perspektifinden bakıldığında, ırkçılık ve milliyetçilik gibi ideolojiler, bireyin özgürlüğünü ve potansiyelini sınırlayan yapılarıdır. Çünkü bu tip ideolojiler insanı belirli bir biyolojik veya kültürel kategoriye hapsetmeye çalışmaktadır.

Nazizm'in ırk temalarının Nietzsche'nin felsefesinde bazı karşılıkları olduğu iddiası çeşitli tartışmalara konu olmuştur (Hicks, 2010). Nietzsche'nin soy karışımıyla ilgili ifadeleri ise dikkat çekicidir: "İrkların birbirine karıştığı çözülme döneminin insanı, gövdesinde çeşitli soyların mirasını taşıyan, yani zıt, yalnızca zıt da değil, birbirleriyle savaşıyor, birbirlerine pek seyrek rahat veren itkileri ve değer ölçülerini geç kültürün ve kırılmış ışıkların böyle bir insanı, ortalama olarak daha zayıf insan olacaktır. En temel gereksinimi savaşın, yani kendisinin son bulmasıdır; mutluluk ona rahatlatıcı (örneğin Epikürcü ve Hristiyan) ilaç ve düşünme biçimiyle uzlaşarak özellikle dinlenme mutluluğu, rahatsız edilmeme, doymuşluk, sonunda erişilen birlik olarak görünür" (Nietzsche, 1997: 97). Nietzsche'ye göre, ırklar arasındaki karışmanın bireyde değer çatışmalarına yol açarak güçsüz ve kırılabilir bir insan tipi ortaya çıkarabileceği öne sürülmüştür. Bu düşünce, Nazizm'de saf bir ırk oluşturma stratejisi olarak şekillenmiştir. Ancak Nietzsche'nin ahlakın doğallaştırılmasına karşı olan tutumu, Nazi ideolojisinin biyolojik ve ahlaki doğalcılık ilkeleriyle çelişmektedir.

Nietzsche'nin düşüncesinde merkezi bir yer tutan üstinsan kavramı, insanın sıradanlıktan ve toplumsal normlardan kurtulup kendi değerlerini yaratması gerektiğini vurgulamaktadır. Üstinsan, ahlaki kahramanlık ve yaratıcılığı temsil eder; bu kavram, ırk veya ulusal kökenle değil, bireyin içsel gücüyle ilişkilendirilmektedir. Nietzsche'ye göre, gerçek anlamda özgürlük ancak bireyin kendi değerlerini yaratması ve toplumsal baskılardan bağımsız olarak hareket etmesiyle mümkündür (Yavuz, 2001: 145).

Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı duruşu, evrensel insanlık değerleri ve insanın potansiyeli üzerine derin bir düşünceyi içermektedir. Onun perspektifinden bakıldığında, insanın değeri ve önemi, biyolojik, ırksal veya ulusal kökenlerle sınırlı değildir. Yani insan, ahlaki değerler ve yaratıcılık yoluyla kendini ifade eden bir varlıktır. Bu bağlamda, Nietzsche'nin felsefesi, ırkçılık gibi ideolojilere karşı evrensel insanlık değerlerinin savunulması gerektiğini öne sürmekte ve insanın özgürlüğünü, gücünü ve yaratıcılığını desteklemektedir (Nietzsche, 2022).

Nietzsche'nin düşünceleri, günümüzdeki küresel tartışmalar bağlamında da önemli bir rehberlik sunmaktadır. Küreselleşme, çok kültürlülük ve insan hakları gibi konular, Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesiyle ilişkilendirilerek değerlendirilmelidir. Onun eleştirileri, bireyin özgürlüğü ve evrensel insanlık değerleri konusundaki çağdaş tartışmalara katkıda bulunmakta ve felsefi düşüncenin gelecekteki yönünü belirlemektedir.

Nietzsche, "Böyle Buyurdu Zerdüş" eserinde, insanın potansiyelini gerçekleştirme gerektiğini vurgulamıştır. Burada, bireyin kendini aşma yeteneği üzerinde durarak, üstinsan kavramını tanımlamaktadır. Nietzsche, "İnsanı aşmak, insanın özünde yatan potansiyelin gerçekleştirilmesidir" demiştir (Nietzsche, 2022). Bu, onun birey odaklı felsefesinin temel taşlarından biridir. Ayrıca, "İyinin ve Kötünün Ötesinde" adlı eserinde Nietzsche, ahlaki değerlerin kökenlerini sorgulayarak, bireylerin kendi değerlerini yaratma özgürlüğüne sahip olduğunu belirtmiştir. "Ahlak, bireyin kendi içsel gücüne dayalı olarak şekillenmelidir" diyerek, bireysel gelişimin önemine vurgu yapmıştır (Nietzsche, 1997).

Nietzsche'nin anti-semitizme dair tutumunu incelediğimizde "Edebi Notlar" adlı eserinde, çeşitli toplumsal ve kültürel konulara eleştirel bir yaklaşım sergilediğini ve belirli bir grup veya etnik kökene yönelik önyargılar taşımadığını gözlemlemekteyiz. Örneğin, Yahudilere dair herhangi bir ayrımcı söylemden kaçınarak, insanlığın evrensel değerleri üzerine odaklanmıştır (Nietzsche, 2019).

Bu alıntılar ve bağlamlar, Nietzsche'nin aslında ırkçılığa karşı olan görüşlerinin yanı sıra, bireyin ruhsal ve entelektüel gelişimine verdiği önemi açıkça göstermektedir. Sonuç olarak, onun felsefesinin, bireyin kendini gerçekleştirme ve toplumsal normlara meydan okuması üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır.

NAZİ İDEOLOJİSİNİN KÖKENLERİ VE İDEOLOJİK TEMELLERİ

Nazi ideolojisi, 20. yüzyılın en karanlık ve etkili ideolojilerinden biridir. Almanya'yı ve dünya tarihini derinden etkileyen bu ideoloji, kökenleri, ideolojik temelleri ve sosyal-politik bağlamıyla birlikte incelendiğinde, içsel ve dışsal faktörlerin nasıl bir araya geldiğini anlamak mümkün olmaktadır. Nazi ideolojisinin kökenleri, 19. yüzyıl sonlarına kadar uzanan birçok faktörün etkileşimiyle şekillenmiştir. Almanya'nın birleşmesi ve Wilhelm Cemiyeti gibi milliyetçi grupların yükselişi, Alman milliyetçiliği ve üstünlük duygularının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Friedrich Nietzsche'nin fikirlerinin yanlış yorumlanması, sosyal Darwinizm ve biyolojik ırkçılık gibi düşünceler Nazi ideolojisinin entelektüel temellerini oluşturmuştur. Nazi ideolojisinin merkezinde, insan ırkları arasında biyolojik üstünlüğe dayalı bir hiyerarşi bulunmaktadır. Sosyal Darwinist düşünceler, insan toplumlarının da doğal seçim yoluyla geliştiğini ve bazı ırkların diğerlerine üstün olduğunu savunmaktadır. Bu düşünce, Nazi liderlerinin ve propagandalarının temelini oluşturmuş ve "üstün ırk" kavramını desteklemiştir (Tutsak, 2017). Nietzsche'yi faşist hareketin öncüsü olarak değil, dönemin derin değer krizinin habercisi ve belirleyici koşullarını işaret eden bir figür olarak görmek mümkündür (Golomb ve Wistrich, 2002: 4-5).

Nazi ideolojisinin en karanlık yönlerinden biri, Yahudi karşıtlığıdır. Anti-semitizm, Orta Çağ'dan beri Avrupa'da var olan bir fenomendir, ancak 19. yüzyılda bilimsel ırkçılık teorileriyle birleşerek daha sistematik ve toplu hale gelmiştir. Nazi rejimi, Yahudilere yönelik yoğun ayrımcılık ve sonunda da soykırım uygulamıştır (Caplan, 2012: 26). Alman romantizmi ve milliyetçilik ideolojisi, organik devlet ve güçlü devlet gibi kavramlarla Alman dilinin ve halk ruhunun övülmesi, ayrıca kan ile toprak temaları, Nazizm'in felsefi zeminini oluşturmuştur. Bu ideoloji, dışlayıcı bir Alman milliyetçiliği özelliği taşıırken, devletini arayan bir millet anlayışıyla anti-semitizm ve kan temelli homojen ulus oluşturma stratejilerine kapı aralamıştır. 1933-1945 yılları arasında Almanya'nın diktatörü olarak iktidarda bulunarak faşist bir rejim kurmuş Adolf Hitler'in "yaşam alanı" (Lebensraum) politikası Almanya dışındaki Alman unsurlarını birleştirme projesi olarak milliyetçilik anlayışının aşırı bir biçimde uygulandığı örneği sunmaktadır. Alman filozof ve Alman İdealizminin önemli temsilcilerinden olan Fichte'nin doğal sınırlar ve dışa kapalı güçlü devlet idealinin militarizm ve faşizmin doğasında belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Fichte'nin "Addresses to the German Nation" adlı eserinde, ulus bilinci ve ortak kültürel mirasın önemi vurgulanmakta ve bu da Alman halkının birliğini pekiştirmek amacı gütmektedir. Eserde eğitim ve kültür, ulusal kimliğin korunmasında merkezi bir rol oynarken, doğal sınırların belirlenmesi gerektiği savunulmuştur. Ayrıca, güçlü bir devletin savunma gücünün artırılması gerektiği fikri, Fichte'nin militarist eğilimlerini ortaya koymaktadır (Fichte, 2012).

Nazi ideolojisinin politik uygulamaları, totaliter bir devlet yapısını teşvik etmiştir. Tek parti yönetimi, lider kültü, sansür, baskı ve toplumun militarize edilmesi gibi özellikler, Nazi Almanya'sının politik ve sosyal dokusunu oluşturmuştur. Nazi ideolojisinin temelleri, sadece entelektüel düşüncelerle değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve tarihsel koşullarla da şekillenmiştir. Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın ekonomik sıkıntıları ve Versailles Antlaşması'nın (1919) getirdiği ağır koşullar, Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşü (1933) Nazi ideolojisinin yükselişinde kritik rol oynamıştır. Weimar Cumhuriyeti, Almanya'da demokratik bir rejim olarak kurulmuş olsa da içeride ve dışarıda pek çok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik krizler, politik istikrarsızlık ve toplumsal huzursuzluk, Weimar Cumhuriyeti'nin zayıflamasına yol açmış ve Nazi Partisi gibi radikal grupların yükselişine zemin hazırlamıştır (Tutsak, 2017: 192).

1919'da I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren ve Almanya'yı ağır tazminatlar ödemeye, toprak kayıplarına ve askeri sınırlamalara tabi tutan Versailles Antlaşması, Almanya üzerinde ağır ekonomik ve siyasi yükler getirmiş ve Alman halkında bir mağlubiyet duygusu yaratmıştır. Nazi propagandası, Versailles Antlaşması'nı ve onun Almanya'ya dayattığı koşulları sık sık kullanarak milliyetçi duyguları körüklemiş ve halkı radikal çözümlere yönlendirmiştir (Tutsak, 2017: 195). 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'nin finansal merkezi olan Wall Street'te başlayan ve hızla dünya çapında ekonomik bir krize yol açan Wall Street çöküşü, özellikle Almanya'da derin ekonomik ve toplumsal etkiler yaratmış, ülkede yüksek işsizlik oranlarına ve ekonomik istikrarsızlığa yol açmıştır. İşsizlik ve yoksulluk, Nazi Partisi'nin vaat ettiği çözümler karşısında halkın desteğini artırmış ve radikal siyasi çözümlere yönelimi teşvik etmiştir.

Nazi ideolojisi, Adolf Hitler'in liderliğinde ve Ulusal Sosyalist Alman İşçi Partisi önderliğinde hızla yayılmış ve Almanya'yı etkisi altına almıştır. Partinin 1933'te iktidara gelmesinden sonra, Nazi rejimi totaliter bir yapı kurmuş, politikalarını ve ideolojisini tüm topluma dayatmıştır. Bu süreç, dünya tarihindeki en büyük trajedilere yol açan Holokost'un da yaşanmasına neden olmuştur. Holokost, Nazi Almanya'sı tarafından 1941-1945 yılları arasında gerçekleştirilen, altı milyon Yahudi'nin sistematik olarak öldürüldüğü ve milyonlarca diğer etnik grup, siyasi muhalif ve azınlığın da hedef alındığı soykırımdır (Longerich, 2010). Nazi

ideolojisinin incelenmesi, totaliter ideolojilerin nasıl ortaya çıkabileceğini ve yayılabileceğini anlamak için önemli bir öğreti sunmaktadır (Tutsak, 2017: 197).

NİETZSCHE'NİN ESERLERİNİN YANLIŞ YORUMLANMASI

Friedrich Nietzsche'nin düşünceleri, 20. yüzyıl totaliter rejimleri tarafından çeşitli siyasi ideolojilerin hizmetine sokulmuş ve çarpıtılmıştır. Özellikle Nazi Almanya'sında, Nietzsche'nin fikirleri, güç, üstünlük ve ahlaki olma gibi kavramlar üzerinden kendi propagandalarını meşrulaştırmak için kullanılmıştır (Tutsak, 2017: 191). Bu durum, Nietzsche'nin asıl felsefi katkılarının yanlış anlaşılmasına ve toplumsal tartışmalara neden olmuştur. Nietzsche'nin eserlerinde sıkça rastlanan metaforlar ve alegoriler, zaman zaman doğrudan ve gerçek anlamıyla değil, ideolojik amaçlar için manipüle edilmiş şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin, üstinsan kavramı, sadece fiziksel güç ve egemenlik üzerinden anlaşıldığında, Nietzsche'nin asıl amacı olan insanın potansiyelini ve bireysel gelişimini vurgulayan derin anlamını kaybetmektedir. Bu tür yanlış yorumlamalar, Nietzsche'nin düşüncelerinin geniş kitleler tarafından yanlış anlaşılmasına yol açmış ve felsefi mirasının eksik değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Nietzsche'nin eserlerinin yanlış yorumlanmasının temelinde, ideolojik manipülasyonlar, ahlaki tartışmaların çarpıtılması ve metaforların yanlış algılanması gibi faktörler bulunmaktadır. Özellikle 20. yüzyıl totaliter rejimlerinin, Nietzsche'nin fikirlerini nasıl kullanıp çarpıttığını anlamak, ideolojik propagandanın nasıl işlediğini anlamak açısından önemlidir (Wisser, 1990: 83). Nazi Almanya'sında, Nietzsche'nin üstinsan ve güçlü liderlik anlayışı gibi kavramlar, Hitler'in ve Nazi ideolojisinin ırksal üstünlük ve totaliter yönetimini meşrulaştırmak için kullanılmıştır. Oysa Nietzsche'nin asıl amacı, bireysel güç ve insanın potansiyel gelişimi üzerine yoğunlaşan bir felsefi tartışmayı ileri sürmek ve insanın yaratıcılığını öne çıkararak geleneksel ahlaki değerlerin kökenlerini sorgulamaktır (Zengin, 2019: 234-235).

Nietzsche'nin düşüncelerinin Nazi ideolojisi tarafından nasıl yanlış anlaşıldığını anlamak, hem Nietzsche'nin gerçek felsefi katkılarını anlamak hem de ideolojik manipülasyonların nasıl gerçekleşebileceğini kavramak için önemlidir. Nazi rejimi, Nietzsche'nin fikirlerini kendi politikalarının meşrulaştırılması için çarpıtmış ve böylece onun felsefi mirasına zarar vermiştir. Bu nedenle, Nietzsche'nin eserlerini anlamak ve yorumlamak için dikkatli bir yaklaşım benimsemek ve onun düşüncelerini tarihsel ve felsefi bağlamında değerlendirmek gereklidir.

Sonuçta, Nietzsche'nin eserlerinin yanlış yorumlanmasını, birkaç kategoride değerlendirmek gerekirse şöyle özetleyebiliriz. Öncelikle, Nietzsche'nin yazım tarzı ve kullandığı alegorik dil, düşüncelerinin çeşitli şekillerde yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle üstinsan kavramı gibi merkezi terimler, bağlamından koparılarak ve yüzeysel bir şekilde değerlendirildiğinde, yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Nietzsche, üstinsanı, bireyin potansiyelini aşma yeteneği olarak tanımlarken, bu kavramın ırksal üstünlük ile ilişkilendirilmesi, felsefesinin çarpıtılmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, Nietzsche'nin felsefesi, 19. yüzyılın sonlarına doğru yükselen milliyetçi ve sosyal Darwinist akımların etkisi altındaydı. Bu dönemde, bazı düşünürler, Nietzsche'nin fikirlerini kendi ideolojik amaçları doğrultusunda yorumlama eğilimindeydiler. Özellikle, Nazi ideolojisi gibi aşırı sağcı hareketler, Nietzsche'nin eserlerini kendi çıkarları doğrultusunda seçici bir biçimde kullanarak, onun düşüncelerini çarpıtmışlardır (Hicks, 2010).

Nietzsche'nin özellikle bu bağlamda "suçlanmasının" bir diğer nedeni, onun bireysel özgürlüğü vurgulayan ve toplumun normlarına meydan okuyan bir felsefeye sahip olmasıdır.

Bu özellik, bazı gruplar tarafından, toplumun ahlaki ve etik normlarına karşı bir saldırı olarak algılanmıştır. Ayrıca, Nietzsche'nin bazı ifadeleri, bağlamından koparılarak alındığında, kolaylıkla yanlış anlaşılabilir ve belirli bir ideolojiye yöneltilir.

Bu değerlendirmede bir diğer tarihi nüans da önem arz etmektedir. Elisabeth Förster-Nietzsche, Friedrich Nietzsche'nin kız kardeşi olarak, onun fikirlerinin sonraki yıllarda nasıl yanlış anlaşıldığı ve çarpıtıldığı konusunda önemli bir figür olmuştur. Nietzsche'nin ölümünden sonra, Elisabeth, kardeşinin eserlerini yayımlamak için Nietzsche arşivini düzenlemiştir. Ancak, bu süreçte eserleri seçici bir şekilde ele alarak, Nietzsche'nin düşüncelerini Nazi ideolojisiyle uyumlu hale getiren bir yaklaşım benimsemiştir. Elisabeth, anti-Semitik ve aşırı sağcı bir Alman milliyetçisi olan Bernhard Förster ile evlenmiştir. Eşinin ideolojisi, Elisabeth'in kardeşinin yazılarına olan yaklaşımını değiştirmiş, onun felsefesinin bazı yönlerini, özellikle de üstinsan kavramını, Nazi ideolojisinin ırkçı ve hiyerarşik yorumlarına zemin hazırlamıştır. Nazi Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından, Elisabeth, Hitler ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu durum, Nietzsche'nin düşüncelerinin Nazi ideolojisi ile ilişkilendirilmesinin pekişmesine neden olmuştur. Böylece, Nietzsche'nin bireyin özgürlüğü ve potansiyeli üzerine derin düşüncelerinin, yanlış yorumlamalarla birlikte, ırksal üstünlük iddialarına dayanan bir ideolojiye dönüşmesi, tarihsel ve ideolojik bir manipülasyon süreci olarak ortaya çıkmıştır (Safranski, 2003). Bu bağlamda, Nietzsche'nin aslında ırkçılığa karşı olan görüşlerinin anlaşılması için Elisabeth'in etkisinin göz önünde bulundurulması önemlidir.

Nietzsche'nin Felsefesiyle Irkçılık Arasındaki Farklar ve Benzerlikler: Rassenhygiene ve Üstinsan Kavramları

Rassenhygiene terimi, Almanca kökenli bir terim olup "ırk hijyeni" anlamına gelmektedir. Bu kavram, 19. ve 20. yüzyıllarda özellikle Nazi Almanya'sında yaygın olarak kullanılmış ve ırksal "temizlik" veya "saflık" ideolojisi olarak yorumlanmıştır. Rassenhygiene, biyolojik ve genetik unsurların ırksal üstünlüğü destekleyecek şekilde düzenlenmesini ve teşvik edilmesini savunmuştur. Nazi ideolojisinin temel taşlarından biri olan bu kavram, insanların biyolojik özelliklerine dayalı olarak üstün veya aşağı kategorilere ayrılmasını önermiş ve bu ayrımı bilimsel ve sosyal açıdan meşrulaştırmaya çalışmıştır. Rassenhygiene, Alman halkının biyolojik olarak üstün bir ırk oluşturmasını amaçlayan ırkçı bir ideolojidir. (Longerich, 2010: 30).

Friedrich Nietzsche'nin felsefesinde kritik bir rol oynayan Übermensch (Almanca), Overman veya Superman (İngilizce), Üstinsan (Türkçe) kavramı, Nietzsche'nin ırkçı bir ajandayla ilişkilendirilmemesi gerektiğini vurgulayan bir perspektif sunmaktadır; çünkü Nietzsche, açıkça ırkçılığa karşı çıkmıştır. Nietzsche, insanın potansiyelini maksimize etmesi gerektiğini ve bu süreçte üstinsan olarak nitelendirilebilecek bireylerin, kendilerini aşmaları ve toplum için değer yaratmaları gerektiğini savunmuştur. Ona göre, bu kavram biyolojik bir üstünlüğü ifade etmekten ziyade, ahlaki ve entelektüel bir gelişimi temsil etmektedir (Solomon ve Kathleen, 2001: 47).

Friedrich Nietzsche'nin felsefesi ile ırkçılık arasındaki ilişki kompleks ve sıklıkla yanlış anlaşılabilir bir konudur. Nietzsche'nin düşünceleri, ırksal hiyerarşi veya biyolojik üstünlük kavramları üzerine değil, bireysel potansiyelin ve yaratıcılığın geliştirilmesi üzerine odaklanmıştır. Onun üstinsan kavramı, insanların kendi iradeleri ve çabalarıyla üstün hale gelebileceği fikrini taşımakta; bu da tamamen biyolojik bir ayrıma veya ırksal hiyerarşiye dayanmaz. Nietzsche'nin felsefesi ile ırkçılık arasındaki temel farklardan biri, Nietzsche'nin insanın ahlaki ve entelektüel gelişimini vurgulayan perspektifidir. Onun düşünceleri, insanın özgür iradesi ve yaratıcılığıyla kendini aşabileceği ve topluma katkı sağlayabileceği fikrini

desteklemektedir. Diğer yandan, ırkçılık biyolojik determinizm ve ırksal hiyerarşiye dayanarak insanları doğal olarak sınıflandırmayı ve ayrımlar yapmayı amaçlamaktadır. Nietzsche'nin akıl yürütme sürecini zayıflatıcı olarak görmesi ve üstinsanı güç isteğiyle, riskli yaşamı kabul eden ve hatta kahramanlıkla ölüme meydan okuyan biri olarak tanımlaması, faşist grupların aradığı özellikleri çağrıştırmaktadır (Michel, 2011: 14). Nazilerin Nietzsche'den alabileceği fikirlerden biri de Nietzsche'nin 19. yüzyıl medeniyetini yıkıcı, ağırlaşmış ve yumuşak bulmasıyla ilişkilendirilebilir. Almanların sert Nordik mirasıyla karşılaştırıldığında bu durumu eleştirdiği pasajları seçebiliriz. Nietzsche'nin o dönemde üretilen eserlere, Hristiyanlığa, insani hareketlere ve parlamenter hükümetlere yönelik eleştirileri, Nazi ideolojisine uygun görünebilecek düşüncelerdir (Brinton, 1940: 134). Benzerlikler ise Nietzsche'nin güç ve irade kavramlarının, ırkçı ideolojiler tarafından güçlü ve zayıf ayrımını meşrulaştırmak için kullanılabilmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Ancak Nietzsche'nin güç kavramı, biyolojik bir sınıflandırmayı destekleyen bir mekanizma olarak düşünülmemelidir.

Günümüzde Nietzsche'nin felsefesine dayanan veya onun fikirlerinden etkilenen ideolojiler veya siyasi görüşler mevcuttur, ancak bu kullanımlar genellikle farklı yorumlara tabi tutulmuş ve çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Nietzsche'nin felsefesi, bazı radikal sağ ve radikal sol ideolojiler tarafından da çeşitli şekillerde yorumlanmıştır (Hicks, 2010). Özellikle sağcı yorumlarda, Nietzsche'nin "üstinsan" ve "güç" vurguları bazen ayrımcı veya hiyerarşik bir şekilde yorumlanabilmektedir. Solcu yorumlarda ise, Nietzsche'nin güç ve egemenlik kavramları, mevcut toplumsal yapıların eleştirisi ve dönüşümü için kullanılabilir (Conway, 1997).

Friedrich Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesi, insanın özgürlüğü, ahlaki değerlerin kökenleri ve bireyin potansiyeli üzerine derin bir düşünce sürecini yansıtmaktadır (Nietzsche, 2022). Onun felsefesi, ırkçılık gibi ideolojilere karşı sert bir eleştiri sunarken, evrensel insanlık değerlerinin ve bireyin yaratıcılığının önemini vurgulamaktadır. Nietzsche'nin perspektifi, günümüzdeki küresel tartışmalar bağlamında hala önemli bir rehberlik sunmakta ve felsefi açıdan düşünceye ve eyleme ilham vermeye devam etmektedir. Nietzsche'nin bu düşünceleri, tarihsel olarak ırkçılığın ve milliyetçiliğin kötüye kullanımı karşısında bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bugün Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı öğretileri, küresel çapta artan aşırıcılık, milliyetçilik ve etnik ayrımcılık gibi sorunlarla başa çıkmak için önemli bir referans noktası olabilmektedir.

SONUÇ

Bu makalede, Friedrich Nietzsche'nin felsefesinin Nazi ideolojisiyle olan çatışmasını anlamak ve değerlendirmek amacıyla derinlemesine bir inceleme sunulmuştur. Nietzsche'nin düşünceleri, özellikle üstinsan kavramı ve ırkçılık karşıtı temaları üzerine odaklanmış, bu bağlamda Nietzsche'nin felsefesinin nasıl yanlış yorumlandığı ve manipüle edildiği gösterilmiştir. Ayrıca, Nietzsche'nin felsefesinin günümüzdeki toplumsal ve entelektüel tartışmalardaki yeri ve önemi de tartışılmıştır.

Nietzsche'nin felsefesi, insanlık tarihinde derin izler bırakmış ve birçok farklı şekilde yorumlanmıştır. Onun temel eserleri, özellikle de "Böyle Buyurdu Zerdüşt" ve "İyinin ve Kötünün Ötesinde", bireyin özgürlüğü, gücü ve sorumluluğu üzerine derin düşünceler içermektedir. Nietzsche'nin merkezi kavramlarından biri olan üstinsan, insanın kendi potansiyelini gerçekleştirme ve geliştirme gerektiği fikrini işlemektedir. Ancak, bu kavram zamanla Nazi ideolojisi tarafından çarpıtılmış ve ırksal üstünlük iddialarına dayanan bir ideoloji haline getirilmiştir. Nietzsche'nin aslında bireyin ruhsal ve entelektüel gelişimine odaklandığı, herhangi bir ırksal veya biyolojik üstünlüğü savunmadığı açıkça anlaşılmıştır. Örneğin, "Böyle

Buyurdu Zerdüş" adlı eserinde Nietzsche, üstinsan kavramını tanımlarken, bu figürün ırksal bir üstünlük değil, bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesi anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Zerdüş, insanları kendi değerlerini yaratmaya teşvik eder ve "Kendini aşmak, insanın en yüksek amacıdır" demiştir. Ayrıca, "İyinin ve Kötünün Ötesinde" eserinde Nietzsche, ahlaki değerlerin kaynağını sorgulayarak, bireylerin kendi içsel güçleri doğrultusunda değerlerini oluşturma özgürlüğüne sahip olduklarını belirtmiştir. Bu, onun ırksal veya biyolojik üstünlük iddialarına karşı bir duruş sergilediğinin açık bir göstergesidir. Nietzsche'nin yazılarında, herhangi bir grup veya etnik kökenin üstünlüğünü savunan bir dil yoktur. Aksine, o, bireyselliği ve insanın ruhsal gelişimini ön plana çıkarmıştır.

Nazi ideolojisinin kökenleri ve temelleri, ırksal hiyerarşi ve öjenik düşünceler üzerine kurulmuştur. Özellikle "ırk hijyeni" (Rassenhygiene) kavramı, Nazi rejiminin insan ırklarını üstünlük sırasına koyma ve "ırksal iyileştirme" adı altında ırksal ayrımcılık ve soykırım politikalarını haklı gösterme aracı olmuştur. Bu bağlamda, Nietzsche'nin felsefesi ile Nazi ideolojisi arasındaki çatışma açıkça ortaya çıkmaktadır. Nietzsche'nin felsefesi bireysel güçlenmeyi ve insanın potansiyelini gerçekleştirmesini teşvik ederken, Nazi ideolojisi kolektif üstünlük iddialarına dayanarak bireyin özgürlüğünü ve insanlık onurunu hiçe saymıştır.

Özellikle üstinsan kavramı, Nazi propagandasında ve ideolojik temellerinde bir katalizör olarak kullanılmıştır. Nietzsche'nin aslında felsefi bir kavram olarak ortaya koyduğu üstinsan, Nazi ideolojisi tarafından ırksal bir üstünlük iddiasına dönüştürülmüş ve bu çarpıtma, onun felsefesinin geniş kitlelerce yanlış anlaşılmasına yol açmıştır.

Nietzsche'nin yaşamı boyunca, özellikle antisemitizm ve milliyetçilikle olan mesafesi, diğer çağdaşlarının veya filozoflarının fikirlerinin Nazi ideolojisiyle daha az ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Nietzsche'nin felsefesinin bazen "açık uçlu" ve yorumlanmaya açık olması, Nazi ideologlarının ona yönelmesini kolaylaştırmıştır. Diğer filozoflar, genellikle daha belirgin bir şekilde yerleşik ideolojilere sahipken, Nietzsche'nin düşünceleri daha özgür ve provokatif olduğu için, özellikle Hitler ve Nazi liderleri tarafından, kendi totaliter anlayışlarını meşrulaştırmak amacıyla seçilmiştir. Bu bağlamda, Nietzsche'nin felsefesinin "suçlanmasının" nedeni, felsefesindeki bazı kavramların ideolojik olarak manipüle edilebilir olmasıdır; diğer filozoflar ise genellikle daha net, sabit ve belirgin ideolojik duruşlara sahip oldukları için Nazi ideolojisiyle bu kadar yoğun ilişkilendirilmemiştir.

Günümüzde Nietzsche'nin ırkçılık karşıtı felsefesinin ve bireysel güçlenme vurgusunun önemi giderek artmaktadır. Özellikle toplumsal eşitlik, insan hakları mücadeleleri ve ırkçılıkla mücadelede Nietzsche'nin felsefesi, insanın özgürlüğüne ve potansiyeline odaklanarak önemli bir rehberlik sunabilir. Ancak, Nietzsche'nin düşüncelerinin yanlış yorumlanmasının ve ideolojik manipülasyonların nasıl tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini de unutmamak gerekmektedir. Bu nedenle, Nietzsche'nin eserlerinin dikkatli bir şekilde okunması ve yorumlanması, onun felsefesinin sağlam temeller üzerine oturtulmasını sağlayabilir ve bu temelde güçlü bir eleştirel düşünce geleneğinin sürdürülmesine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Ansell-Pearson, K. (1998). *Kusursuz nihilist*. Ayrıntı.

Brinton, C. (1940). The national socialists' use of Nietzsche. *Journal of The History of Ideas*, 60 (2), 131-150.

Caplan, J. (2012). *Hitler Almanyası (1933-1945)*. İnkılap.

Conway, D. W. (1997). *Nietzsche and the political*. Routledge.

- Fichte. (2012). *Addresses to the German nation*. Cambridge University Press.
- Golomb, J. ve Wistrich, R.S. (2002). *Nietzsche, godfather of fascism?* Princeton University.
- Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin Tanrı öldü sözü ve dünya resimleri çağı*. Asa.
- Hicks, S. R. C. (2010). *Nietzsche and the Nazis*. Ockham's Razor.
- Kırık, A. M., Öztürk, F., Esra, S. R., & Orujova, A. (2018). Bir tutum ve davranış biçimi olarak ırkçılığın pekiştirilmesinde reklamcılığın rolü. *Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4 (1), 15-22.
- Longerich, P. (2010). *Holocaust: The Nazi persecution and murder of the Jews*. Oxford University.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın peygamberleri*. Bilim ve Sanat.
- Michel, H. (2011). *Faşizmler*. İletişim.
- Nietzsche, F. (1997). *İyinin ve kötünün ötesinde*. Gündoğan.
- Nietzsche, F. (2019). *Otobiyografik yazılar ve notlar*. Pinhan.
- Nietzsche, F. (2022). *Böyle buyurdu Zerdüşt*. Kitapyurdu.
- Redner, H. (2002). Philosophers and anti-semitism. *Oxford University Press, Modern Judaism*, 22 (2), 115-141.
- Safranski, R. (2003). *Nietzsche – a philosophical biography*. Granta.
- Solomon, R. C., & Kathleen, M.H. (2001). *What Nietzsche really said*. Knopf Doubleday.
- Şenel, A. (1984). *İrk ve ırkçılık düşüncesi*. Bilim ve Sanat.
- Tutsak, A. (2017). Hitler Almanyası'nın yayılcı politikası ve İkinci Dünya Savaşı (1932-1945). *Akademik Bakış*, (63), 190-208.
- Yavuz, H. (2001). Nietzsche ve Bengi Dönüş. *Cogito Düşünce Dergisi*, (25), 143-147.
- Zengin, H. S. (2019). Nietzsche ve Heidegger'in Alman Faşizmi üzerindeki etkilerine dair bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi*, 12 (39), 226-246.
- Wisser, R. (1990). Friedrich Nietzsche: Üstün insan görünürde mi? *İstanbul Üniversitesi. Felsefe Arkivi*, (27), 75-97.

PIERRE BOURDIEU'NÜN KAVRAM VE KURAMLARI İLE CUMHURİYETİN İLK DÖNEMLERİNDEKİ HARF VE DİL DEVRİMİNİ ANLAMAK

Goshgar BAYLAROV¹

Öz

Bu makale, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında yaşanan köklü kültürel değişimlerin, özellikle dil ve harf reformları gibi kültür alanında gerçekleşen dönüşümleri nasıl etkilediğini incelemektedir. Çalışmada, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün bilim dünyasına kazandırdığı bazı kavramlar ve kuramsal çerçeveler temel alınarak bu süreçler değerlendirilmiştir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki toplumsal yapının, kültürel sermaye bağlamında önemli bir göstergesi olan dil kullanımı ve yazı sistemine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı toplumu içerisinde farklı dil ve yazı biçimlerinin nasıl bir sosyal dinamik yarattığı ele alınmıştır. Devamında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'ün modern bir ulus-devlet inşa etme anlayışı kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu inceleme sırasında Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen alfabe ve dil devrimleri üzerinde durulmuş, bu reformların ardındaki ideolojik ve pratik gerekçeler detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Ayrıca, Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumda meydana gelen sosyo-kültürel değişimler analiz edilmiş ve bu değişimlerin dil ve harf reformları üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makale boyunca, kültürel sermaye, sembolik güç ve toplumsal alan gibi Bourdieu'nün temel kavramları kullanılarak, dönemin kültürel dönüşümlerinin yalnızca dil ve yazı reformlarıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda toplumsal yapının modernleşme süreciyle birlikte yeniden şekillendiği gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bu tarihsel kesitte, dil ve harf reformlarının, hem dönemin ideolojik ihtiyaçlarına yanıt veren hem de toplumu modernleşme sürecine yönlendiren önemli bir araç olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bourdieu, Cumhuriyet, Harf Devrimi, Dil Devrimi.

UNDERSTANDING THE ALPHABET AND LANGUAGE REFORMS IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC THROUGH PIERRE BOURDIEU'S CONCEPTS AND THEORIES

Abstract

This article examines the profound cultural transformations that occurred during the late Ottoman Empire and the early years of the Republic of Turkey, particularly focusing on how these transformations influenced cultural developments such as language and script reforms. The study employs key concepts and theoretical frameworks introduced by French sociologist Pierre Bourdieu to analyze these processes. Initially, it provides an evaluation of the sociocultural structure of the late Ottoman period, with an emphasis on language usage and the writing system as significant indicators of cultural capital. In this context, it explores how the diverse linguistic and scriptural practices shaped the social dynamics within Ottoman society. Subsequently, the study delves into the vision of Mustafa Kemal Atatürk, the founding leader of the Republic of Turkey, for constructing a modern nation-state. This analysis gives particular attention to the alphabet and language reforms initiated under Atatürk's leadership, elaborating on the ideological and practical motivations behind these reforms. Moreover, the socio-cultural changes that took place during the early years of the Republic are examined to identify their impact on the language and script reforms. Throughout the article, key concepts from Bourdieu, such as cultural capital, symbolic power, and social fields, are utilized to demonstrate that the cultural transformations of the era were not confined to language and script reforms. Instead, these reforms are portrayed as part of a broader modernization process that redefined the societal structure. Thus, this study emphasizes that, within the historical context extending from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, the language and script reforms served as critical instruments for addressing the ideological needs of the period while simultaneously guiding society through the modernization process.

Keywords: Bourdieu, Republic, Alphabet Revolution, Language Revolution.

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, goshgar.baylarov@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5411-1959

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Baylarov, G. (2024). Pierre Bourdieu'nün kavram ve kuramları ile Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki harf ve dil devrimini anlamak. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 133-144.

GİRİŞ

Toplumda iletişim ve etkileşimin zemini olan kültür, bunların yanı sıra bir tahakküm kaynağı olmak görevini de üstlenmektedir. Bilim, sanat, din, hatta dil gibi bütün simgesel sistemler, aslında gerçeklik olgumuzu şekillendirerek kitleler arası iletişimin temelini oluştururlar. Bunun dışında bu simgesel sistemler toplumdaki hiyerarşinin oluşumuna ve idamesine de katkı sağlamaktadır (Swartz, 2011: 11).

Kültür ve onun alanlarından olan dil ve alfabe ise bir toplum ve devlet için en önemli unsurlardandır. Devlet kavramı ise gittikçe güncelleşerek modern halini almıştır. Modern devlet kavramı, Avrupa'da feodal sistemin geleneksel teokratik dünya görüşünün Rönesans'ın rasyonel-pozitivist fikirleriyle değiştirilmesinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Avrupa'da merkezleşmiş monarşilerin ortaya çıkışına paralel olarak bir kapitalist ilişkiler sisteminin oluşumu, modern devletlerin ortaya çıkışının sosyal, politik ve ekonomik temellerini belirlemiştir. Fransız Devrimi'nin siyasi ve ideolojik çerçevesi, modern devletlerin, diğer bir deyişle tarih sahnesinde ulus devletlerin yerindeki en önemli faktördür. Sonuç olarak, modern devlet anlayışımız, 16. yüzyıldan beri Avrupa'da farklı dinamik süreçlerle ortaya çıkan ulus devletlerle ilişkilendirilir (Üzeyirova, 2016: 4).

Modern siyasal tahayyülde ulus devlet kavramı temelde demokrasi, insan özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, sosyal refah, bilim, eğitim, sağlık, yüksek teknoloji geliştirme ve üretimin sanayiye dayanması gibi sosyal bileşenleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu anlamda, böyle bir sosyo-politik oluşum modeli ilk olarak Batı'da oluşturulmuş ve bu faktörler, genel gelişimi karakterize ederken, yavaş yavaş dünyanın geri kalanına göre belirleyici bir avantaj sağlamıştır. Yavaş yavaş, bu tarihsel deneyim Batılı bir modernleşme veya gelişme modeli olarak değerlendirilmiştir. 19. yüzyılın Avrupa merkezli görüşlerine göre, modernizasyon (Batı modeli), geleneksel devletleri çağdaşlaştırmanın tek olası yoludur.

Türkiye'de modernleşme süreci, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nden daha önce, özellikle 19. yüzyılın ortalarında başlayan Tanzimat dönemine dayanmaktadır. Türk modernleşmesinin itici gücü, sosyal kalkınmada Batılı ülkelerin gerisinde kalmama ve onların seviyesine yükselme mantığına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'deki modernleşme süreçleri başından beri hiyerarşik bir yapı içinde, yani tepeden inmece uygulanmıştır.

Atatürk'ün 1923'te Cumhuriyeti ilan etmesi, Türkiye'deki modernleşme sürecinde bir dönüm noktasıydı ve o zamandan beri Türk siyasi eliti tarafından sistematik bir sosyo-politik program biçiminde radikal bir şekilde uygulanagelmektedir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik yıkıntıları üzerine kurmuştur. 1918-1923 ulusal kurtuluş hareketinin başarıyla tamamlanmasının ardından, Osmanlı hanedan yönetiminin yerini, laik değerlere ve halkın gücüne dayanan modern bir devlet modeli almıştır. Atatürk aynı zamanda modern devletin esas dayanağı olan halkın da çağdaşlaşmasını istemiştir.

OSMANLI DÖNEMİNDE ALFABE VE DİL

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün en önemli araştırma alanlarından biri dildir. Habitusun temel araçlarından olan dil, dilsel pratiklerin de yer aldığı pratiklerin üreticisidir. Ayrıca, dil kültürel ve simgesel sermaye işlevi de görmektedir (Swartz, 2011: 23). Başarıyla gerçekleşmiş bir dil devriminin Bourdieu'nün bu fikirlerinden yola çıkarak aynı zamanda bir kültürel ve simgesel sermaye devrimi olduğunu belirtmek gerekir. Dil ve alfabe kültürün bir parçası olduğu için Bourdieu'cu yaklaşımla bu kavramların habitusun da bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Habitus, Bourdieu'nün kültür kuramını yazma çabası sonucunda ortaya çıkmış

bir ürün olarak değerlendirilebilir. Bourdieu'ye göre "habitus" kelimesinin seçilmesinin stratejik anlamı, "kültür"ün gündelik dilde ve sosyal bilim dilinde kullanımının üst-belirlenmiş olmasıdır (Swartz, 2011: 163). Kültürü bir kuram olarak ele alırken Bourdieu, yapısalcılıktaki gibi bir "ortak kod"dan ve Marksizm'deki gibi düşüncelerde, inançlarda ve de değerlerde olduğu gibi ideolojik bir sistemden fazlasını kastetmektedir (Bourdieu, 1968: 194; Akt. Swartz, 2011: 163).

Latince anlamından dolayı habitusu alışkanlık olarak anlayanlara karşı bir tutum sergileyen Bourdieu'a göre, "alışkanlık" terimi ile "habitus" kavramı arasında çok fark vardır. Alışkanlık otomatik bir şekilde tekrarlanan bir şey olduğu halde; habitus yaratıcıdır ve tarih tarafından yaratılıp, tarihten görece olarak koparılan bir keşif ilkesidir (Bourdieu, 1997: 122; Akt. Karademir ve Kaya, 2020: 648). Bourdieu habitusu bireyin başarı düzeyi ve insanların nasıl çalıştığı konusunda sahip olduğu sınıfların veya statü gruplarının bütün mensuplarında ortaklık gösteren, kısmen kalıcı bilinçdışı düşünceler kümesi olarak tanımlamıştır. Bu düşünceler, daha doğrusu yatkınlıklar, fertleri, yaşam düzeyleri ve statü farklılıkları ile ilgili var olan yapıyı tekrar tasarlayacak tarzda işlemeye yöneltir. (Swartz, 2011: 273).

Şüphesiz ki fikirleri oluşturan ise dildir. Filolojik anlamı ile dil toplumlarında kişilerin ve nesillerin birbiriyle anlaşmasını sağlayan bir iletişim aracıdır. Genel anlamda, iletişim aracı olmasıyla birlikte toplumu birleştirmeyi amaçlayan bir kültür ögesidir. Kültürü ise toplumun geçmişten beri çeşitli alanlarda atalarından aldığı miras ve ırkların oluşmasında etkili bir rol oynayan, bireylerini birbirine bağlayan bağlar toplusudur. Bu sosyal bağlarından en önemli olanı ise dildir. Buna sebep dilin kültürü tarihin farklı evrelerinde nesilden nesile aktarmış olmasıdır (Aktaş, 1999: 699).

Alfabe ise dilin yazıya alınması için bir araçtır. 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan reformlar çerçevesinde aydınlar ve devlet yöneticileri arasında tartışılan konulardan biri de alfabedir. Arap alfabesinin ıslahı konusunun Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü geciktirmek ve engellemek amacıyla tartışıldığı görülmektedir (Boyacıoğlu, 2001).

Arap alfabesinin Türkçe yazmada yetersiz kaldığını ilk defa 17. yüzyılda Kâtip Çelebi söylemiştir (Arıkan, 1990: 1). 1839'da Tanzimat Fermanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nda reformların hızlanması ile Münif Paşa, Arap alfabesinde yazmanın zorluklarını dile getirmiş ve bu yazı sisteminin düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Alfabede yapılacak düzenlemelerin, okuyup yazmayı kolaylaştıracağı fikrini savunan Münif Paşa aynı zamanda, Latin alfabesinin kolaylığından da bahsetmiştir. Bu alfabeği kullanmanın faydalarından söz etse de daha çok Arap alfabesindeki harflerin ayrı ayrı yazılmasının gerektiğini savunmuştur (Ülkütaşır, 1981: 18). 1851 yılında ise Türk dilinin sadeleştirilmesi ve halk için daha aydın şekilde eserler yazılması amacıyla "Encümen-i Daniş" kurulu oluşturulmuştur. Daha sonralar bu kurul tarafından tasarlanan dersliklerde Arap harfleri harekeli olarak kullanılmıştır (Ülkütaşır, 1981; Akt. Değerli, 2008: 1).

Arap harf ve işaretlerini Türkçeye uygunlaştırmaya çalışanlardan biri de İbrahim Şinasi'dir. O, 1869 yılında bununla ilgili çalışmalar gerçekleştirse de başarısız olmuştur. 1884 yılında ise Ebuzziya Tevfik, bu konuyla ilgili çalışmalar yapmış ve bazı sonuçlar elde etmeyi başarmıştır. Şöyle ki Ebuzziya Tevfik, alfabeği 519 harf ve işaretten 110'a kadar indirmiştir (Ülkütaşır, 1981). Bu çalışma yeterli olmadığından dolayı uygunlaştırma çalışmaları sürmüş ve 1911 yılında İstanbul'da "Harf Islahatçıları" üyeleri tarafından "Islah-ı Huruf Komisyonu" kurulmuştur (Eren, 1950; Akt. Değerli, 2008: 1). 1860'lı yıllardan itibaren ise özellikle Arap harf ve işaretlerinin değiştirilmesi ile ilgili farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Arap harflerinin ıslahı hakkında ortaya atılmış fikirleri iki açıdan ele alabiliriz:

a) Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında kullanılan harf ve işaretleri değiştirmeyerek, Türkçe sözleri yazarken yeni bir yazım sisteminin uygulanması ile ilgili düzenlemeler yapmak.

b) Türkçe kelimelerin yazımında olduğu gibi, Arapça ve Farsça olan sözlerde de yeni yazım sisteminden yararlanmak (Hatipoğlu, 1981: 30-69; Akt. Değerli, 2008: 1).

Latin alfabesini Türk diline uyarlama fikri ilk olarak 1860'lı yıllarda Azerbaycan Türkü Mirza Fatali Ahundov tarafından ortaya atılmıştır. Ek olarak, Ahundov bir Kiril alfabesi de geliştirmiştir (Levend, 2011: 156).

İkinci Meşrutiyet ilan edildikten hemen sonra Arap harfleri ve Latin harflerinin hangisinin kullanılacağına ilişkin tartışmalar başlamıştır. Doktor Musullu Davut, Meşrutiyet'ten kısa süre sonra Latin harflerinin kabulü ile ilgili bir öneri hazırlayıp Meb'ûsân Meclisi'ne vermişse de dikkate alınmamıştır. O yıllarda İstefan Karayan ve Binbaşı Hidayet İsmail de Latin harflerini kullanmayı hedefleyen bir teklif hazırlasalar da gerekli dercede önem verilmemiş ve çabaları sonuç vermemiştir. Osmanlı yazısını değiştirmek isteyenlerin asıl amacı bu alfabenin Türklerin ünlü seslerini ifade etmekte yeterli olmaması olmuştur. Bu sorunun neden olduğu imla bozukluğu, yazılı basının ve resmi ders kitaplarının yaygınlaşmasıyla daha çok hissedilmiştir. 1870'lerden itibaren Türk dilinin standart bir sözlüğünün oluşturulmasına yönelik çabalar imla sorununu gündeme getirmiştir.

Kılıçzade Hakkı'nın 1914'te yayımladığı Hürriyet-i Fikriye'deki beş imzasız yazı, bu değişikliğin kaçınılmaz olduğunu savunarak Latin harflerinin kademeli olarak kullanılmasını önermiştir. Ancak dergi bu yazıları nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kapatılmıştır. Henüz Birinci Dünya Savaşı başlamadan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Harbiye Nazırı Enver Paşa, özellikle askerlik sisteminde uygulamaya çalıştığı "Ordu Elifbası", "Hatt-ı Cedid", "Enver Paşa Yazısı" olarak bilinen bir yazı sistemi geliştirmiştir. Uygulanmak istenen bu alfabenin Arapçadan alınmış harfleri ayrıık olarak yazılmış; "elif", "vav", "ye" gibi sessiz harfler ise sesli şekilde kullanılmaya başlamıştır. Hatta bir dönem orduda bazı resmi evraklar bu yazıyla yazılmışsa da yeni alfabeyle yazılmış bu yazıları okumakta subaylar eskisinden daha çok zorlandıkları için bir müddet sonra yeni alfabe kullanılmaz hale gelmiştir (Boyacıoğlu, 2001; Akt. Değerli, 2008: 1). Alfabe konusu üzerine tartışmalar Millî Mücadele süreci boyunca yapılmış, Cumhuriyet kurulduktan sonra ise bu konu hakkında daha ciddi bir yol izlenmiştir.

MODERN DEVLET ALGISI

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra, Büyük Osmanlı İmparatorluğu'ndan neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. Üç kıtaya yayılan büyük imparatorluk, günden güne zayıflıyordu. Birinci Dünya Savaşı, zaten zayıflamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nu daha da zayıflattı. Bir zamanlar Türklerin kanıyla elde edilen topraklar bağımsızlık kazandı. Avrupa devletlerinin İstanbul'u Hıristiyanlara iade etme ve adını Konstantinopolis olarak değiştirme istekleri gerçekleşebilirdi. Türk halkı her şeyini ve en önemlisi istiklal ve hürriyetini kaybetmek üzereydi. Türklerin bu karanlıkta umuda, dirilişe, aydınlığa ihtiyacı vardı. Bu umudun ışığı, cesur, eğitimli bir subay Mustafa Kemal idi.

Osmanlı devletinin geleneksel değerlerinden farklı olarak yeni devlet, Rönesans'ın dünya görüşüne, Fransız Devrimi'nin fikirlerine ve 19. yüzyılın pozitivist değerlerine dayanmıştır. Batıl inançlar, kitlesel cehalet ve az gelişmiş ulusal bilinç, cumhuriyetin kurucuları tarafından Türk toplumunun geri kalmışlığını ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü karakterize eden faktörler olarak görülüyordu. Bu bağlamda, genç Türk devletinin ve milletinin gelecekteki gelişimi, modernleşme, medeni dünyaya uyum, modern bir eğitim sisteminin kurulması ve milli bilincin güçlenmesinde görülmüştür.

Bourdieu'nun fikirlerinden yola çıkarak, alan kavramını bir mücadele alanı olarak değerlendirebiliriz. Bourdieu'ya göre alan, eski ve yeni aktörlerin mevcut durumu koruma ya da değiştirme amacıyla karşı karşıya geldiği bir mücadele arenasıdır. Bu bağlamda, özellikle Cumhuriyet elitinin dil alanında geçmişten gelen mirası değiştirme çabası dikkate değerdir. Bu mücadele, siyasal alanı dönüştürme amacıyla başlayan ve eğitim, kültür gibi yeni alanlarda topluma farklı sermaye biçimleri ve habitus kazandırmayı hedefleyen bir sürecin parçası olarak değerlendirilebilir.

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temellerini altı ilkeye göre tanımlamıştır. Cumhuriyetçiliği, milliyetçiliği, halkçılığı, devletçiliği, laikliği, inkılapçılığı kendinde birleştiren bu temel ilkeler, önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzük ve programına yansımış ve daha sonra 5 Şubat 1937'de değiştirilmiştir.

Bilindiği gibi Lozan Konferansı'nın bitiminin ardından 1923 yılının 29 Ekim'inde Atatürk ve silah arkadaşları tarafından Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Anayasanın ilk maddesi göre Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim biçimi cumhuriyetçi hükümet olarak tanımlanmaktadır. Atatürk'e göre en iyi hükümet, halkın iradesinin esas söz sahibi olduğu, halkın tercihiyle kurulan hükümettir (Yücel, 1988: 823). Atatürk bu düşünceyi Türk devletinin temeline yerleştirmiş ve böylece Cumhuriyet, Türk milletinin milli iradesine dayalı bir milli devlet olarak kurulmuştur.

Halkçılık ilkesi, Atatürk'ün modern devlet vizyonunun ana kriterlerinden biridir. Bu kavrama göre insanlar, bireyler ve gruplar arasında herhangi bir bölünmeyi veya eşitsizliği kabul etmeyen sosyal bir birlikteliktir. Aynı zamanda halk özgürdür ve özyönetim hakkına sahiptir. Bu fikirlere dayanarak Atatürk'ün halkçılık anlayışı, iktidar ve yönetişimin birlikte olduğu anlamına geliyordu.

Atatürk'ün modern devlet modelinin bir diğer önemli ideolojik yönü, laiklik ilkelerine dayanmaktadır. Mustafa Kemal'e göre "laiklik ateizm değildir, aynı zamanda sahte dindarlığa karşı mücadeleye yol açar ve gerçek dindarlığın gelişmesini sağlar. Bunu dinsizlik anlamında anlamak yanlıştır. Herkes vicdanına itaat etmekte özgürdür. Dine saygı duyuyoruz, düşünmeye karşı değiliz. Sadece dini işleri ulusal ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz" (Allahverdiyeva, 2016: 4).

Yeni Türkiye'yi güçlü bir devlete dönüştürmek için hayatın her alanında laik devrimler gerçekleştirmek gerekiyordu. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün öncülüğünde başlayan devrimler, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem siyasi yapı hem de sosyo-kültürel değerler açısından bir sanat eseri haline getirilmesi ilkesine dayanıyordu. Atatürk, 1925 devrimlerinin amacını şu şekilde tanımlamıştır: "Gerçekleştirdiğimiz ve gerçekleştirmekte devam ettiğimiz devrimlerin maksadı, Türk milletini tüm anlam ve biçimiyle tamamen modern ve kültürel bir toplum haline getirmektir. Devrimimizin ana ilkesi budur" (Yücel, 1988: 824).

Bu fikirleri ile Atatürk, her alanda mücadele edeceklerini göstermiştir. Atatürk, Cumhuriyetin bir sanat eseri haline getirilmesi için yeni mücadele alanları açarken, Bourdieu'nun bahsettiği siyasal sermayeden kültürel sermayeye aktarımı hedeflemiş, yeni habitusların oluşturulmasını öngörmüştür. Mustafa Kemal Atatürk batıl inançları, cehaleti ve milli öz bilinç eksikliğini Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ve Türk toplumunun gerilemesine yol açan faktörler olarak değerlendirmiş ve milletin gelecek gelişim ve kurtuluşunu çağdaşlaşmakta, eğitimde, sivil dünyaya uyum sağlamakta ve milli düşüncenin kavranmasında görmüştür. Bu ilkeleri ile Atatürk, toplumu siyasal ve kültürel sermaye değişimine hazırlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği için eğitime çok büyük önem vermiştir. 1923 yılında Eskişehir'de yaptığı bir konuşmada Osmanlı döneminde eğitime yeteri kadar dikkat ayrılmadığına vurgu yaparak, saptadığı boşlukları dile getirmiş, eğitimle ilgili gelecek düşüncelerinden bahsetmiştir. Atatürk'e göre milleti özgür ve bağımsız kılmamanın, şanlı ve yüksek bir toplum haline getirmenin tek yolu eğitimidir. Eğitimsizlik toplumu köleliğe ve geri kalmışlığa mahkûm eder. O "Türk halkının eğitim alarak aydınlanması ve bununla Türkiye'nin dünyanın önde gelen devletlerinden birine dönüşebileceğini" kendi konuşmalarında belirtmiştir (Hacı, 2014: 203).

Bourdieu, eserlerinde eğitimi merkezi bir yere koymuş ve çağdaş sınıflaşmış toplumlarda kültür ile iktidar arasındaki ilişkiyi anlamak için eğitim kurumlarını incelemiştir. Ancak Bourdieu düşüncesinde dil ve harf, toplumsal deneyimin temel unsurlarına denk düşer. Bu bağlamda Cumhuriyet eliti, Osmanlı'dan miras kalan bilgi stoğunu ve toplumsal deneyimi dönüştürmeyi hedeflemiştir. Osmanlı'nın devamlılığına ve onun oluşturduğu habitusa karşı yeni bir devamlılık ve yeni bir habitus inşa edilmek istenmiştir. Dil ve harf özelinde kültür alanı, Cumhuriyet elitinin mücadelesinin merkezinde yer almış ve bu durum Bourdieu'nun teorisinde, aktörler arasındaki mücadele alanı olarak tanımlanabilecek bir bağlama oturmuştur. Dolayısıyla, kültürün toplumsal sınıflaşma ve modern toplumlarda statü ile farklılığın dağılımındaki rolü, eğitim gibi kurumların yanı sıra dil ve harf reformları üzerinden de okunabilir (Swartz, 2011: 263).

Bourdieu, eğitim sisteminden bahsederken onun üç önemli işlev gördüğünü Reproduction'da ifade etmektedir. Ona göre eğitim, başat olarak kültürel mirası "muhafaza etme, telkin etme ve yüceltme" işlevlerini yerine getirir. Bu işlevler, eğitim alanında içsel ve asli olarak değerlendirilmektedir. Eğitim yolu ile sadece teknik bilgiler ve beceriler paylaşılmaz, aynı zamanda benzer kültürel gelenek içerisinde bireylerin sosyalleşmesi de kolaylaşmaktadır (Bourdieu ve Passeron, 1977: 177- 219; Akt. Swartz, 2011: 265). Bourdieu'nun bu yorumlarından yola çıkarak Atatürk'ün eğitim yolu ile toplumu yeniden inşa etmek istediğini, halkını geçmişini bilen ve geleceği için mücadele eden bir millet olarak görmek istediğini söyleyebiliriz.

HARF VE DİL DEVRİMİ

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti arasında toplumsal ve iletişimsel bir dönüşüm söz konusudur. Bir başka ifadeyle, bireyler arasındaki iletişimi kuran dil öğeleri ve bu öğeleri içeren yazım kuralları değiştirilmiştir. Bu durum, sadece dille sınırlı kalmayarak, aynı zamanda yeniden oluşumun bir parçası; topluma etki gösteren siyasal kararların tanımlayıcısı veya bütünleştiricisi olmuştur (Tavlı, 2013: 2).

Atatürk devrimlerinden biri, bu dönüşümün önemli parçalarından biri olan ve devlet ve milli çıkarlar için büyük önem taşıyan dil devrimidir. Toplumun oluşmasında dilin rolünden bahsederken Atatürk, "millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimaî heyettir" (İnan, 1969: 56) kelimelerini kullanmış, Türkçenin önemini ise 1931 yılında Afet İnan'a dikte ettirdiği Vatandaş İçin Medenî Bilgiler kitabının yedi ve sekizinci sayfalarında şöyle ifade etmiştir: "Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel ve en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde ahlâkını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini elhâsıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir" (İnan, 1969: 57, Akt. Aktaş, 1999: 699).

Atatürk'ün dil devrimi yazı devrimiyle başlamıştır. Türk halklarının alfabesi ve yazı kültürü çok eski bir tarihe sahip olsa da Türkler de dâhil olmak üzere Doğu'da İslam'ın benimsenmesi nedeniyle diğer pek çok halk gibi Türkler de Arapça yazı sistemine geçmek zorunda kalmışlardır. Arapça yazının ise bazı zorlukları olmuştur. Harfler sözcüklerin başında, ortasında, sonunda ya da tek başlarına oldukları zaman dört farklı biçimde yazılıyorlardı ve kısa sesliler yazıda kullanılmıyordu. Arapça yazı klasik Arapça fonetiğini yansıttığından, daha az sessizi ve daha fazla seslisi olan Türkçe'ye pek uymamıştır. Büyük Savaşın başında Enver Paşa'nın, harflerin yalnızca tek başlarına oldukları biçimlerini kullanan değiştirilmiş bir Arap alfabesi kullanması ise eğitilmiş Türklerin çoğu gibi Mustafa Kemal'in de hoşuna gitmemiştir. O, bunun yararsızdan da kötü olduğunu düşünmüştür. Harfler birbirine bağlı olmayınca bir bakışta okumak olanaksızdı ve Türkçe'nin sesini verebilmek amacıyla herhangi bir sözcük için gerekli olmayan harfleri de kullanmak da gerekiyordu. Üstelik yenilenmemiş Arap alfabesi gibi, Türkiye ile Latin alfabesini kullanan gelişmiş ülkelerin arasındaki ilişkiyi güçleştiriyordu (Mango, 2000: 448).

İslam'ın hâkim olduğu bir ülkede, yüzyıllardır uygulanan ve kutsal sayılan Arap alfabesini değiştirmek büyük cesaret gerektiriyordu. Atatürk, birkaç yıllık hazırlıktan sonra Latin alfabesine geçmeye karar vermiştir. Onun adımı, kelimenin tam anlamıyla büyük bir sosyo-politik içeriğe sahip gerçek bir devrimdi.

Sosyo-politik içeriğe sahip bir devrime Bourdieu'nun fikirleriyle bakarsak böyle bir devrim, aynı zamanda toplumun kültürel sermayesini, sınıf olgusunu ve sonuç itibarıyla tabakalaşmasını da değiştirebilirdi. Atatürk de alfabe devrimine özel bir önem vermiş, onu toplumun modernizasyonu, Avrupalılaşıma ve kültürel seviyenin yükselişinin temeli olarak görmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan Arap alfabesinin zorluğu ve Türkçe'yi ifade etmekte yetersizliği Osmanlı nüfusunun kültürel sermayesini de büyük oranda etkilemiştir. 1927 yılında yapılan ilk sayımda 13.650.000 olarak belirlenen nüfusun büyük çoğunluğu okuryazar değildi. Çoğu insan, yeni Latin alfabesiyle başlayarak okuma yazma öğrenmiştir (Mango, 2000: 450). 1 Ocak 1929 tarihinden yeni alfabenin kullanımını zaruri kılan yasa, meclisin faaliyete başladığı 1 Kasım günü oylanmıştır. Türkiye'nin dört bir köşesinde yeni harflerle okuma yazma eğitimi vermek amacıyla Millet Mektepleri oluşturulmuştur. 1936 yılında bu okulların görevi Halkevlerine devredilmiş ve 2.500.000 okuryazarlık diploması dağıtılmıştır. Bu süre içinde, 16 milyona ulaşan nüfusun okuryazarlık oranı iki kat artarak yüzde ondan yüzde yirmiye çıkmıştır (Mango, 2000: 450).

Dil ve alfabenin kültürel sermayenin bir parçası ve aynı zamanda göstergesi olduğunu göz önünde bulundurarak yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusunun Osmanlı nüfusuna nispete bu alandaki kültürel sermayesinin kısa bir zamanda iki kat daha arttığı söylenebilir. Kültürel sermayenin artmasının temel sebeplerinden biri de kültürel pratiklerin artmasıdır. Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'ya göre kültür ile toplumsal sınıf karşılıklı ilişki içindedir. O, kültürel pratikleri sınıf ayrımlarının gösterenlerinin temeli olarak görmektedir (Swartz, 2011: 201). Bourdieu'cu yaklaşımla söylersek Atatürk, kurmuş olduğu yeni Cumhuriyette kültürel sermayesini zenginleştirmiş yeni sınıfların oluşmasını istemiştir.

Latin alfabesine karşı çıkanlar da az olmamıştır. Latin alfabesine en fazla direnişi, eğitilmiş seçkinler göstermiştir. Eğitilmiş seçkinlerin yeni alfabeye direniş göstermesinin sebebi o entelektüellerin kişisel kültürel sermayelerini okuma yazma öğrendikleri ve toplumsal statülerini kazanmalarında o güne kadar onlara yardımcı olmuş Arap alfabesine borçlu hissetmeleridir. Başka bir deyişle, Osmanlı döneminde Arap alfabesi ile eğitim almış ve kendi habituslarını ve simgesel sermayelerini inşa etmiş entelektüeller, yeni alfabeyi kendilerine bir tehdit olarak görmüşlerdir.

Bu nedenle Atatürk, yeni alfabenin çalışılmasını kişisel olarak denetlemiş, başarılı uygulamasından gururla bahsetmiş ve yazı reformunun dil devriminin başlangıcı olduğunu düşünmüştür. 1923'te Türkiye İktisat Kongresi'nde yeniden Arap alfabesinden Latin'e geçişle ilgili tartışma gündeme gelmiştir. Kongre Başkanı Kazım Karabekir Paşa, alfabe sisteminin değiştirilmesinin Türkiye ile İslam dünyasını ayırmanın bir yolu olduğunu söyleyerek öneriyi reddetmiştir. Kazım Karabekir Paşa'nın son derece yetenekli, eğitilmiş bir subay olduğunu göz önünde bulundurarak, Mustafa Kemal Atatürk'ün aslında sadece kültürel sermayesi olmayan veya az olan bir kesimle değil, dönemin kültürel ve ekonomik sermayesi yüksek entelektüel kesimi ile de mücadele ettiğini söyleyebiliriz.

1926 Bakü Türkoloji Kongresi, Türkoloji'nin gelişmesi, dil ve alfabe konusunda radikal kararlar ve Türkiye-SSCB ilişkilerinin seyri açısından önemlidir. Yirminci yüzyılın başında, Türk dünyasında dil inşası ve alfabe reformu süreçlerine yeni bir bilimsel ve politik yaklaşım doğrudan tartışma konusu oldu. Kongreye katılan 131 delegenin 93'ü Türk halklarına aitti. SSCB'nin Azerbaycan, Tataristan, Başkurdistan ve Orta Asya Türk devletlerinin Arap alfabesinden Latin harflerine geçiş koşullarını yaratmasının amacı sadece Türk milletlerini aydınlatmak olamazdı. Rusların temel amacı, Türk halklarını SSCB'den kenarda yaşayan Türklerden ayırmaktı. Kongre ile Atatürk'ün reformları arasındaki bağlantı hakkında çok az şey söylenebilir, kongrenin Türkiye'deki yazı devriminin hızla uygulanmasına, dil sorunlarının çözümüne ve Türkoloji araştırmalarına etkisi inkâr edilemez.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye, Türkoloji'nin merkezi olacaktı. Bu amaçla 1924 yılında Türk Enstitüsü kurulmuş ve İstanbul'da Türkoloji Kongresi'nin teşkili talep edilmiştir. Bu tarihi olay, Türkiye ile SSCB arasında gizli bir rekabete sahne oldu. SSCB'nin amacı, Türk halklarının yazım programını değiştirerek Türkiye ile bir bölünme yaratmaktı. Ancak Atatürk beklenmedik bir şekilde Latin alfabesini Türkiye'ye getirmeye karar verdi. 1922 gibi erken bir tarihte, Atatürk'e Latin alfabesine geçiş teklif edilmiş, ancak o bunu kabul etmeyerek doğru zamanı beklemiştir (Elekberov, 2016: 4).

Bakü Türkoloji Kongresi, Türkçülük hareketine karşı stratejik bir adım olarak da değerlendirilebilir. Kongre, SSCB tarafından Türk halkları arasında bir boşluk yaratmak için düzenlenmiş, ancak Türkiye'nin aniden program değişikliği beklenmedik bir hamle olmuştur. Türkiye'deki Birinci Türkoloji Kongresi yazı konusunu yeniden ateşledi. 10 Haziran 1928'de alfabe reformuyla ilgilenmek üzere Dil Komisyonu kuruldu. Alfabe devrimi 9 Ağustos 1928'de başladı. Atatürk'ün amacı tüm milletin yeni alfabeyle öğrenmesiydi. Yeni alfabe okullarda tek alfabe olarak kullanılmaya başlandı. Aynı zamanda "dilde sadeleştirme" ve "Türkleştirme" hareketleri başladı (Пашаева, 2010: 13).

1928 yılının 1 Kasım'ında Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkındaki 1353 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyeti için büyük önem taşıyan Alfabe Devrimi yapılmıştır. Aynı yılın 3 Kasım'ında ise bu kanun Resmî Gazete'de yayınlanmış ve hukuki olarak icraata konulmuştur (Avcı, 2000: 13-58, Akt: Değerli, 2008: 2). Türk dilinin durumuna gelince, Osmanlı İmparatorluğu döneminde milli bir dil olmamıştır. "Ümmet" kavramının ve şuurun artan hâkimiyeti, farklı din ve halklar temelinde bir "Osmanlı" milleti yaratma arzusu, üst sınıfta, sarayda Türkçenin yok sayılmasına ve bastırılmasına yol açmıştır. Dilde Arapça ve Farsça kelime ve kompozisyonlar hâkim konuma yükselmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilin karışımından oluşan bir yazı dili olan resmi bir dil oluşturulmuştur. Daha sonra "Osmanlıca" olarak adlandırılan bu dil, Arapça ve Farsça kelime ve ifadelerin hâkimiyetinde olmuştur: anadil ile dil arasında derin bir uçurum oluşmuştur. Bütün bunlar dilin sadeleştirilmesi ve Türkleştirilmesi hareketine yol açmıştır (Gökalp, 2010: 96). Cumhuriyet öncesi dönemde dilin sadeleştirilmesinde bir miktar ilerleme kaydedilmiş olsa da yerel dil ile yazı dili arasındaki ayrım bulanıklaştırılmamıştır. Türk dilinin milliliğini, zenginliğini ve

modernliğini sağlamak için bilimsel ve programlı bir şekilde müdahale etmek gerekmiştir. Bu, devrim yoluyla mümkündür. Dil devriminin ana nedeni bu olmuştur.

Atatürk, dil politikasının bilimsel temelde uygulanmasına yönelik yetkili bir teşkilatın kurulmasına büyük önem vermiştir. Bu amaçla yapılmış çalışmalar dil konusuyla sınırlı kalmayarak, tarih konularını da kapsamıştır. Türk Tarih Kurumu 15 Nisan 1931 yılının 15 Nisan'ında bu çalışmaları gerçekleştirmek maksadıyla kurulmuştur. 11 Temmuz 1932 gecesi Çankaya Köşkü'nde yapılan tartışmalarda ise Atatürk misafirlerine şöyle sormuştur: "Dil işlerini düşünme vakti gelmiştir. Ne diyorsunuz?" Dil üzerine yapılan görüşmeler ve tartışmalar sonunda o gece yekpare bir cemiyet kurulmasına karar verildi ve "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" adını alacak bu örgütün bir projesi de hazırlandı.

Dil üzerine araştırmalar yapmak amacıyla 1932 yılının 12 Temmuz'unda ise Türk Dil Kurumu oluşturulmuştur. 1932 yılının 26 Eylül'ü "Dil Bayramı" olarak takvimde yerini almıştır. 1938 yılına kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün talepleri üzerine dil reformu ile bağlı çalışmalar devam ettirilmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasının ardından yapılan çalışmalar neticesinde 26 Eylül 1932'de Birinci Dil Kongresi toplandı. Kongrede Türk dilinin kökleri, diğer dillerle ilişkisi, Türkçenin Osmanlı dönemindeki durumu, halkın yazı dilini anlayamaması, bu durumdan kurtulmak için kelime bulma ihtiyacı gibi konular ele alınmıştır.

Atatürk, edebiyat devriminde olduğu gibi, dil devriminin ilk yıllarında da herhangi bir taviz vermemiştir. İkinci Türk Dili Kongresi 1934'te, üçüncüsü 1936'da yapıldı. "Türk Dili Araştırmaları Derneği" nin adı kongrelerde değiştirildi. III. Dil Kongresi'ndeki ana tartışma konusu, Türk dilinin ilk dillerden biri olduğunu belirten Güneş Dili teorisiydi. Bununla bile tüm kelimelerin Türkçeye atılması aşırılığa ve yanlış anlaşılmalara neden olmuştur (Demirci, 2011: 3).

Güneş Dili teorisine göre, ilk insanın anlayışında Güneş annedir ve ilk insan sesi, bu anneye, Güneş'e duyduğu hislerden doğmuştur. Güneşin etkileri, insan beyninde bazı kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dil bu şekilde doğmuştur. Yani Güneş'in çeşitli etkilerine verilen isimler dile çevrilmiştir. Bir insanın ağzından çıkan ilk ses, Türk dilinin kökü olan beyaz morfemdir: beyaz totem güneşi ifade eder. İnsan, güneşe karşı duygularını ifade etmek için bu "beyaz" kelimesini çeşitli kelimeler yaratmak için kullanmıştır. Primattan insanlığa ilk geçen canlıların Orta Asya'da yaşayan Türkler olduğu ispatlandığından, ilk dili yaratan Türklerdir. Diğer diller de göç yoluyla Türkçeden gelmiştir. Elbette Güneş Dili teorisinin büyük bilimsel değeri yoktu. Ancak Atatürk'ün amacı Türk dilinin Türk tarihi kadar eski olduğunu göstermekti. Güneş Dili teorisini, dilin sadeleştirilmesi yolunda yazılı dildeki kafa karışıklığının üstesinden gelmenin bir yolu olarak görmüştür. Daha sonra Atatürk anlamsız zorlamalardan ve tatsız uydurmalarından dili kurtarmaya çalışmış ve hareketin seyrinde ılımlı bir dönem başlatmıştır. Reformun 1932-1934 yılları aşırı, 1934-1936 yılları ise ılımlı asimilasyon ile karakterize edilebilir (Üzeyirova, 2016: 3).

Bourdieu'ya göre asimilasyon simgesel şiddetin en uç örneklerinden biridir. Dil reformlarının uygulandığı bu dönemlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün otoritesi yeteri kadar güçlü olmuş ve bu ona kolaylıkla simgesel şiddete başvurarak reformları aşırı asimilasyonla devam ettirebilme imkânı tanımıştır. Ancak Atatürk'ün dil reformunda o noktaya gitmeden daha ılımlı bir yol izlediği ve bunu toplumdaki kafa karışıklığının önüne geçmek için yaptığı görülmektedir.

Atatürk'e göre milli birlik ve eşitliğin oluşmasında dil büyük rol oynamaktadır. Dil, bir toplumun bireylerini birbirine bağlar ve onları bir kılar. Mustafa Kemal, S. M. Arsal'ın Türk Dili İçin kitabının önsözünde dilin birleştirici ve bütünleştirici rolünü şöyle ifade etmiştir: "Millî duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî duygunun

gelişmesinde başlıca etkendir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır." (Arsal, 2018: 3).

Atatürk, dil devriminin ilk yıllarında hiç taviz vermeden hızlı ve kısa sürede dili yabancı kelimelerden temizlemeye çalışmış, çok kısa sürede Türkçenin milli kimliğini ve tarihi zenginliğini sağlamayı istemiştir. Bu nedenle, ana odak, yabancı kelimelere karşılık bulmak, dilin kelime dağarcığını ve zenginliğini belirlemektir. Bu nedenle yurt dışında ve yurt içinde yayınlanan dil üzerine eserleri getirtmiş, uzmanlara, dil devrimiyle ilgili kişilere okutturmuş, kendisi de gece gündüz araştırmalar yapmış, notlar almış, dil kuralları üzerine saatlerce çalışmıştır. Hatta matematikle ilgili pek çok yeni kelime de icat etmiştir: "açı", "uzay", "gerekçe", "üçgen", "dörtgen", "dikey", "çap", "yarıçap", "eşit", "oran" vs.

Dil edinimini sağlamak için öncelikle bilimsel araştırmalar yapılmalı, Türkçeleştirilmemiş kelimelerin yabancı imajı ve özü korunarak Türkçeleşmiş kelimelerden ayırt edilmesi gerekmektedir. Tüm yabancı kelimeleri dilden çıkarmak yazı dilini zorlaştıracaktı. Aşırı asimilasyondan ve arınmadan ihtiyat eden Atatürk, daha ılımlı bir yolun doğru olduğu sonucuna varmıştır.

Atatürk'ün daha ılımlı bir yol izleme eğilimi, Osmanlıcılığa dönüş olarak anlaşılmalıdır. Artık sadece yabancı özellikleri tam olarak koruyan ve halkın anlamadığı kelimeleri atmayı daha uygun bularak dil edinimi ikileminden çıkmaya ve konuşulan dilde vatandaşlık kazanmış kelimeleri Türkçe'de tutmaya çalışıyordu: "Yeni Türkçe kelimeler sunabiliriz. Çalışmalıyız. Sadece Türk dilinin yapısı zorlanamaz. Bu yapısal meseleyi Türk dilinin zenginleşmesine havale etmeliyiz. Bir süre önce Ahmed Cevad Bey'e söyledim ki "ketebe", "yektübü" sözleri Arapçadan alınmıştır, "kâtip", "kitap", "mektup" ise Türk sözleridir".

Atatürk'ün ölümünden sonra dil devriminin seyrinde belirli bir değişiklik olmuştur. Dil kurumunun faaliyetlerinden ve devrimin gidişatından hoşnut olmayanlar, Atatürk'ün yaşamı boyunca fikirlerini içlerine atmışlarsa da sonradan "ortaya çıkmaya" başlamışlardır. Dil sorunu yine tartışma konusu oldu. En çok saldırıya uğrayan Dil Kurumu olmuştur. Muhafazakârlar ders kitaplarından yeni Türkçe kelimeleri çıkarmada ve geri dönmede ısrar ettiler. Ancak, devrimin başarılarını takdir eden ve daha adil önerilerde bulunanlar da vardı. Tüm bunlara rağmen dil devrimi devam etmiştir.

SONUÇ

Bourdieu alan kavramından bahsederken modern toplumların farklı alanlardan oluştuğunu ve bu alanların her birinin kendi içinde, kendine has çalışma biçimine göre konumlar arası mücadele ettiklerini belirtir. Ayrıca alanların her birinin bir çıkarı olmakla birlikte, o çıkara göre mücadelede gerektiren bir habitusu olduğunu söylemektedir. Mustafa Kemal Atatürk de inşa etmekte olduğu modern toplumun farklı alanlarında, farklı yol izlemiş, kendi simgesel sermayesini ve yenilikçi ruhunu kullanarak toplumun kültürel sermayesi başta olmakla, simgesel sermayesini yükseltmeye odaklanmıştır.

Dil devrimi, Türkçedeki uzun bir tarihsel gelişimin kaçınılmaz bir sonucu ve yapılandırıcı yapı edimidir. Osmanlı'dan Türkçeye geçiş toplumda bölünmelere yol açmıştır. Devrimin gidişatından memnun olmayan güçler olsa da reform devam etmiştir. Bugün bile Atatürk'ün dil inkılabının yanlış olduğunu ve inkılabın Türkleri İslam dünyasından uzaklaştırdığını söyleyenler var. Hatta 2014 yılı sonunda Parlamento'da ortaokullarda Osmanlı dilinin öğretilmesine ilişkin tartışmalar olmuştur.

Atatürk'ün dil devriminin kaçınılmaz bir sonucu olarak Türkçe çok zengin ve modern bir kültür dili haline gelmiştir. Türkiye'de yaşayan konuşma dili ile yazı dili (edebi dil), aydınların dili ve halk dili arasındaki uçurum kapatılmıştır. Türk dili, anlatım ve üslup açısından sadeleştirilmiş ve esneklik kazanmıştır. Dil devriminin ve dil politikasının uygulanmasının bir sonucu olarak elde edilen başarılar, Atatürk'ün amaçladığı gibi, dilin toplumda ve ulusal kültürde birleştirici ve birleştirici rolünü sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk alfabe ve dil devrimlerini gerçekleştirmekle kısa bir zamanda ülke nüfusunun sadece kültürel sermayesini değil, aynı zamanda simgesel sermayesini de yükseltmek, milletin habitusunu değiştirmek, daha ileri görüşlü ve modern bir toplum inşa etmek için çalışmıştır. Atatürk'ün dil konusuna, dolayısıyla milletin kültürel sermayesini yükseltmeye verdiği önemi ölümünden kısa bir süre önce kişisel servetinin bir kısmını Tarih ve Dil Kurumları'na miras bırakmasından anlayabiliriz.

1928 yılından başlayarak gerçekleştirilen dil ve harf devriminin Atatürk'ün vefatına kadarki sürecini özetlersek, bu devrimin yüksek habitusa ve simgesel sermayeye sahip grupları daha çok etkilediğini görmekteyiz. Reformların ilk etkileri yönetici sınıflarda kendini göstermiştir. Reformların bu yıllarında kültürel sermayesi zayıf olan kesimlerin, özellikle konumu itibarıyla kent merkezlerinden uzakta yaşayanların dil ve harf devriminden uzak kaldıklarını söyleyebiliriz. Elbette, reformların tam oturması ve toplumun bütün üyelerini etkileyebilmesi için zamana ihtiyaç olmuştur. Harf ve dil devrimin başlamasından yaklaşık 15 yıl sonra, 1940'ların sonlarına doğru harf ve dil devrimi yavaş yavaş kent merkezlerinden kenarda, uzak köylerde yaşayan nüfusu da etkisi altına almaya başlamıştır. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruculuğu zamanı Atatürk'ün çözmeye çalıştığı esas sorunlardan olan harf ve dil devrimi sırasında birçok sorun yaşansa da zamanla bu sorunlar çözülmüş ve modern dil oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, A. (1999). Atatürk ve harf devrimi. *Erdem*, 11 (33), 699-714.
- Allahverdiyeva, F. (2016). Atatürk ve biz. *M. K. Atatürk 135, Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycanlı Genç Araştırmacıların Araştırmaları Konferansı*, Bakü Devlet Üniversitesi.
- Arıkan, Z. (1990). Latin harfleri. *Atatürk Yolu*, 2 (5), 2-19.
- Arsal, S.M. (2018). *Türk dili için*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Avcı, C. (2000). *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapısı ve faaliyetleri (1927-1931)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bourdieu, P. (1968). Structuralism and theory of sociological knowledge. *Social Research*, 35 (4), 681-706.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim sorunları*. İstanbul: Kesit.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. (1977). *Reproduction: In education, society and culture*. Londra.
- Boyacıoğlu, R. (Temmuz 2001). Harf devrimi ve sağladığı kolaylıklar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17 (50), 410-435.
- Buluç, S. (1981). Osmanlılar devrinde alfabe tartışmaları. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, 41-57.
- Coşar, A. M. (2002). Cumhuriyet dönemi dil hareketleri ve dil tartışmaları. *Türkler*, 18, 65-73.

- Değerli, E.S. (2008). Amerikan basınında Türk harf ve dil devrimi. *80. Yılında Türk Harf İnkılabı Uluslararası Sempozyumu*, Yeditepe Üniversitesi.
- Demirci, Ü. Ö. (2011). Türk dünyasında Latin alfabesine geçiş süreci (geçmişten günümüze). *Türk Yurdu dergisi*, 100 (287), 225-229.
- Dinç, S. (2004). *Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi*. Adana: Nobel.
- Elekberov, F. (2016). *90 yıl önce Bakü'de Türkoloji Kurultayı'nın geçirilmesinin sırrı*. Bakü: Türküstan Gazetesi
- Eren, A. C. (1950). *Tanzimat, Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*, 11, 737-759.
- Gökalp, Z. (2010). *Türkçülüğün esasları*. Bakü: Hazar Üniversitesi.
- Hacı, R. (2014). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tahsil, bilim ve din, tarih ve onun problemleri*. № 4
- Hatipoğlu, V. (1981). *Ölümsüz Atatürk ve dil devrimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- İnan, A. (1969). *Milliyetin temeli olan dil birliği. Atatürk'e Saygı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kale, M. (1999). Harf devrimi. *Erdem*, (Cumhuriyet Özel Sayısı-III), 811-831
- Karademir, C. Ö. ve Kaya, M. (2020). Sınıf eşitsizliğinin Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramları üzerinden değerlendirilmesi: Parazit filminin betimsel analizi. *TRT Akademi Dergisi*, 5 (10), 644-667.
- Levend, A. S. (2011-06-01). *Türk dilinde gelişme sadeleşme evreleri*. Ankara: Dil Derneği.
- Mango, A. (2000). *Atatürk*. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. İstanbul: İletişim.
- Tavlı, B. Ş. (2013). *Toplumsal ve iletişimsel bir dönüşüm uygulaması: Kemalist Türkiye'de dil devrimi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülkütaşır, M.Ş. (1981). *Atatürk ve harf devrimi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Üzeyirova, T. (2016). I. Türkoloji kurultayı ve Atatürk'ün dil politikası, *M. K. Atatürk 135, Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycanlı Genç Araştırmacıların Araştırmaları Konferansı*, Bakü Devlet Üniversitesi.
- Yücel, Y. (Kasım, 1988). Atatürk ilkeleri. *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, 52 (204), 810-824.
- Пашаева, Г.А. (2010). “Великий человек, которого потерял мир” о Мустафе Кемале Атамюрке. Bakü: Kanun.

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA, GÜMRÜK BİRLİĞİ ANTLAŞMASININ EKSİKLİKLERİ VE GÜNCELLENME İHTİYACI¹

Osman KURTER²

Sümeyye ŞAHİN³

Öz

I. ve II. Dünya savaşları sonrasında Avrupa ülkelerinin milli kimlik bilinci artmış ve milliyetçi duyguları ön plana çıkmıştır. Avrupa coğrafyasına bağlı şekilde ekonomik örgütlenme düşüncesi önem kazanmış ve bu şekilde AB'nin kuruluş çalışmaları ortaya çıkmıştır. Türkiye, ekonomik örgüt şeklinde kurulan AB ile ilişkilerini başından beri her zaman canlı tutmak istemiştir. Nitekim üyelik başvuru sürecinde Türkiye ve AB arasında 1996 yılında Gümrük Birliği (GB) imzalanmıştır. Bu şekilde taraflar arasındaki ticareti kısıtlayıcı uygulamaların ortadan kaldırılması ve Türkiye'nin AB ekonomi sistemine uyumlanması amaçlanmıştır. GB antlaşması çok önemli bir sözleşme olsa da buradaki asıl amaç Türkiye'nin AB üyeliğine kabul edilmesidir. Ancak AB üyeliğinin gerçekleşmemesi, Türkiye'yi geçici olarak planlanan GB'nden kaynaklanan zorluklarla başa çıkılmaz bir noktaya getirmiştir. Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını optimal seviyede koruyamayan bu antlaşma, üyelik yolunda geçirdiğimiz uzun yıllara dayanan inişli çıkışlı ilişkileri tamir edilemez kronik bir hale dönüştürmüştür. Bu araştırmanın ana amacı; AB ve Türkiye arasında yıllardır süren üyelik başvurusu kapsamında taraflar arasındaki en önemli adım olan GB'nin Türkiye'ye negatif etkilerini minimize etme ve güncelleme gerekliliği araştırmaktır. Yapılan çalışma sonunda güncel GB antlaşmasının Türkiye'nin çıkarlarına ters maddeler ihtiva ettiği görülmüş ve anlaşmanın güncellenmesinin kritik öneme haiz olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma objektif olarak ele alınmış nesnel yaklaşımlı kaynak ve dokümanlarla desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Gümrük Birliği, Türkiye Ekonomisi.

TURKIYE AND THE EUROPEAN UNION RELATIONSHIP: DEFICIENCIES OF THE CUSTOMS UNION AGREEMENT AND THE NEED FOR UPDATING IT

Abstract

After World Wars I and II, the Europeanization of European countries increased, and the common European identity came to the fore. The idea of economic cooperation based on the geography of Europe gained importance and thus the establishment efforts of the EU emerged. Turkey has always wanted a strong relationship with the EU, which was established as an economic organization. While negotiating its full EU membership, the Customs Union (CU) agreement was signed as a temporary step between Turkey and the EU in 1996. In this way, the aim was to eliminate the practices restricting trade between the parties and to adapt Turkey to the EU economic system until its inclusion into the Union. Although the CU agreement is a significant process, the main purpose of this process was to transition Turkey as a member of the EU. The failure to become a member of the EU during this planned time frame has brought Turkey to its current situation where numerous difficulties arise from the temporarily planned CU. Not protecting Turkey's economic interests at an optimal level has turned the up-and-down relations on the path to the current irreparable chronic state. The main purpose of this research is to investigate the necessity of minimizing its negative effects and updating the CU, which is the most important step between the parties within the scope of the membership application that has been going on for so many years between the EU and Turkey. As a result of the study, it was discovered that the current GB agreement contained articles that were against Turkey's interests, and updating the agreement was very critical. The study was objectively handled and supported by objective-oriented sources and documents.

Keywords: European Union, Free Trade Agreements, Customs Union, Turkish Economy.

¹Bu makale, "Gümrük Birliklerinde Yaşanabilecek Engeller: Türkiye'nin AB Serbest Ticareti Kapsamında Yaşadığı Zorluklar" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

²Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İİBF, osmankurter@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7581-1316

³Karabük Üniversitesi, İİBF, ssascc@hotmail.com, ORCID: 0009-0007-09149628

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Kurter, O. ve Şahin, S. (2024), Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri bağlamında, Gümrük Birliği Antlaşmasının eksiklikleri ve güncellenme ihtiyacı. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 4(2), 145-160.

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca dünya üzerinde yaşanan savaşlar sonucunda ülkeler milli güçlerini ortaya çıkarmış sınırlarını şekillendirmiş ve verdikleri mücadelelere bağlı olarak dünya düzeninin gelişmesinde etkili olmuşlardır. Özellikle teknolojik gelişmelerin de katısıyla son dönemlerde uluslararası düzen her dönemden daha da fazla ilerleyerek yeni bir gelişmişlik boyutuna ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal zorluklar, savaşın verdiği ağır ekonomik külfet, devletlerin tekrar bir savaş sürecinin oluşmasını önlemek amacıyla barış ortamı yaratma düşüncesi Avrupa ülkelerini birbirlerine yakınlaştırmış, bu durum 'Avrupalılık' bilincinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Akabinde Avrupalı ülkeler kendi halklarının gelişmişlik düzeyini ve istikbalini iyileştirmeyi hedefleyip ortak ilkeler çerçevesinde milletlerin ekonomik ve refah seviyesini yükseltmeyi amaçlayan ekonomik bir çatı altında birleşmeyi istemiş ve uzun çabalar sonunda Avrupa Birliği'nin temellerini atmışlardır. AB'nin oluşturulmasındaki ana motivasyon öncelikli olarak ekonomik birliği sağlama olmakla birlikte, zamanla bu oluşum evrilerek siyasal bütünleşme şekline dönüşmüştür (Çalışkan, 2023). Bu amaçla 18 Nisan 1951 yılında Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Paris Anlaşması imzalanmış ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Savunma sanayinin hammaddesi olan kömür ve çeliğin üretimi, dağıtımı, pazarlaması gibi bütün aşamaları denetim altında tutularak üyeler arasında olası bir savaş riski ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu ülkeler 1957 yılında bu gelişmelere bağlı olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTAM) ikili yapısını kurmuşlardır. Avrupa ülkelerinin bu başarılı girişimleriyle oluşturulan bu kuruluşların göstermiş oldukları ekonomik pazar büyümeleri ve başarılı genişleme politikaları Türkiye'nin dikkatini çekmiş ve birliğe katılma isteği uyandırmıştır. İlk olarak 1959 yılında AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Türkiye'nin, günümüze kadar gelen inişli-çıkışlı üyelik süreci devam etmekte olduğundan bu süreç içinde farklı ilişkiler geliştirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Gümrük Birliği'nin katılmasıdır. GB'ye geçiş yaptıktan sonra ilişkilerin nasıl ilerleyeceği aşamalı olarak planlanmış ve bu ülkenin AB üyeliği için gerekli olan ekonomik şartlara uyum sağlama süreci olarak düşünülmüştür. Haddi zatında GB'ne giriş AB üyeliğinin gerçekleşmesi açısından, üyeliğin verileceğinin göstergesi olarak kabul edilmiş bir geçiş sürecidir. Ne yazık ki süreç beklenildiği şekilde ilerlememiş, üyelik kriterleri zamanla değiştirilmiş ve Türkiye tam üyelik umutlarının suya düşebileceğini anlamıştır. GB, Türkiye'ye yansıyan ekonomik, siyasi ve politik birden fazla alanı etkilediği için, Türkiye için AB üyeliği kadar önem arz etmektedir.

Bu çalışmamızın ilk bölümünde AB ve Türkiye arasında kurulan GB çerçevesindeki ilgili literatüre taramasına yer verilmiştir. Sonraki bölümde AB ile ilişkilerimiz kapsamında GB'nin ana hatları incelenmiş ve akabinde Türkiye ekonomisine olan etkileri değerlendirilmiştir. Son olarak GB'nin eksik yönleri ve uygulamalarda ortaya çıkan zorluklar neticesinde GB'nin güncellenmesi ihtiyacı üzerinde durulmuştur.

LİTERATÜR TARAMASI

AB ve Türkiye ilişkilerinin uzun soluklu ve çok yönlü olmasından kaynaklı çok zengin bir alanyazına ulaşmamız mümkün olmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde konumuzla ilgili birçok alanda araştırmalara ulaşılarak nesnel bir şekilde hazırlanmış, bilgi içeriğine sahip kaynaklar değerlendirilmiştir.

Hatıpler (2011), çalışmasında GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde oluşturduğu statik ve dinamik etkileri incelemiştir. Türkiye'nin GB'ye girmesinden sonra AB ile ikili ticaretinde ithalat artışının ihracat artışına göre daha hızlı yükseliş gösterdiğini, bu sebepten dolayı dış ticaret açığı yaşadığını gözlemlemiştir. Bu çalışmaya göre, AB açısından ticari ilişkileri ele alırsak, GB'nin AB ile Türkiye ticaretinde ticaret yaratıcı etki sağlarken, diğer ülkelerle AB ticaretine ise ticaret saptırıcı etki yaratmaktadır. Bu araştırma sonucuna göre, Türkiye'nin üyelik konusundaki tüm yükümlülüklerinin uygulanması isteniyorken, müktesebat gereği AB'nin karar alma mekanizmasında bulunmaması büyük bir problem teşkil etmektedir.

Kurter (2020), araştırmasında Türkiye'nin GB uygulamalarından kaynaklı yaşadığı sorunları ele almış ve GB'nin ticareti kısıtlayıcı yönlerinin neler olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmacı, GB'nin önemli eksiklikleri olarak STA'ların tam olarak uygulanmaması, vize serbestisinin olmaması, kotaların konması ve ticareti önleyici teknik konuları ele almıştır. Bu çalışmaya göre, Türkiye-AB GB'nin güncellenmesi gereken birçok ögesi bulunsa da Türkiye ve AB ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olan GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde oldukça fazla pozitif etkisi bulunduğu altı çizilmiş mevcut antlaşmanın güncellenmesi üzerine çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Cengiz ve Kurtbağ (2015), yukarıdaki araştırmacılar gibi Türkiye'nin GB kapsamında uzun süredir yaşadığı sorunları bu antlaşmanın uygulayış ve yapısını ele almışlardır. Yaşanan sorunların ana sebebi olarak GB'nin ilk uygulamasından bu yana çok uzun bir süre geçmesine rağmen, hala ilk hali ve eksikleriyle birlikte hayatta olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu çalışmaya göre, Türkiye'nin GB'den dolayı yaşadığı zorlukların bulunmasına rağmen, henüz AB üyeliğinin gerçekleşmesine dair bir umudun olmamasının, Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini vurgulamıştır. Bu araştırmacılar, çözüm önerisi olarak bu konunun detaylı ve geniş kapsamlı bir analizinin yapılmasının ardından, hâlihazırda tatbik edilen GB'nin, diğer üye ülkeler arasındaki gibi uygulanabilir bir STA'ya dönüştürülmesini önermişlerdir.

Erhan ve Gürbüz (2013), çalışmaları kapsamında Türkiye ve AB ilişkilerini ele alırken, AB'nin diğer ülkeler ile olan ilişkilerini Türkiye açısından inceleyip karşılaştırmışlardır. Araştırmacılar, GB'nin Türkiye'yi zor durumda bırakan konularını analiz edip, bu sorunların ortadan kalkması için AB ile Türkiye'nin daha kapsamlı bir ekonomik yapılanmaya gitmelerini önermektedirler. Bu çalışmaya sonuç olarak, Türkiye'nin AB üyeliği konusunda yeni anlaşmalar imzalanıp aşamalı AB üyeliğine geçişi önerirken, konumuz olan güncel GB'nin tam teşekküllü bir STA'ya dönüştürülmesinin Türkiye için çok faydalı olmayacağını savunmuşlardır.

Köse (2022), AB üyeliği için ticaret uyum yasaları gereğince Türkiye'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'larından kaynaklanan sorunları ele almıştır. Bu araştırmacıya göre, sorunların ana sebebinin Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için, tarafların STA politikalarının birbiriyle örtüşmemesi olarak savunulmaktadır. Bu durumun AB'yi fazla etkilemediği gözlemlenirken, ekonomik istatistiklerin Türkiye'nin aleyhine geliştiği vurgulanmaktadır. Bu çalışma, Kurter (2020) ve diğer araştırmacılar gibi, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA vasıtasıyla Türkiye pazarına kolay bir şekilde girebildiğini, lakin Türkiye'nin bu ülkelerle ayrı bir STA imzalama zorunluluğu yüzünden bu pazarlara erişim sıkıntısı çektiğini ve bu durumun Türk şirketlerinin rekabet koşullarını olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Aslan (2023), çalışmasında Türkiye ekonomisi üzerinde önemli ölçüde etkileri bulunan AB ticaret ilişkilerinin ülkenin GB'ye girmesinden sonra daha fazla ivme kazanmasına dikkat çekmiş, buna bağlı olarak Türkiye ve AB arasındaki dış ticaret ilişkilerinin statik ve dinamik etkilerini incelemiştir. Araştırmacı dış ticaret verilerine bağlı olarak statik etkilerin yarısının

Türkiye aleyhine geliştiği, diğer yarısının ise lehine veya nötr bir şekilde ilerlediğini belirtmiştir. Dinamik etkilerin ise tamamen Türkiye lehine işlediği belirtilmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, GB'nin revize edilmek istenmesinin nedenini Türkiye'nin ekonomik gelirini daha fazla arttıracak potansiyeline sahip olduğundan kaynaklandığı belirtilmektedir.

AB İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE GİDEN YOL

Avrupa ülkeleri arasında AB veya benzeri bir birlik oluşturma fikri çok eskilerden beri farklı şekillerde ve farklı aktörler tarafından ortaya atılmıştır. Bu fikrin ideal, teori veya plan olarak var olmasına karşın, aksiyona dönüşmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan savaş ve yıkımların sebebi olan milliyetçilik akımlarından uzaklaşması ve Avrupalı devletlerin bireysel milliyetçilik kimliklerinin ötesinde, 'Avrupalılık' kimliklerini ön plana çıkarmasıyla, Avrupa coğrafi sınırları çerçevesinde bir bütünleşme amacı doğrultusunda politikalar izlemeye başlanmıştır. İlk adım olarak kömür ve çelik hammaddesi alanında ekonomik birleşme yoluna giden Avrupalı devletlerden Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Fransa ve Lüksemburg arasında, 1951 yılında Paris Anlaşması imzalanmış ve bunun akabinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. 1957 yılında, aynı ülkelerin katılımları ile kurulan birliğin genişletilmesi amacıyla Roma Anlaşması imzalanmış ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur (Aslan, 2023). Birliğin yapılanması ve yeni gelişmeler neticesinde, topluluk aktif olarak gelişme ve büyüme göstermiştir. Bu süreçte Türkiye bu birliğin içinde yer almak ve Avrupalı ülkeler ile yakın temaslarda bulunmak istemiş ve bunun sonucunda, 1959 yılında birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin topluluğun istediği kriterleri taşımadığı gerekçesiyle, bu ilk üyelik başvurusu askıya alınmıştır. Bu başvuru askıya alınsa da Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerin sıcak tutulması amacıyla 1963 yılında ortaklık içerikli aynı zamanda taraflar arasındaki hukuki temelleri oluşturan Ankara Antlaşması imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Ancak bu hususta Türkiye, ekonomik düzeyinin AET ile aynı seviyede olmamasından kaynaklı olarak üyelik kriterlerini tam anlamıyla taşıdığı söylenemez. Türkiye, AET kriterlerine göre ekonomik gelişmişlik düzeyinin altındadır. Bundan dolayı Ankara Antlaşması ile AET desteği verilerek ortaklığın desteklenmesi ve ülkenin aşamalı şekilde üyeliğe yakınlaştırılması hedeflenmiştir. Türkiye için bu topluluğa girmek ne denli önem teşkil ediyorsa, aynı şekilde topluluk açısından da Türkiye'yi stratejik konumundan dolayı kendi aralarına almaları kritik önem arz etmektedir (Dura, Atik ve Dumrul, 2015). Ankara Antlaşması ile taraflar arasındaki ilişkiler hazırlık, geçiş ve son dönem olarak programlanmış ve uzun bir zaman dilimini kapsayan süreç başlatılmıştır. Bu plana göre, topluluğun Türkiye'ye mali destekleri sağlanacak ve Türkiye ekonomisini güçlendirme çalışmaları yapılacaktır (Uysal, 2001).

Türkiye, hazırlık dönemi süresinin uzatılmasına istinaden geçiş dönemine geçme isteğini belirtmiş ve geçiş dönemi programlarının belirlenmesi için müzakereler yapıldıktan sonra, 1970 yılında geçiş dönemini başlatan Katma Protokol imzalanmıştır (Koçak, 2009). Bu şekilde Ankara Antlaşması çerçevesinde oluşturulan planlamaları, Katma Protokol yükümlülükleri tamamlamıştır. Katma Protokol uygulaması 22 yıl sürmüş uzun bir süreç olmakla birlikte, Türkiye'nin GB'ye girme düşünceleri bu süreçte gelişim göstermiştir. Öngörülen GB'nin yükümlülükleri ve kuralları detaylı olarak ele alınmıştır. Katma Protokol çerçevesinde GB kurulduğunda, sanayi mallarının serbest dolaşımına izin verilmesine bağlı olarak gümrük vergileri ve kısıtlamalarının kaldırılması hedeflenmekteydi (Tepeli ve Aydın, 2015). Bu plana göre taraflar arasındaki ticaret ilişkileri üzerindeki kısıtlayıcı vergilerin kaldırılmasının yanı sıra, Türkiye'den AB'nin diğer ülkeler ile yaptığı Ortak Gümrük Tarifesine (OGT) uyum göstererek üyelik kriterleri açısından ilerleme kaydetmesi beklenmektedir (Arat, 1995). Bu süreç, Türkiye'nin 1980 askeri darbesi ve iç karışıklıklar sebebiyle duraklama

noktasına gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine, AB sağladığı mali desteğe son vermiş ve Türkiye ile ilişkilerini askıya almıştır. AB üyeliğinden hiçbir zaman vazgeçmeyen Türkiye, 1987 yılında tekrar üyelik başvurusunda bulunarak ilişkileri kaldığı yerden devam ettirmek istemiştir. AB ve Türkiye arasındaki görüşmelerin tekrar başlaması üzerine, AB üyelik başvurusuna birliğin içinde olduğu genişleme süresinin geçmesi için beklenilmesi ve bu ara süreçte de GB'nin hayata geçirilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024). Bu vesileyle Türkiye ve AB arasındaki görüşmelerde hedeflenen GB taslağı tamamlanmış, gerekli şartlar oluşturulmuş ve teknik olarak GB kararının çıkarılması kabul edilmiştir (Hatipler, 2011). GB'ye hazırlık ve geçiş döneminin başarılı bir şekilde tamamlandığını gösteren, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) çerçevesinde, Türkiye'nin GB'ne katılımı 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

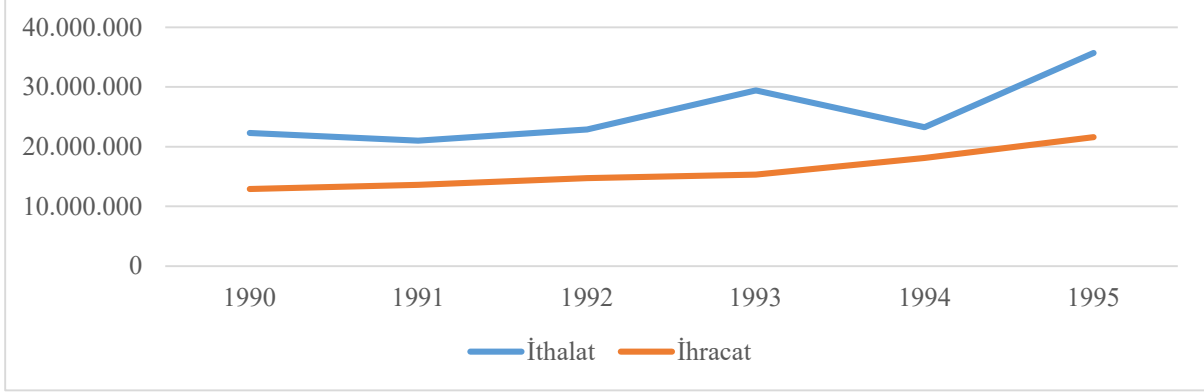
1/95 sayılı OKK ile hayata geçirilen Türkiye'nin GB'ye katılımı, ülkenin AB ile ilişkilerinin ilerlemesi açısından büyük bir adım olarak görülmektedir. Türkiye'nin GB'ye katılımı ile katılımı ile sanayi ürünleri için uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılması ve ticareti kısıtlayıcı engellerin yok edilmesine bağlı olarak AB ile ticari ilişkilerimizin ilerletilmesi amaçlanmıştır. Uygulamaya konan GB antlaşmasına göre Türkiye, kendi ticaret politikalarının AB ticaret politikalarıyla uyum içerisinde olabilmesi için gerekli görülen intibak yasalarını uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu yasalar gereği Türkiye için zorlayıcı etkiler ortaya çıksa bile Türkiye'nin Avrupa pazarına daha geniş kapsamlı girmesi ve uluslararası ticaret ağını büyütmesinin faydaları göz ardı edilemeyecek kadar önemli görülmektedir. AB üyesi ülkelerin, Türkiye için en büyük ticaret ortakları olma konumunda yer aldıkları için, GB'nin Türkiye ekonomisine bütüncül birçok etkisinden bahsetmek gerekmektedir.

Türkiye'nin GB'ye girmesini müteakip dönemde yaşanan olumlu etkiler arasında, AB'nin toplam ticareti içinde Türkiye'nin ticaret payının artması en önemli değişimlerin başında gelmektedir (Hatipler, 2011). Bu dönemde her ne kadar Türkiye'nin ihracatında çok büyük bir değişiklik olmasa da Türk ihracatçıları uluslararası büyük piyasalarda kendilerine yer bulabilmek için rekabete önem vermeye başlamışlar ve dolayısıyla teknolojik gelişmeleri takip etmek, üretimi hızlandırmak gibi hamlelerle ticareti güçlendirmeye çalışmışlardır (Özdemir ve Aytakin, 2016).

Türkiye'nin GB'ye girmesinden sonra AB ile ithalat ve ihracat oranlarında artışlar meydana gelmiş ve ticaret hacmi genişlemiş olsa da GB'den sağlanan ekonomik faydanın beklentileri yeterince karşılamadığı ve dış ticaret potansiyelinin azami ölçüde kullanılmadığı düşünülmektedir (Alacahan ve Akarsu, 2017). Türkiye ekonomisine olumsuz etkisi olduğuna inanılan bir diğer husus ise AB'nin üçüncü ülkelerle ticaret politikası haline getirdiği STA'lar olduğu düşünülmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB, Türkiye'nin dahil edilmediği ve kendi ekonomik menfaatlerine uygun kurallar çerçevesinde oluşturduğu STA'lar kapsamında üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği ticari faaliyetlere Türkiye'nin uyum sağlaması adına, aynı ülkelerle ikili STA'lar imzalamasını gerekli görmektedir. Türkiye bu anlaşmalarda AB gibi geniş bir toplulukla beraber müzakerelere girmek yerine, birliğin desteklemediği ikili antlaşmalarda yalnız ve savunmasız bırakılmakta ve ülke ekonomik çıkarlarının dikkate alınmadığı ilişkilere mecbur bırakıldığı için ülkenin dış ticaretinde negatif etkilere yol açmaktadır (Hobikoğlu, 2007). Bunun sebebinin ise Türkiye'nin AB üyesi olmadığı için GB'nin dayattığı OGT kapsamı gereğince birçok politik ve ekonomik mecburiyetlere üyelik yolunda taviz vermesi olarak düşünülmektedir.

GB'nin olumlu ve olumsuz etkilerinin Türkiye'nin ekonomisini doğrudan etkilemesi birçok araştırmacı tarafından beklenen bir sonuçtur. Şekil 1'deki grafiğe baktığımız zaman, Türkiye ekonomisinin GB öncesi ve sonrası ticaret verilerinin yansımada GB'nin ekonomik etkilerini net bir şekilde görebilmemiz mümkündür.

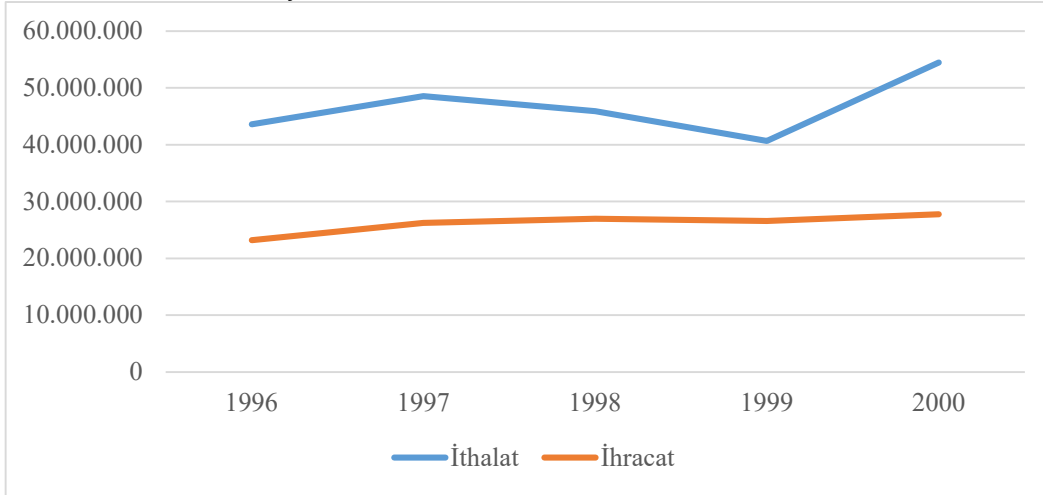
Şekil 1. GB Öncesi İthalat İhracat Oranları

Kaynak: TÜİK (2024)

Yukarıdaki Şekil 1'e göre, GB'den önceki son beş yılın ithalat ve ihracat oranlarını incelediğimizde, ithalat değerlerinin ortalama 25 milyar dolar civarında olduğu görülmektedir. Buna karşılık ihracat değerimiz ise ortalama 16 milyar dolar seyrinde ilerlemektedir. Bu tablodaki ithalat oranlarında dikkat çeken nokta 1991 ve 1994 yıllarında yaşanan düşüşlerden dolayı ithalat alanımızın inişli çıkışlı bir halde olduğunu söylemek mümkünken ihracatımızın sürekli olarak ivme kazandığını görebilmekteyiz.

Şekil 2. GB Sonrası İthalat İhracat Oranları

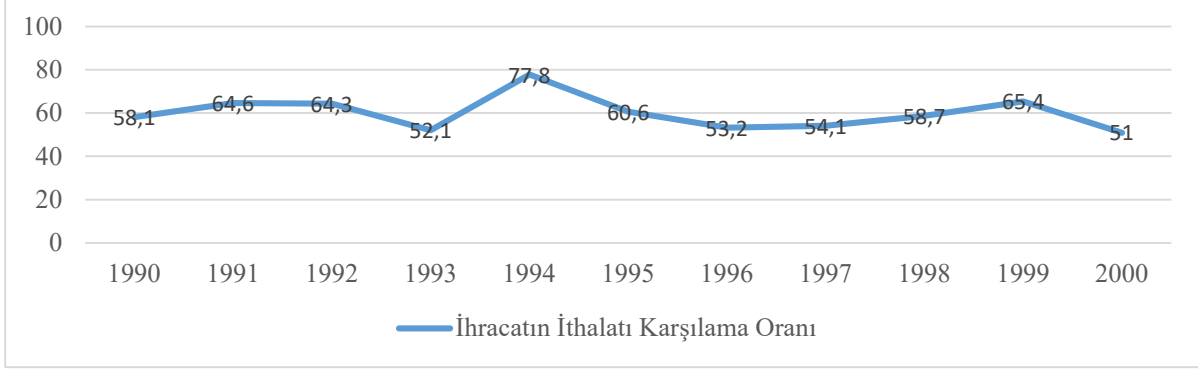

Kaynak: TÜİK (2024)

1996 yılı itibariyle, GB antlaşması yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin dış ticaret verileri üzerindeki etkisi görülmeye başlamıştır. Özellikle 1996 yılı ithalat oranı bir önceki yıla göre 8 milyar dolar artış göstermiştir. Bu rakamın istatistiksel olarak yaklaşık %20 gibi bir rakama tekabül ettiğini göz önüne alırsak, bu rakamın ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır. Yukarıdaki Şekil 2'deki tabloya göre, Türkiye'nin o dönemdeki toplam ithalat ortalaması 46 milyar dolar seviyesindeki seyrine devam etmiştir. 1999 yılında Gölcük depreminin yaşanması ve ithalat oranlarının depreme bağlı olarak anlık düşüşü, ithalat oranının genel olarak düşüşü şeklinde tabloya yansımıştır. İhracat oranını ele aldığımızda GB sonrası tablodaki dönemde

İhracat oranı ortalama 26 milyar dolar şeklinde seyretmiştir. İhracat oranları ithalat oranları kadar ani bir ivme göstermemiş olsa da stabil bir artış oranı ile GB'nin pozitif etkisini yansıması olarak açıklanabilmektedir.

Şekil 3. İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK (2024)

Şekil 3'te GB öncesi ve sonrası dönemdeki ihracatın ithalatı karşılama oranlarına baktığımızda, 1996 yılı Türkiye'nin GB'ye girmesi sonrası bu dengede düşüş yaşandığını görülebilir. 1996 yılı GB'ye katılım sonrasındaki ülkenin ihracat oranlarının ithalat oranları kadar yükseliş göstermemesi bu düşüşe sebebiyet vermektedir (Gökçe ve Ay, 2019). İkili dengedeki oranın artış gösterdiği 1999 yılı, Gölçük depremi etkisiyle ülke geneli ithalat oranımızın düşük seviyede olmasından kaynaklı olduğunu belirtmek gerekir (Şahin, 2023). Söz konusu dönem içinde GB'nin ihracatımıza önemli derecede etki etmeyip ithalat konusunda yoğun etkisi olduğunu düşünülmektedir (Şahin, 2023). Bu tabloları ülke ekonomisi olarak değerlendirdiğimiz zaman Türkiye ekonomisi açısından GB'nin dış ticaret dengemize beklendiği ölçüde bir pozitif etki ettiğini söyleyemeyiz.

TÜRKİYE-AB GÜMRÜK BİRLİĞİ KAPSAMINDA GÖRÜLEN EKSİKLİKLER VE YAŞANAN SORUNLAR

Türkiye ve AB arasında yürürlüğe giren GB antlaşması başlangıçta ilişkilerin hukuki sürece taşınmasıyla birlikte AB üyeliğini garantilemek adına bir geçici geçiş dönemi olarak düşünülmüş ve üyelik yolunda büyük umutlara yol açmıştır. Geçiş dönemi olarak düşünülen bu antlaşma için gereken özen gösterilmemiş, detaylı bir altyapı çalışması yapılmadan imzalar atılmış ve uygulamaya konulmuştur. Fakat uzun bir bekleme sürecinin geçmesine rağmen üyeliğin gerçekleşmemesiyle birlikte GB'nin uygulamalarından kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasıyla Türkiye bu zorluklarla başa çıkmak için yalnız bırakılmıştır (Kurter, 2020; Kurter ve Balun, 2022). Buradaki temel sorun Türkiye ile oluşturulan GB'nin diğer ülkelere uygulanan standart bir GB protokolünün kullanılmamış olmasıdır. Türkiye ve AB arasındaki GB'nde dikkat edilmesi gereken en önemli husus GB'nin hangi amaçla oluşturulduğudur. Dolayısıyla Türkiye için GB, ticaretten ziyade AB üyeliği yolunda uyum sağlamaya yönelik bir geçiş dönemi olarak düşünülmüş olmasıdır (Ay, 2019). Tüm bu gelişmelerin ışığında GB'nin eksiklikleri ve zorlukları ivedilikle güncellenmesi yerine, 28 yıldır üyelikle ilgili herhangi bir gelişme görülmediği gibi tüm müzakerelerde masada olan GB'nin güncellenmesi ve vize serbestisi hususunda en ufak bir gelişme yaşanmamaktadır (Kurter, 2020).

1996 yılından bu tarafa, AB'nin kendi stratejileri doğrultusunda uyguladığı ekonomik, siyasi ve genişleme politikalarının haricinde, Türkiye ile arasındaki GB'de yaşanan sorunlara rağmen hiçbir güncelleme yapılmadan günümüze kadar ilk şekliyle devam etmesi manidardır. Geçen zaman içerisinde, DTÖ'nün de pozitif etkisi ile küresel ve AB ekonomilerinin gelişmesi

ve küresel bir hale dönüşmesi, 1996 yılı gerçekliği ile uygulamaya konan GB'yi yetersiz kıldığı anlaşılmaktadır (Yanarışık, 2023). Türkiye'nin GB'nin işleyişinden dolayı yaşadığı aksaklıklar ve AB üyeliğiyle ilgili bir gelişme yaşanmaması, bu süreci bunalıcı bir hale dönüştürmüştür. GB'nin eksikliklerinin güncel durumlara uygun bir şekilde yenilenmesi kaçınılmazdır.

Üçüncü Ülkelerle İmzalanan Serbest Ticaret Antlaşmaları Sorunu

AB ve Türkiye arasında kurulan GB üyelik yolunda atılmış en önemli adımlardan birisi olsa da beraberinde getirmiş olduğu ağır yükümlülükler vardır. Bu yükümlülüklerden birisi, Türkiye'yi ekonomik olarak sıkıntıya sokan temel problem AB'nin ticaret politikasına uyum sağlamak adına üçüncü ülkelerle yapılan STA'lar olmaktadır. AB ile STA imzalayan devletler kendi aralarında gümrük vergisi ve diğer ticari kısıtlamaların kaldırılmasıyla ticareti engelleyici uygulamaları azaltmaktadırlar. AB'nin son zamanlarda sık-sık uyguladığı ve popüler hale gelen ekonomi politikası, üyesi olmayan diğer ülkelerle STA imzalayıp bu şekilde uluslararası sahada ticaret ağını büyütme (Aktaş ve Kaplan, 2020). Bu noktada Türkiye'nin de bu STA'lara uyum sağlama yükümlülüğü Türkiye'nin GB'ye tam üye olmadığı için sıkıntı yaratmaktadır. OKK'ye göre, AB üyesi olmayan Türkiye STA'lara direkt olarak dâhil olamamaktadır. Dolayısıyla AB ve STA yapacağı ülkeler, STA müzakereleri yaparken Türkiye bu pazarlıklara davet edilmemekte ve bu vesile ile antlaşmalarda söz hakkı olmamaktadır. Bu da yetmezmiş gibi Türkiye üçüncü ülkelerle ikili STA antlaşmaları imzalamak zorunda bırakılmaktadır. Türkiye'nin kapsam dışında bırakıldığı bu mecburi yaklaşımda, AB tarafından sunulan tek alternatif, AB'nin diğer ülke ile akdettiği STA içeriğinin direkt olarak aynı hükümleri uygulamak zorunluluğu olmadan tarafların ülke çıkarları doğrultusunda sanayi ve ticaret politikalarına öncelik verilmesidir (Doğan ve Uzun, 2014). Aslında değerlendirildiğinde bu çözümün de faydalı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Öncelikle AB ile STA'sı bulunan ülkeler, mevcut GB'nden dolayı Türkiye sınırlarına hiçbir ticari kısıtlama olmadan ürünlerini sokabilmektedir. Ancak Türkiye'nin AB üyeliğine alınmaması ve kendi lehine müzakerelere girememesinden dolayı diğer ülkeler ile yapacağı ticarete mecburen ayrı ve ikili bir STA akdetmek zorunluluğunda kalmaktadır (Kalaycı ve Küçükali, 2018). Ayrıca AB'nin diğer ülkeler ile imzaladığı STA'lar değerlendirildiğinde, Türkiye ile GB imzalanması Türk ekonomisine kısıtlayıcı etkide bulunmaktadır. AB ve diğer ülkelerin imzaladığı STA'lar tarım, hizmet, kamu gibi alanları kapsamakta iken Türkiye ile imzalanan GB sadece sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini kapsamaktadır (Göçmen, 2016). Dolayısıyla diğer ülkelerin anlaşmalarında kabul edilen alanların GB'nde olmaması Türkiye için rekabet eşitsizliği yaratmaktadır (Ay, 2019). Diğer taraftan, AB kendi akdettiği STA'lara Türkiye'nin uyum sağlamasını isterken, yayınladığı 2002 Türkiye İlerleme Raporu'na göre, AB ile STA'sı olmayan ülkeler ile Türkiye'nin bağımsız şekilde STA akdetmesini olumsuz değerlendirdiklerini belirtmiştir (Köse, 2022). AB bu hegemonik yaklaşımıyla, Türkiye'nin diğer ülkelerle bağımsız ticari ilişkilerinin de önünü kapatmak istemektedir.

Türkiye'nin STA kapsamında yaşadığı zorluklardan bir diğeri, AB ve Türkiye'nin üçüncü ülkelerle yapacağı STA'ların eş zamanlı imzalanıp, yürürlüğe girmemesidir (Doğan ve Uzun, 2014). Bu antlaşma ve uygulamalar, eş zamanlı yürütülmediğinden dolayı AB ile STA akdeden ülkeler GB'nden dolayı serbest bir şekilde Türkiye pazarına girebildikleri için özellikle ekonomisi güçlü ülkeler Türkiye ile uzun müzakere süreçlerini ve ikili şekilde STA akdetmek konusunda isteksiz davranmakta, nitekim Türkiye ile STA imzalamak gibi bir zorunlulukları da bulunmamaktadır (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). Fakat bu durumun, Türkiye pazarında haksız rakabete ve ekonomisinin zarar görmesine yol açtığı hesaplanmaktadır.

Tüm bu sebeplerden dolayı, Türkiye'nin AB'nin ticaret politikalarına uyum sağlamak amacıyla belirtildiği gibi birçok ekonomik sorunla karşı karşıya kalması kaçınılmaz olmaktadır.

GB'nin en büyük eksikliği olan STA probleminin çözülmesi için Türkiye'nin yaşadığı sorunlara binaen isteklerinin ele alınması, dolayısıyla Türk ekonomisi lehine revizyon çalışmalarının yapılması; veyahut, Türkiye'nin AB üyeliğine alınmasının hızlandırılması gerekmektedir.

Karşılaşılan Vize Zorlukları

GB'nin oluşturulma mantığına ters bir şekilde uygulanan vize zorlukları, sürekli masada olmasına karşın henüz herhangi bir çözüm çalışması yapılmamaktadır. GB'de mal dolaşımı serbest bir şekilde yapılırken, mal ihracatını yapan görevlilerin, işverenlerin, fuar veya iş etkinliği kapsamında ticari çıkarların söz konusu olduğu alanlarda, Türk iş insanlarının vize engeli yaşaması GB'nin asıl amacı olan serbest ticareti artırma mantığına ters olduğunu göstermektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB üyeliğinin gerçekleşmemesi ile birlikte, vize serbestisine de imkân sağlanmaması, vize almaya çalışan iş insanlarının yüksek vize başvuru ücretlerini karşılamak zorunda kalması, uzun geçen vize prosedür işlemleri ve verilen vize sürelerinin kısa tutulması gibi problemler iş insanlarının dolaşımını engelleyici etki yaparken, serbest ticaret akışının sağlanması için oluşturulan GB'nin ruhuna da tamamen aykırı bir fonksiyon üstlenmektedir (Dünya Bankası, 2014). Bunun temel sebeplerinin birisinin Türkiye'nin AB ülkeleri için transit ülke konumunda olması olarak düşünülmektedir. AB ülkeleri sınır güvenliklerini göçmenlerden koruyabilmek için Türkiye'ye vize serbestliği konusunda tereddütlü yaklaştıkları düşünülmektedir. Schengen bölgesine Türkiye vatandaşlarının serbest şekilde girmesini istemeyen AB, bu konuyu her zaman belirsiz ve ucu açık bıraktığı anlaşılmaktadır. AB, vize konusunda isteksiz davranarak diğer ülkeler ile Türkiye'ye aynı yaklaşımı göstermemekte ve ticaret şartlarını zorlaştırmaktadır (Özsöz, 2013).

Taşıma Kotaları

GB'nde yaşanan eksikliklerden bir diğeri, mal ticareti gerçekleştirecek firmaların yaşadıkları taşıma kotalarıdır. AB, üyesi olmayan ülkelerin tırlarına ticari taşıma kotası uygulandığından, bu durum Türk firmaları için ticareti engelleyici bir uygulama olarak görülmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB üyesi olmayan Türkiye'de bu durumdan mustarip ve ne yazık ki GB'nin bu engeli aşmada hiçbir pozitif etkisi olmamaktadır. AB'nin, GB olarak Türkiye'nin dünyada en büyük ticaret ortağı konumunda olmasına rağmen, taşıma kotaları ile karşılaşması Türk ekonomisini olumsuz yönden etkilemektedir. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da çözüm için herhangi bir ortak payda oluşturulamamıştır. AB, GB'de yer alan mallara uygulanan taşıma kotaları ve ek masrafları, malların serbest dolaşımı olarak değil de hizmetlerin serbest dolaşımı şeklinde değerlendirdiği düşünülmektedir (Erhan ve Gürbüz, 2013). Dolayısıyla AB, bu konuların GB'nin kapsamı alanına girmediğini savunmaktadır. Türkiye'ye ise bu durumu, OKK ile ilgili maddeler değerlendirildiğinde, karşılıklı ticaret faaliyetlerinde gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları şeklindeki ticari engellerin kaldırılmasına karşılık taşıma kotaları ve geçiş belgelerine uygulanan kısıtlamaları tezat ve hatalı bulmaktadır (Ataseven ve Tunahan, 2015).

Türkiye'nin uymak mecburiyetinde kaldığı taşıma kotaları ve geçiş prosedürlerindeki şişkin bürokratik engellemeler, mal ihraç süresinin uzamasına, soğutuculu araçlarda turfanda meyve ve sebze ürünlerinin geç teslimine ve neticede bu işlemlerden doğan ekstra mesai ücretleri gibi durumlar Türk firmalarının maliyetini arttırmakta ve kar oranlarını sıfırladığı düşünülmektedir (Kurter, 2020). Bu durumda, GB ile sağlanmak istenen ticaretin serbestleştirilmesi ve önündeki engellerin kaldırılma çabaları pek de etkili olmamakta; aksine, ülke içinde ve dışındaki üretici firmaların rekabet imkânını ortadan kaldırmaktadır (Kurter, 2020). GB'nin bu sayılan eksik tarafları, Türkiye'deki yerli üreticinin dış piyasada kazancını

düşürmekte ve AB bölgesindeki ticari serbestliğimizin önünde büyük bir engel teşkil ettiği görülmektedir.

Karar Alma Mekanizması

Daha Türkiye'nin AB üyesi olamadığı için yaşanan ve yukarıda saydığımız bunca problemlere, GB çerçevesinde de herhangi bir iyileştirme çalışmasının yapılmaması, AB'nin GB ile ilgili önemli mevzuatlarda alacağı kararların Türkiye aleyhine almasının önünü açtığı düşünülmektedir (Kalaycı ve Küçükali, 2018). 1/95 sayılı OKK'nın 55. maddesinin içeriğinde, GB ile ilgili kararlar ve mevzuatlarda AB üyesi devlet uzmanlarının fikir ve görüşleri doğrultusunda Türk uzmanlara gayri resmi danışılması gerektiği belirtilmiştir. Her ne kadar uygulanmasa da bu maddeye bağlı olarak, GB'nin taraflar arasında fayda sağlayabilecek şekilde mutabakata varılan görüşlere dayalı iş birliğine girilmesi teşvik edilmiştir (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2022).

AB'nin bu maddeye karşı oldukça umursamaz bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Bu maddenin bağlayıcı nitelikte olmamasının bu umursamazlığı doğurduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, GB ile ilgili alınan kararlarda, Türkiye'nin tamamen etkisiz bir konumda yer aldığı görülmektedir. Bu yüzden AB, Türkiye'nin henüz birliğe üye olmadığını öne sürerek karar mekanizmasında yer almasını istememekte, GB mevzuatlarında kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam etmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015). AB üyesi olmasa da yıllardır GB içinde yer alan Türkiye, diğer üye ülkeler gibi GB ile ilgili alınacak karar ve mevzuat değişikliklerinde karar alma mekanizmasında yer almayı haklı olarak istemektedir. Bu konu GB ile ilgili diğer konular gibi, her ne kadar tüm toplantı ve müzakerelerde dile getirse de AB bu konuda da umursamaz yaklaşımı sürdürmektedir (Cengiz ve Kurtbağ, 2015).

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GÜNCELLENMESİ VE DERİNLEŞTİRİLMESİ İHTİYACI

1996 yılında Türkiye ve AB arasında oluşturulan GB'nden kaynaklı olarak yaşanan eksiklikler, zorluklar ve en önemlisi AB üyeliğinin henüz verilmemiş olması Türkiye'nin umutlarını hayal kırıklığına dönüştürdüğü belirtilmektedir. Neticede, GB işleyişi yetersiz kalmakta, hedeflenen faydayı sağlamamakta ve AB tarafından revizyon çalışmaları adına herhangi bir hamle de yapılmamaktadır. Türkiye ise şirketleri için GB'nin yaşattığı teknik aksaklıklardan dolayı ivedi şekilde bu olayın çözüme kavuşturulmasını istemektedir. Çözüm olarak ya AB üyeliğinin verilmesi veyahut GB'nin derinleştirilip güncellenmesini istemektedir. GB'nin güncelleştirilmesi gerçekleştirilirse, bu durumun AB üyeliği için alternatif olarak görülmemesi ve üyelik müzakerelerinin de devam etmesi istenmektedir (Yanarışık, 2023). Zira Türkiye GB antlaşmasını imzaladığı yıllarda, bu durumun geçiş süreci olarak düşünüldüğü ve AB üyeliğinin hemen geleceği hayaliyle GB müzakerelerinde birçok alanda tavizler vermiştir. Verilen bu tavizler, bugüne kadar kar yumağı gibi daha da büyümüş, aşılması zor bir problem haline dönüşmüş ve Türkiye ekonomisine negatif etkileri göz ardı edilemeyecek kadar etkili olduğu görülmüştür. Örneğin, tarım ve hizmet sektörünün GB'ne dâhil edilmemesi, Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA müzakerelerine alınmaması, GB işleyiş ve içeriğinin uygulamada yetersiz kalması, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA'ların Türkiye'ye uyum yasaları çerçevesinde dayatılmasından doğan zararlar, kronik ve hukuksal sorun aranması gereken bir sorun boyutuna ulaşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2022).

Bütün bu gelişmeler neticesinde, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan AB ile ticaret ilişkilerini aksatmamak için GB'nin derinleştirilmesi ve güncellenmesinin zaruri bir ihtiyaç haline geldiği görülmektedir. AB tarafından bakıldığında, AB'nin Türkiye ile içinde bulunduğu GB antlaşmasını güncelleme ihtiyacı önemsiz sebeplermiş gibi görünse de Türkiye ekonomisi açısından hayati önemde taşıyan etkilerinin olduğu bilinmektedir (Kurter, 2020). Öyle ki AB çıkarları zarar görmediği için rahat davrandığı, taraflar arasında GB'nin güncelleştirilmesi konusunu sürekli askıya alındığı ve Türkiye'nin bu konuda tek taraflı çaba göstermek zorunda kaldığı bilinmektedir. Gözden kaçırmamız gereken diğer önemli bir hususun da GB oluşturulurken 28 yıl öncesindeki şartlara göre uyarlandığı ve AB'nin daha küçük bir oluşum olduğu gerçeğidir. Keza, AB şu anda üye sayısını arttırarak sınırlarını oldukça genişletmiş ve topluluk içindeki ekonomik seviyelerinin değişmesinden kaynaklı, Türkiye-AB GB antlaşmasının içeriği yetersiz duruma düşmüştür (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2022).

GB'nin bu bahsedilen zorlukları Türkiye'yi çıkmaz bir noktaya doğru sürüklediği bildirilmektedir. GB'nin sadece uygulamada doğan sorunları değil teknik ve işleyiş sorunları da Türkiye ekonomisine negatif etki etmektedir. GB'nin oluşturulmasının amacı yukarıda da belirtildiği üzere, AB üyeliği yolunda kısa bir geçiş süreci olarak düşünülmesinin aksine kalıcı olması ve üyelikle ilgili herhangi bir gelişme yaşanmaması Türkiye için içinde çıkılamayacak bir duruma dönüştürmüştür. Aslında AB ve Türkiye birbirinden vazgeçemeyecek öneme sahip birer ticari ortaklardır. GB'nin yaşattığı zorluklara ve engellere rağmen Türkiye ve AB'nin birbirlerine ticari bağımlılığı olduğu hiçbir koşulda değişmez bir gerçektir (Ertürk, 2018). AB, Türkiye'nin beklediği GB'ndeki yapılacak revizyon ihtiyacına odaklanarak bu duruma öncelik vermeli ve bu sayede Türkiye ile olan ticari ortaklığının faydasını maksimuma ulaştırmalıdır.

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE AB'NİN YERİ

Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki AB'nin payı oldukça yüksektir. AB'nin en büyük ticari ortağımız konumunda yer almasından dolayı ikili siyasi ilişkilerimizin de gelişmiş seviyede ve pozitif yönde olması Türk ekonomisi açısından büyük önem arz ettiği düşünülmektedir (Şahin, 2023). AB'nin ticari pazarının büyüklüğü ve gelişmişliği, AB'yi uluslararası sahada ticaret potansiyeli çok yüksek ve vazgeçilemez bir ticari aktör haline getirmiştir. AB ve Türkiye arasındaki GB, ticari ilişkilerimizi arttırma yönünde atılmış en önemli adımlardan birisidir. AB ve Türkiye arasındaki bu olumlu gelişme sonrasında, ticari ilişkilerin arttığı bazı alanlar olsa da GB'de yaşanan sorunlardan dolayı, bu birlikten beklenen performans ve ticari katkıyı görememekteyiz. Zira Tablo 1'de verilen AB ve Türkiye arasındaki ihracat ve ithalat verilerine bakıldığında ticaretin dalgalı bir şekilde seyrettiğini ve bu sorunların çözülmemesi halinde, ikili ilişkilerin bir ticaret savaşına dönüşebileceği ve dolayısıyla dış ticaretin büyük oranda zarar görebileceğini söylemek mümkündür (Öcal ve Uygur, 2022).

Tablo 1’de 2000-2023 yılları arasındaki Türkiye’nin ülke toplam ihracat/ithalat verileri ve AB ile gerçekleştirdiğimiz toplam ihracat/ithalat verileri gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Toplam İhracat/İthalat Değerleri ve AB ile Yapılan İhracat/İthalat Değerleri

YILLAR	TÜRKİYE’NİN TOPLAM İHRACATI (\$)	TÜRKİYE’NİN AB (27) TOPLAM İHRACATI (\$)	TÜRKİYE’NİN TOPLAM İTHALATI (\$)	TÜRKİYE’NİN AB (27) TOPLAM İTHALATI (\$)
2000	27.774.906	13.651.183	54.502.820	25.804.530
2001	31.334.216	15.400.786	41.399.082	17.926.941
2002	36.059.089	17.432.964	51.553.797	23.259.924
2003	47.252.836	23.809.267	69.339.692	31.656.820
2004	63.167.152	31.154.615	97.539.765	43.813.759
2005	73.476.408	35.610.069	116.774.150	48.085.687
2006	85.534.675	41.322.261	139.576.174	54.309.920
2007	107.271.749	52.119.405	170.062.714	62.995.081
2008	132.027.195	55.549.563	201.963.574	69.254.329
2009	102.142.612	41.288.876	140.928.421	53.142.847
2010	113.883.219	45.697.963	185.544.331	67.710.151
2011	134.906.868	54.436.523	240.841.676	85.598.331
2012	152.461.736	50.700.813	236.545.140	82.027.895
2013	151.802.637	54.253.067	251.661.250	86.176.068
2014	157.610.157	58.610.951	242.177.117	82.851.273
2015	143.838.871	53.441.793	207.234.358	73.139.974
2016	142.529.583	56.657.504	198.618.235	72.180.833
2017	156.992.940	64.302.995	233.799.651	78.656.466
2018	167.920.613	72.847.018	223.047.094	73.366.674
2019	171.464.944	72.308.293	202.704.319	63.943.660
2020	160.656.652	66.016.036	209.534.324	69.445.384
2021	213.598.368	87.743.061	260.678.816	81.086.685
2022	235.236.107	95.184.450	342.212.824	87.196.129
2023	232.176.949	94.766.505	339.056.312	98.344.115

Kaynak: TÜİK (2024)

Yukarıdaki Tablo 1’e göre, 2009, 2015, 2016, 2020, 2023 yıllarında Türkiye toplam ihracatının bir önceki yıla göre gerilediği görülmektedir. Ülkenin AB ile ihracatını ele aldığımızda, bir önceki yıla göre gerileme yaşanan yıllar ise 2009, 2012, 2015, 2020 ve 2023 olmuştur. Türkiye’nin ihracat oranlarında düşüş yaşamasının farklı sebepleri olabildiği bilinmektedir. Türkiye özelinde baktığımızda, GB’nden dolayı yaşanan ticari engeller, ülke içinde yaşanan iç meseleler, üretim hacminin düşmesi gibi birçok faktör ihracat düşüşüne sebep olabilirken, küresel ekonomik durumun da bu düşüşü etkileyebileceği düşünülmektedir. Örneğin, 2020 yılı dünya genelinde yaşanan salgın hastalıktan dolayı ortaya çıkan pandemi koşullarının etkisiyle ihracatta bir önceki yıla göre, %6,2 oranında gerileme görülmüştür (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). Dolayısıyla aynı yıl AB’nin ihracat payının düşmüş olmasının da bu duruma etkisi olduğu söylenebilir.

İthalat verilerini değerlendirdiğimizde Türkiye’nin toplam ithalatının 2001, 2009, 2012, 2014, 2015, 2016, 2018 ve 2019 yıllarında bir önceki yıllara göre gerilediğini görmekteyiz. Diğer yandan söz konusu yıllar içinde AB (27) ithalat oranlarında da paralel şekilde gerileme mevcuttur. Dış ticaret verilerine göre AB ülkelerinin Türkiye’nin dış ticaretinde ne kadar bir öneme sahip olduğunu net bir şekilde anlayabilmektedir. İhracatta olduğu gibi ithalatta da

daralmalar yaşanmasının birçok farklı sebebi olabilir. İlk olarak yaşanan küresel ve iç ekonomik krizler (2001 Krizi, 2008 Krizi) oldukça etkili olmaktadır.

Tablo 2. Türkiye Toplam İhracat/ İthalat İçinde AB'nin Payı

Yıllar	Türkiye Toplam İhracatı İçinde AB'nin Payı (%)	Türkiye Toplam İthalatı İçinde AB'nin Payı (%)
2000	49,1	47,3
2001	49,1	43,3
2002	48,3	45,1
2003	50,3	45,6
2004	49,3	44,9
2005	48,4	41,1
2006	48,3	38,9
2007	48,5	37,4
2008	42,0	34,2
2009	40,4	37,7
2010	40,1	34,4
2011	40,3	35,5
2012	33,2	34,6
2013	35,7	34,2
2014	37,1	34,2
2015	37,1	35,2
2016	39,7	34,3
2017	40,9	33,6
2018	43,3	32,8
2019	42,1	31,5
2020	41,0	33,1
2021	41,7	31,1
2022	40,4	25,4
2023	40,81	29,00

Kaynak: TÜİK (2024)

Tablo 1 ve Tablo 2’de 2000-2023 dönemi arasındaki dış ticaret verilerimiz ve AB’nin ne kadar bir paya sahip olduğu görülmektedir. AB dünya geneli mal ihracatında %15,2 orana sahip olurken mal ithalatında %14,7’lik orana sahiptir. Dolayısıyla dünya geneli ekonomik sıralamada ikinci sırada gelmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2022). AB’nin Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı konumunda olması Türkiye ithalat ve ihracat değerlerinde AB’nin önemli seviyede etkisi olduğunu göstermektedir. AB’nin dünya geneli ticaret hacminin ve ekonomisinin büyük olması, diğer yandan Türkiye ile süregelen önemli bir ticaret ortaklığı yapması, ticari ilişkilerimizin gelişmesinin ne denli önemli olduğunu göstermek açısından önemlidir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ticareti üzerinde GB’nin ekonomik yansımaları istatistiksel olarak incelenmiş ve GB’ne girişinden sonra ülkenin yaşadığı sorunlar değerlendirilmiştir. GB’nin temel amacı ticareti engelleyici kısıtlamaların ortadan kaldırılması, gümrük vergilerinin ve kota kısıtlamalarının kaldırılması olmakla beraber, AB üyeliğine giden yolda en büyük adım olması açısından önem taşımaktadır. Türkiye ve AB’nin ticari ilişkilerinde ortaya çıkan tablodaki sayısal değerler neticesinde, tarafların birbirlerine olan ekonomik bağımlılıklarını göz önünde tutmak gerekmektedir. Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı konumunda olan AB pazarı ve ticaret potansiyeli, Türkiye için oldukça önem teşkil etmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin GB’ye girme kararı Türkiye için son derece önem arz etmektedir. Türk dış ticareti verileri ışığında GB’nin Türkiye üzerinde ticaret hacmini artırıcı etkilerinin olduğu görüşü benimsenin

bir sonuçtur (Hatipler, 2011; Kurter, 2020). Aynı şekilde, Türkiye'nin AB için stratejik öneme sahip bir ülke olduğunu gerçeği de literatürde yer verdiğimiz araştırmacılar tarafından kabul edilen bir gerçektir. Dolayısıyla tarafların ilişkilerini maksimum seviyeye çıkartması iki tarafında çıkarına olacaktır. Ancak bu konuda, Türkiye'den daha çok AB'nin GB'nin yenilenmesi veya bu ülkeye AB üyeliğinin verilmesi konusundaki engellemeleri, Türk ticaretini ve ekonomisini ciddi bir şekilde etkilediği görülmektedir.

GB'nden dolayı Türkiye'nin AB'nin ticaret yasalarına uyum sağlamak adına üçüncü ülkelerle AB ile aynı koşullara sahip STA imzalamak mecburiyetinde olması, Türkiye ekonomisi için büyük külfete yol açabilmektedir. AB'nin STA politikalarının geniş kapsamlı olmasına karşın, Türkiye'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'ların yüzeysel ve dar kapsamlı olması Türkiye'nin küresel ekonomide pazar kayıplarına yol açmakta ve Türk firmalarının rekabet avantajını ortadan kaldırmaktadır (Köse, 2022). Bununla birlikte, Türkiye'nin AB'nin imzaladığı STA'ların müzakere ve karar mekanizmalarında yer almaması yüzünden, AB'nin yapacağı STA içeriklerinin Türkiye aleyhine maddeler içermesi durumunda Türkiye'yi müdahalesiz ve savunmasız durumda bırakmaktadır. Bu durum Türkiye'nin AB üyesi olmadığı halde GB uygulanmasından dolayı uluslararası rekabet koşullarında Türkiye'nin geri planda kalmasına yol açmaktadır (Ay, 2019). Özellikle AB ile STA'sı olan ya da müzakere sürecinde olduğu büyük ekonomiye sahip ülkelerin Türkiye ile STA imzalamaya isteksiz olmaları Türkiye'nin dış ticaretinde ciddi ölçüde yaşanabilecek olumsuz ekonomik yansımalar ortaya çıkarabilmektedir (Kalaycı ve Küçükali, 2018).

GB'nin eksiklikleri arasında taşıma kotaları ve Türk iş insanlarının yaşadığı vize zorlukları gibi etkenlerde dolaylı olarak Türkiye ekonomisini etkileyen önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye açısından üyelik yolunda umutların tükenmesinin yanı sıra, GB'nin eksikliklerinden kaynaklı tikanıkları gidermek için çözüm üretilmemesi Türkiye'nin dış ticaretinin önünde büyük engel teşkil etmektedir. Türkiye'nin GB'ne kabulü sırasında, bu aşamanın AB ve Türkiye ilişkilerini güçlendirip ülkeyi üyeliğe daha fazla yakınlaştırması beklenilirken, günümüzde üyelikle ilgili herhangi bir gelişmenin olmaması, kamuoyu tarafından tartışmalara ve AB'ye karşı antipatiye yol açabilmektedir. Türkiye'nin AB üyeliğinin henüz gerçekleşmemesi ve yakın zamanda da AB'nin gündeminde böyle bir maddeden bahsedilmemesinden dolayı, GB'nden kaynaklı sorunların çözümünde farklı çözüm arayışları aranmaya başlandığı görülmektedir.

Çalışmamızın sonucu olarak, uzun yıllardır yürürlükte olan GB'nin dönemin ekonomik şartları ve konjonktürü göz önüne alınarak uyarlandığı, fakat AB'nin günümüzde daha geniş bir coğrafyaya yayıldığı, yaşanan yeni teknolojik ve siyasi gelişmeler, farklı yeni üçüncü ülkelerle yapılan STA'lar, uluslararası ticaretin çok fazla önem kazanıp gelişmesi gibi durumların göz önüne alındığı ve GB'nin yukarıda bahsedile-Türkiye'yi ekonomik olarak dezavantajlı konuma sokan eksik yönlerinin giderildiği bir revizyon ihtiyacı üzerine konsensüs sağlanmış bir gerçekliktir. Diğer taraftan GB'nin AB üyeliği yolunda bir geçiş dönemi olarak düşünülmüş bir ekonomik ortaklık olduğu gerçeğinin dikkatlerden kaçırılmaması ve asıl meselenin Türkiye'nin AB üyeliğinin olduğu da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Ağır, O., & Ağır, Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1), 103-128.
- Aktaş, G., & Kaplan, Z. (2020). AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarının Asimetrik Etkisi ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 4(1), 117-140.

- Alacahan, N. D., & Akarsu, Y. (2017). Avrupa Birliği Ortak Dış Ticaret Politikasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Journal of Life Economics*, 4(1), 25-38.
- Arat, T. (1995). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 587-606.
- Aslan, R. (2023). Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye'ye Etkileri: Geline Aşamada Devam mı Tamam mı ? *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1322-1342.
- Ataseven, R., & Tunahan, H. (2015). Gümrük Birliği Anlaşmasının Önemli Bir Asimetrisi Olarak Karayolu Taşıma Kotaları. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 2(2), 84-93.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. (2022). Gümrük Birliği'nin Modernleştirilmesi. www.avrupa.info.tr
- Ay, S. (2019). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çıkması: Gümrük Birliği Anlaşması Çerçevesinde Değerlendirmeler. *TESAM Akademi Dergisi*, 6(2), 161-174.
- Cengiz, C., & Kurtbağ, Ö. (2015). Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 1-33.
- Çalışkan, A. (2023). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinin Ekonomik Kriterler Açısından Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(3), 350-363.
- Doğan, A., & Uzun, A. (2014). Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Dura, C., Atik, H., & Dumrul, C. (2015). *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Dünya Bankası. (2014). *AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi*. İstanbul. <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-tr.pdf>
- Erhan, Ç., & Gürbüz, A. (2013). Türkiye'nin AB İle İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: "Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması". *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 12(1), 47-78.
- Ertürk, A. C. (2022). *Ab-türkiye Arasında Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi: Fırsatlar Ve Sorunlar*. Global Political Trends Center (GPoT).
- Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği ve Türkiye Arasındaki Gümrük Birliği'nin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü: Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(1), 85-115.
- Gökçe, E., & Ay, İ. C. (2019). Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4(2), 79-96.
- Hatıplı, M. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 14-32
- Hobikoğlu, E. H. (2007). Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 65-82.
- Kalaycı, C., & Küçükali, C. (2018). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği: Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(3), 13-23.

- Koçak, S. Y. (2009). Ankara Anlaşması'ndan Müzakerelere Avrupa Birliği Mali Yardımları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 133-146.
- Köse, H. (2022). Türkiye'nin AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Uyumda Yaşadığı Sorunların ve Serbest Ticaret Anlaşması Politikası Farklılıklarının Üçüncü Ülke Pazarlarına Erişimine Etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(43), 27-49.
- Kurter, O. (2020). Avrupa ve Türkiye Arasında Yürürlükte Olan Ortak Gümrük Birliği Antlaşması Güncellenmesi Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Arts and Social Studies*, 3(5), 62-76.
- Kurter, O., & Balun, B. (2022). Migration and Perception of Refugees: Management of Migration from the Scale of Perceptions and Attitudes of University Students. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*. *Journal of Abant Social Sciences*, 22(3), 1296-1312.
- Öcal, O., & Uygur, K. (2022). Ticaret Savaşlarının Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye Ekonomisine Etkileri. O. Öcal, & V. Han içinde, *Dış Ticarete Güncel Tartışmalar Türkiye Üzerine Bir İnceleme*, ss. 55-72. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Özdemir, Y., & Aytekin, G. K. (2016). Avrupa Birliği AB Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 45-59.
- Özsöz, M. (2013). *İKV Değerlendirme Notu: Türkiye'nin AB Üye Ülke Vatandaşlarına Vize Politikası*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Şahin, S. (2023). *Gümrük Birliklerinde Yaşanabilecek Engeller: Türkiye'nin AB Serbest Ticareti Kapsamında Yaşadığı Zorluklar*. Karabük Üniversitesi: Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (Gümrük Birliği Kararı). Girişimci ve İnsani Dış Politika: www.mfa.gov.tr
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022). Gümrük Birliği. AB İle İlişkiler: www.ab.gov.tr
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024, 10 28). *AB ile İlişkiler*. : T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerininin-tarihcesi_111.html
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2022). Dış Ticaret İstatistikleri. <https://ticaret.gov.tr/>
- Tepeli, E., & Aydın, A. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişme Trendi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 29-44.
- Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Sürecei ve Son Gelişmeler. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 1(1), 140-153.
- Yanarışık, O. (2023). Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Modernizasyonu, Ticari ve Ekonomik İlişkiler. T. Köse içinde, *Türkiye - AB İlişkilerini Yeniden İşler Kılmak - Nasıl Bir Ortaklık?* (s. 109-128). İstanbul: Seta.

THE NEED FOR LOCAL GOVERNMENT OMBUDSMANSHIP IN TÜRKİYE: WHAT KIND OF STRUCTURE CAN BE MADE IN ACCORDANCE WITH THE PRINCIPLE OF PARTICIPATION?¹

Şeyma DAĞCI²
Metin ÖZKARAL³

Abstract

Ombudsman institutions have become a frequently preferred oversight mechanism for solving problems encountered in public administration worldwide. Examples of special ombudsmen include military ombudsman, children's rights ombudsman, university ombudsman, consumer ombudsman, environmental ombudsman, women's rights ombudsman, and local government ombudsman. Local government ombudsmen share similar powers and responsibilities with national ombudsmen. Just like in national ombudsmanship, local ombudsmen address problems arising from the actions and decisions of local government units based on citizens' complaints, and, in case of identified issues, they make recommendations to the relevant administration. The stages of examination and decision-making in local government ombudsmanship, like in national ombudsmanship, are carried out independently of all individuals and institutions. What kind of conditions a possible local government ombudsman participant mechanism to be established in Türkiye should have and what benefits it might have with these conditions have been examined in this study.

Keywords: Ombudsman, Local Government Ombudsman, Participation.

TÜRKİYE İÇİN YEREL YÖNETİMLER OMBUDSMANLIĞI İHTİYACI: KATILIM İLKESİ BAĞLAMINDA NASIL BİR YAPI KURULABİLİR?

Öz

Ombudsmanlık kurumu, neredeyse tüm dünya ülkelerinin ilgisini çekmiş ve kamu yönetiminde karşılaşılan problemlerin çözümü hususunda sıklıkla tercih edilen bir denetim mekanizması haline gelmiştir. Askeri ombudsman, çocuk hakları ombudsmanı, üniversite ombudsmanı, tüketici ombudsmanı, çevre ombudsmanı, kadın hakları ombudsmanı ve yerel yönetim ombudsmanı özel ombudsman türlerinden birkaçıdır. Yerel yönetim ombudsmanları, ulusal ombudsmanlarla benzer yetki ve sorumluluklara sahiptir. Ulusal ombudsmanlıkta olduğu gibi yerel ombudsmanlıkta da ortaya çıkış doğasına uygun olarak, yerel yönetim birimlerinin eylem ve işlemleri sonucu ortaya çıkan problemler bazen vatandaşın şikâyeti neticesinde bazen de kurumun kendi tasarrufu ile incelenmekte ve inceleme sonucu ilgili idareye tavsiye kararı verilmektedir. Yerel yönetim ombudsmanlığında da tıpkı ulusal ombudsmanlıkta olduğu gibi sözü edilen inceleme ve karar verme aşamaları tüm kişi ve kurumlardan bağımsız bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de kurulacak olası bir yerel yönetimler ombudsmanlığı mekanizmasının katılımı arttıracak unsurlar açısından ne gibi koşullara sahip olması gerektiği ve bu koşullarla birlikte ne gibi faydalarının olabileceği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ombudsman, Yerel Yönetimler Ombudsmanı, Katılım.

¹ This study is a summarized and translated into English version of the master's thesis prepared by Şeyma Dağcı under the supervision of Metin Özkartal within the scope of Karabuk University Public Administration Master's Program in 2023.

² Public Administration Master's Degree, Karabuk University Public Administration Master's Program, seymadagci41@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4828-9072

³Associate Professor. Karabuk University, Department of Political Science and Public Administration, metinozkartal@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3209-7260.

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Dağcı, Ş., & Özkartal, M. (2024). The need for local government ombudsmanship in Türkiye: What kind of structure can be made in accordance with the principle of participation? *Journal of Karabuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 4(2), 161-177.

INTRODUCTION

The word "ombudsman" is an old term belonging to the Swedish language. It is used as the equivalent of the words "representative," "delegate," and "protector." In Swedish, the word "Ombud" means representative, and "Man" means person or man (Tayşi, 1997: 106). The concept of ombudsman is used in Turkish similarly to the terms "scientist" or "scholar." Due to criticisms claiming that the term ombudsman is gender-biased, some sources use the term "ombudsperson" or simply "ombuds" instead of ombudsman (Ünal, Ö., 2014: 3). It is challenging to provide a universally accepted definition of the ombudsman institution since its meaning varies based on the needs of the country where it is implemented and the purpose of its existence in that country (Şahin, 2020: 20). For example, in Spain, the term "defensor del pueblo" meaning "people's advocate" is used, while in Austria, it is "volksanwalt," meaning "people's attorney." In France, it is "médiateur de la république," meaning "republic mediator," in England, "parliamentary commissioner," in South Korea, "Anti-Corruption and Human Rights Commission," in Portugal, "justice representative," in Poland, "human rights defender," and in Belgium, "federal ombudsman" are the terms used (Arap, 2015: 67).

The ombudsman is an institution or official that investigates complaints from citizens who have been harmed by the actions and procedures of the administration (Ataman, 1993: 218). The ombudsman institution was first established in Sweden in 1713. ombudsmen are appointed by legislative bodies and act independently of all individuals and institutions (Rowat, 1985: 103). Although the institution started in Sweden, it gained attention in other countries only after the end of World War II. After emerging in Sweden, it was initially implemented only in Sweden for almost two centuries and then adopted in Scandinavian countries. Finland was the first country to implement the ombudsman institution in 1919, followed by Denmark in 1955, in 1963 Norway and New Zealand (Büyükcavcı, 2008: 10).

In its early years, the primary goals of the ombudsman institution were to ensure transparency in public service activities and the complete fulfilment of managerial responsibilities by administrators. Today, its objectives have evolved to include protecting the interests of the governed and safeguarding fundamental human rights and freedoms (Aldemir, 2020: 308-309). One of the main reasons for the widespread recognition and implementation of the ombudsman institution worldwide is the increase in state intervention in the aftermath of World War II and the policies adopted by countries in the process of post-war recovery, leading to an increase in the number of citizens harmed by the actions of the administration. The growing complaints from citizens who suffered from the actions of the administration led states to seek an easily accessible, fast, and inexpensive method of oversight outside of judicial control (Erkal, 2011: 55). As a result of these developments, the ombudsman institution has become a frequently preferred oversight mechanism for solving problems encountered in public administration worldwide.

The increasing recognition of the ombudsman institution has led to the term "ombudsman" being used for almost all complaint mechanisms outside the judiciary, creating significant conceptual confusion about what the ombudsman is and what it serves (Temizel, 1997: 39). ombudsman institutions can have different characteristics depending on the conditions and needs of the countries where they are implemented. Therefore, it is challenging to claim that there are universally applicable features of the ombudsman institution. However, for a body to be considered an ombudsman, it must meet certain minimum requirements (Erhürman, 2000: 157).

Ombudsman: Description and Features

The ombudsman institution operates independently, free from the influence of the appointing power or any institution within its jurisdiction, regardless of rank and position, without taking instructions from anyone (Ünal, 2014: 81). The independence of ombudsmen from constitutional organs provides them with the freedom to seek the truth without fear of political or administrative sanctions (Avşar, 2012: 132). The ombudsman institution is a functional oversight tool that citizens can easily access, and no fees are charged for filing complaints. Complaints can be submitted in writing or verbally, directly by the citizens without any intermediary (Yıldırım, 2014: 200). One essential feature for the ombudsman to fulfill its duties effectively is the direct acceptance of citizens' complaints. Additionally, the absence of strict formal requirements for complaints sets it apart from other oversight methods (Sağlam, 2012: 46). Another generally accepted feature of the ombudsman institution is that its decisions are advisory rather than binding. While the ombudsman has the authority to investigate, supervise, and conclude citizens' complaints, they do not have the power to annul administrative actions, order their revocation, or rule on the compensation for the citizen's damage caused by the administration. In summary, the decisions of the ombudsman are not legally binding; they are advisory in nature (Erhürman, 2000: 159). However, the lack of legal binding of the ombudsman's decisions does not mean that the institution is not considered or lacks functionality. The ombudsman institution has the authority to publicize the institution responsible for unjust administrative actions it has investigated through citizen complaints or identified independently. This practice ensures that the decisions of the ombudsman are considered by the administration and encourages it to act cautiously before its decisions, presenting them to the public and parliament by turning advisory decisions into reports periodically (Usta, 2014: 61).

Another task of the ombudsman is to prevent mismanagement. Negative situations arising from actions and procedures carried out by the administration, the non-fulfilment of some public services, slow or non-existent public service, and dissatisfaction of citizens with the management are termed as mismanagement (Eken, 1998: 129). In the face of such situations, traditional control methods have proven inadequate to solve problems and find solutions in line with fairness criteria. This situation has made it necessary to search for a new and more functional control mechanism to address citizens' complaints and prevent mismanagement (Şengül, 2005: 128-129). The purpose of establishing the ombudsman institution is not to create an alternative to traditional control mechanisms but, on the contrary, to complement the deficiencies left by existing control mechanisms and establish a new system (Çeliksoy and Bayan, 2020: 92). Thanks to the ombudsman institution, the oversight of actions and procedures carried out by the administration that comply with legal rules but contradict fairness principles can be ensured. It also prevents the inactivity or slow action of the administration in fulfilling public services. The nearly universal adoption of the ombudsman institution is undoubtedly due to its detailed examination of citizens' complaints about mismanagement and its protection of citizens against the administration (Şengül, 2005: 128-129).

Another duty of the ombudsman institution is to ensure fairness. The fact that a country is a rule of law, and the strict application of legal norms does not necessarily mean that the country has a fair administration. Even if the actions of the administrators comply with legal rules, they may sometimes contradict fairness (Ünal, Ö., 2014: 17). Citizens who believe they have suffered a violation of rights bring their complaints to court. However, the judiciary does not have the authority to review compliance with fairness in actions carried out by the

administration, so there is a gap in ensuring fairness. In this regard, the ombudsman institution is highly effective in filling such a gap (Temizel, 1997: 46).

The functions and working areas of ombudsmen differ depending on the countries they operate in (Büyükavcı, 2008: 11). The areas of responsibility of the ombudsman institution vary according to the population growth of the country where it is implemented, the problems arising from this growth, the place of technology in the country, and the creation of new service areas with advancing technology. In short, different types of ombudsman institutions emerge and are implemented based on the level of development of the country and the structure of society (Gökçe and Kulu, 2020: 157-158).

It is possible to classify ombudsmen into two groups according to their working areas: general-purpose ombudsmen and special-purpose ombudsmen. General-purpose ombudsmen are also known as classical ombudsmen. These ombudsmen do not have a specific working area. They accept and investigate any complaints related to the administration received from citizens. General-purpose ombudsmen can be assigned to the entire country or to a specific region or local government unit (Çeliksoy and Bayan, 2020: 96). For example, ombudsmen in countries like the United States, India, Canada, and Italy are assigned at the regional/local level. In Germany, there is a national ombudsman and a military ombudsman. In the democratically governed United Kingdom, there are ombudsmen assigned both at the national and local levels (Ünal, F., 2014: 88). General-purpose ombudsmen, with no limitation in their working area, are more preferred and applied as an oversight mechanism due to their ability to investigate all kinds of applications. Among the types of ombudsmen, general-purpose ombudsmen have the most comprehensive working area. They have the authority to examine and solve all complaints related to the administration, regardless of the subject matter. Special-purpose ombudsmen, as the name implies, focus only on a specific subject and deal with problems related to that subject. Unlike classical ombudsmen, they are not assigned to work on all issues but are only assigned and work on specialized areas based on their expertise (Çeliksoy and Bayan, 2020: 96). Examples of special ombudsmen include military ombudsman, children's rights ombudsman, university ombudsman, consumer ombudsman, environmental ombudsman, women's rights ombudsman, and local government ombudsman.

Ombudsman in Local Governments

Factors such as the diversification of the responsibilities of local government units and their shift towards providing specialized services have resulted in an increased workload for both national and local ombudsmen. Local Government ombudsmen are appointed with the purpose of easing the workload of national ombudsmen (Temizel, 1997: 65), resolving issues arising from negative actions of local administrations, preventing violations of citizens' rights, and assisting local governments in providing higher quality services (Kocaoğlu and Akman, 2015: 438).

Local Government ombudsmen closely resemble national ombudsmen in many aspects but differ in that they operate not nationwide but only in specific regions or cities. They are elected by the respective local councils. The primary task of the institution is to promptly investigate complaints related to local administrations and resolve the issues efficiently (Kutlu, Örselli, and Kahraman, 2018: 21).

Established in 1974 in the United Kingdom, the concept of local government ombudsman was implemented through the 23rd article of the "Local Government Act" in the UK. The commission designated as the local government ombudsman examines complaints

from the local public about actions of local administrations (Avşar, 2012: 154). Local government ombudsmen are special-purpose ombudsman types that have a crucial feature in supervising the activities of local governments and providing good service to the citizens. (Karasoy, 2015: 49). Local Government ombudsmen are an important type of ombudsman, distinct from national ombudsmen, focusing solely on locally assigned responsibilities as it is clear in its name. It is an independent control mechanism that mediate and resolve conflicts between local government units and the local population, conduct investigations either spontaneously or upon complaints, and issue recommendations in case of the identification of unjust actions or decisions by the administration (Önen and Küçük, 2021: 88).

In countries adopting the concept of local government ombudsman, the need for a separate ombudsman solely to oversee local government activities has always been a subject of debate (Şahin, 2020: 36). While some countries involve the national ombudsman in overseeing issues resulting from administrative actions in local governments, others appoint a separate local government ombudsman for such matters (Temizel, 1997: 64).

Local government ombudsmen share similar powers and responsibilities with national ombudsmen. Just like in national ombudsmanship, local ombudsmen address problems arising from the actions and decisions of local government units based on citizens' complaints, and, in case of identified issues, they make recommendations to the relevant administration. The stages of examination and decision-making in local government ombudsmanship, like in national ombudsmanship, are carried out independently of all individuals and institutions.

The areas of service and nomenclature of local government ombudsmen may vary from country to country, depending on the internal conditions and needs. While local government ombudsmen are generally assigned to similar topics, their areas of responsibility may differ from country to country. These local government ombudsmen are appointed based on the needs of the region and expectations of the citizens they serve. Each country, region or city appoints a local ombudsman according to its current internal conditions and needs (Bengli, 2013: 37). Therefore, the service areas and naming of local government ombudsmen may vary from country to country. For example, in Scandinavian countries such as Sweden, Norway, and Denmark, the ombudsman is tasked with protecting individual rights and freedoms against the administration, with broad powers of investigation, research, and supervision. In the UK, the national ombudsman and the local government ombudsman are tasked with protecting the public against maladministration, while in France, the role of the ombudsman is to ensure fairness between those governed and those governing (Ünal, F., 2014: 94).

When a local government fails to fulfil or delays an action under its responsibility or when a citizen suffers harm due to any action taken by local governments, the citizen initially reports the issue to the relevant local government unit. If the individual is not satisfied with the resolution of the problem and after exhausting all local complaint procedures, the complaint can be submitted to the local government ombudsman by the citizen himself (Demiral and Demiral, 2010: 929; Avşar, 2012: 154).

For a local government ombudsman to truly be considered impartial and independent from all individuals and institutions, the institution must have a dedicated budget, financial independence, and personnel independence (Ünal, F., 2008: 134). Additionally, the independence of local government ombudsmen should be secured by laws and enshrined in the constitution (Yılmaz, 2019: 33). An ombudsman institution with these qualities can ensure its independence and provide services in line with its founding purpose.

Like the national ombudsman, local government ombudsmen must possess specific qualities to be accepted as a control mechanism. Although the intervention areas of local government ombudsmen are limited compared to national ombudsmen, the special qualities required for both ombudsman institutions are quite similar. While most of the activities in local governments are implemented based on decisions from local councils, if a citizen has a complaint due to actions and decisions taken by local governments, they can directly apply to the local government ombudsman. The responsibility of local government ombudsmen is not to oppose the decisions made by local councils but to ensure that the administrative activities of local governments are carried out in the best possible way and to improve the quality of decisions made by local councils (Temizel, 1997: 65-66).

Local government ombudsman has become a preferred auditing method in almost all countries because it meets the need for control with many positive aspects. The common functions of the local ombudsman include improving administration, supervision function, and protecting citizens against poor governance practices. The role of local government ombudsmen in improving administration is realized in two ways: prevention and deterrence. The existence of the ombudsman requires administrators to act carefully and comply with the laws in their actions, which is defined as a preventive function. If an administrator intends to perform an illegal action or procedure, the fact that the ombudsman is present deters them from doing so, it is defined as a deterrent function (Erhürman, 1998: 100). Local government ombudsmanship is considered more successful than national ombudsmanship in ensuring good governance. Locally elected government officials, who will remain in office if they have the support of the citizens, are more willing to implement the recommendations made by the ombudsman compared to central administrations (Ünal, Ö., 2014: 109-110).

Another function of local government ombudsmen is the protection function, which serves the purpose of ensuring that the actions and decisions of the administration are carried out in accordance with legal rules and fairness criteria. In countries where local ombudsman systems are applied, a significant part aims to protect the rights and freedoms of citizens. Negative actions taken by the administration during the provision of a service can cause harm to the citizen. With the established local ombudsman system, all actions and decisions made by the administration are controlled in terms of compliance with legal rules and fairness, and in case of any contrary situation, the institution makes a recommendation to the relevant management.

Another function of the institution and the main reason for its existence is the supervising function. While local government ombudsmen perform the supervising function quickly, inexpensively, and easily, they meet the control needs of local governments, which require continuous supervision, and make a significant contribution to the audit of local governments (Ünal, F., 2008: 141-142). The fundamental factor in the emergence of local government ombudsmanship is to obtain a quality auditing mechanism to get the highest efficiency from the developing activities of local governments. Effective control means getting the highest efficiency from the actions and decisions of management.

Local government ombudsmen examine complaints from citizens regarding poor administration but cannot examine and act on decisions made by the administration with discretionary authority. Local ombudsmen investigate complaints received from citizens and create a report if it is determined that the citizen has been victimized. This report, along with efforts to prevent the victimization of citizens, is communicated to the relevant institution. After this stage, there are two steps that local governments can take. Ensuring the victimization of citizens is prevented and taking measures to prevent the same victimization from recurring

(Temizel, 1997: 67). The decisions of local government ombudsmen are not binding on local government units, but they are advisory in nature.

The application procedure for local government ombudsman, the working method of the institution, and the nature of the decisions taken can vary depending on the conditions of the country where it is applied. In the UK, the first example of the institution, citizens with complaints about poor administration must apply to the relevant local government units before applying to the local ombudsman. If the citizens believe that their problems are not resolved through these applications, they can apply to the local government ombudsman through a committee. If the committee rejects the application, citizens have the right to submit their applications directly without the need for an intermediary (Avşar, 2012: 154). There are exceptional cases regarding the application to local government units before applying to the local ombudsman. If the urgency of the situation is high, the local government ombudsman can directly receive the complaint without waiting for the citizen to apply to the local government units. If the situation is not urgent and the citizen has applied directly to the ombudsman, in this case, the ombudsman contacts the local governments to ensure that the complaint is initiated in a proper manner (Demiral and Demiral, 2010: 929).

In the UK, decisions made by local government ombudsmen are generally accepted and followed by local governments. The most important reason for this is that the local government ombudsman has the support of public opinion. Authorities generally accept and act in accordance with the advisory decisions made by the ombudsman, who has the power of public opinion behind them, and they also take precautions to prevent the same mistake from being repeated (Ünal, F., 2008: 147). Local government ombudsmanhood does not charge any fees for applications submitted in response to citizen complaints. Citizens can make applications directly themselves or through a proxy they authorize. Applications can be made in person or by email, and the complaint letter should be kept as short as possible. The contact information of the person must be included in the application so that the owner of the complaint can be reached when necessary. If necessary, the presentation of evidence, if any, is crucial for a favorable outcome for the citizen (lgo.org.uk: Access: 22.06.2021). Therefore, based on the UK practice, it is possible to interpret that the decisions of local government ombudsmen are important for improving the activities of local governments, although they are advisory in nature.

Recommendations Regarding the Increase of Participation in Local Government Ombudsman in Türkiye

In Türkiye, the supervision of local governments is carried out in six ways: administrative supervision, political supervision, judicial supervision, public supervision, financial supervision, and supervision by the institution of public ombudsmanship (Kara and Karakılçık, 2016: 730). Although these existing supervision mechanisms have functioned quite effectively until today, it is a fact that they have disadvantages and shortcomings. For example, judicial supervision cannot initiate action on its own and can only review complaints in terms of legality. The inability of judicial supervision to independently review an action taken by the administration means that nothing can be done about that action unless it is brought before the judiciary, even if it is legally questionable. Furthermore, in cases where actions are in accordance with legal norms but cause harm to citizens, there is no sanction through judicial supervision (Ünal, 2016: 122). Therefore, there is a need in Türkiye for a supervision method that can simultaneously assess compliance with legal rules and fairness criteria, examine and resolve complaints from aggrieved citizens, be easily accessible to all segments of society, be cost-free, fast, and easy to apply.

Regarding political supervision, a functional oversight mechanism, Gözler and Kaplan (2015), comments that it lacks functionality. Even if actions and transactions performed by the administration are illegal, the action is annulled, but compensation for the material damage suffered by the victimized citizen is very rarely encountered (Gözler and Kaplan, 2015: 329). Another effective supervision method, administrative supervision, can result in executive decisions, but the likelihood of obtaining a satisfactory result for the citizen in case of a dispute between the administration and the citizen is quite low (Gözler and Kaplan, 2015: 334).

The occasional inadequacy of existing supervision mechanisms prompts the search for a new supervision mechanism that will positively impact the activities of local governments. A new institution empowered to oversee local governments would not only facilitate the implementation of actions and transactions by the administration in line with new public management principles but also contribute to reducing the workload of existing supervision methods (Arklan, 2006: 96). Through the establishment of a local government ombudsman, public services can be provided more fairly, quickly, effectively, and transparently, allowing citizens to play a participatory role in local government.

Although there is a national ombudsman institution in Türkiye, the Ombudsman Institution, the first step in ombudsman activities in the context of local governments has been the establishment of a local government ombudsman. In 1982, faculty members of Ankara University's Faculty of Political Sciences and Faculty of Law conducted a study on the constitutional draft, proposing the establishment of an ombudsman institution for provinces and regions (Demirkol, 2011: 49). In 1994, MÜSİAD prepared a research report titled "Local Governments in the 2000s." In this report, possible problems that local governments may face in the coming years and solutions to these problems were discussed. MÜSİAD's report recommended the establishment of a unique local government ombudsman for solving the problems identified. The proposed ombudsman was seen as important for local governments with increasing responsibilities and powers, and it was described as the "judge of the people" and the "prosecutor of the people" (MÜSİAD, 1994: 55).

The first concrete step taken in Türkiye for local government ombudsman is the directive prepared by the Bayburt Governorship. In 1996, based on Article 11/A of Law No. 5442 on Provincial Administration, the Bayburt Governorship prepared a directive titled "Implementation of the ombudsman Institution at the Provincial Level." In this directive, the institution planned to be established in Türkiye was proposed to be named the "Public Consultation Board" (Tayşi, 1997: 96). According to this directive, the task of the planned Consultation Board was to examine complaints from citizens regarding administrative institutions within the province, and in case of any action or transaction that could constitute a crime because of the examinations, to refer the matter to the relevant authorities. This board aimed to ensure an honest, transparent, fair, independent, and impartial public service process. Another important goal of the board was to compensate the damage suffered by citizens because of the negative actions and transactions of the administration and to serve as a bridge between the administration and the governed (Muradova, 2013: 172). Efforts were made to implement the Public Consultation Board, but due to the change of duty location of the then governor the efforts could not be put into practice (Çakmak, 2008: 104). The planned Public Consultation Board closely resembled an ombudsman institution with features such as not charging any fees from citizens, not imposing strict formal conditions for applications, being open to the applications of all citizens victimized by the actions and transactions of the administration and preparing a report at the end of the year for the work carried out throughout the year. In 2004, with Law No. 5227 on the "Basic Principles of Public Administration and Restructuring," an institution like the ombudsman was mentioned for the first time in Turkish legislation. The

name of the institution envisaged to be established by this law was determined as the "Local Government Public Inspector" (Yılmaz, 2019: 106-107). The Local Government Public Inspector was designed as a local oversight mechanism rather than a national one and was included in the law as such. Therefore, for the first time, a local government ombudsman-like organization was mentioned with a single article in this Law (Ünal, F., 2014: 168). The draft law was approved by the Turkish Grand National Assembly, but President Ahmet Necdet Sezer returned the draft to the Assembly for reconsideration, citing that it did not comply with the general principles of law, constitutional rules, and public interest (Muradova, 2013: 174).

Existing classical local government supervision mechanisms have facilitated the resolution of many problems until today. However, the increasing importance given to the principles of accountability, transparency, impartiality and openness in local government institutions in Türkiye has become insufficient in solving some problems encountered. As a result of the need for an ombudsman institution in Türkiye, the Ombudsman Institution was established, leading to many gains. Currently, a similar situation is being discussed for local government ombudsman. As mentioned above, although various steps have been taken towards the establishment of local government ombudsman in Türkiye, these steps have remained inconclusive. However, even if these steps cannot be realized, they strengthen the opinions in the country that there is a need for local government supervision. When the applications made to the Ombudsman Institution on an administrative basis in the last five years are examined, it is seen that a significant part of the applications made to the institution consists of complaints related to local governments.

Table 1: Complaint applications made to the Ombudsman Institution regarding local governments:

	2021	2020	2019	2018	2017
Number	4457	2013	2278	1851	1424
Percentage	13,04	2,23	10,86	10,53	15,56

Source: Ombudsman Institution annual activity reports.

When the table above is examined, it is noteworthy that a significant portion of the applications made to the Public Supervision Institution consists of problems in local governments. As can be understood from the table, the institution spends a considerable amount of time on the problems of local governments. When the annual activity reports published by the institution are examined, it is observed that some of the applications are carried over to the next year. One of the most important reasons for this situation is undoubtedly the excessive workload of the institution. The high workload of the ombudsman results in the citizen's application not being promptly evaluated. Citizens who cannot achieve the desired outcome with their applications seek remedies through other supervision mechanisms. This, in turn, increases the workload of other supervision mechanisms.

Due to the COVID-19 pandemic that started in 2019 and affected Türkiye as well as the whole world, there has been a 330.22% increase in applications to the Public Supervision Institution compared to 2019. There are two main reasons for this increase. First, the tighter relationship between citizens and the administration during the pandemic, leading individuals to expect a better management process from the authorities. Second, the increased visibility of the Public Supervision Institution (PSI) (PSI Report, 2020). Evaluating this information, the existence of a national ombudsman institution in Türkiye is undoubtedly a positive situation. However, through the establishment of a local government ombudsman, the workload of the national ombudsman can be reduced, and the examination of complaints at both national and local levels can be more efficiently conducted due to division of labour.

In countries where local government ombudsman is implemented, the institution not only serves as a bridge between management and citizens but also contributes to strengthening democracy and ensuring the most accurate delivery of public services. The institution is highly effective in the supervision of local governments (Kutlu, Örselli and Kahraman, 2018: 24). If local government ombudsman is implemented in Türkiye, it could strengthen the bonds between citizens and administration, and the newly established supervising method could address gaps in local government supervision.

As mentioned above, the increased responsibilities of local governments necessitate the inspection of these units by an expert supervising method that can adapt to the conditions of the period. With the introduction of a local government ombudsman into the Turkish supervising system, citizens who suffer harm due to the administration's wrongful actions will be able to directly apply to the local government ombudsman rather than the Human Rights Examination Commission of the Turkish Grand National Assembly, the Petition Commission of the Turkish Grand National Assembly, or the Public Supervision Institution. This would reduce the workload of these commissions (Ünal, F., 2014: 174). The adaptation of local ombudsman to Türkiye would contribute to strengthening local democracy. The local ombudsman would enable services to be provided more transparently, accountable, free from favouritism, and impartial (Tekeli, 2003: 14).

Through the establishment of a local government ombudsman, citizens will be able to quickly and personally submit their complaints about issues they are dissatisfied with regarding the actions of local governments, without the need for intensive efforts or lengthy bureaucratic processes. Complaints given firsthand by citizens can be examined by local government ombudsmen and shared with the public in accordance with the principle of transparency after reaching a conclusion. This would not only encourage local government employees to perform their duties more diligently but also serve as an example for citizens in finding solutions to their own problems through the complaints and results shared by local government ombudsmen.

Sometimes, citizens may suffer due to the actions of the administration, but they may not be sure how to remedy their grievances or where and how to apply. Some citizens may report their grievances but fail to obtain a result due to mistakes in the procedure or the complexity of the application process, leading to a loss of trust in the administration. The establishment of a local ombudsman would provide citizens with a means to submit their complaints with only a written petition, allowing them to do so without hesitation or difficulty. The local government ombudsman is a free application method, which is crucial for citizens who, due to their financial situation, may not consider complaining about the harm they have suffered.

When examining countries where local government ombudsman institutions are implemented, it is noticed that countries create ombudsmen tailored to their own local government systems and needs. Therefore, it would be beneficial to create a local ombudsman in Türkiye that is compatible with the Turkish local government system and also addresses the issues left unresolved by existing supervision models. The consideration of the Turkish local government system is crucial for the establishment of a local ombudsman, just as the examination of countries currently implementing local ombudsman supervising is equally important.

When applications to the Ombudsman Institution are evaluated by regions, it is observed that in all years between 2017 and 2021, the first place belongs to the Marmara Region, and the second place belongs to the Central Anatolia Region (PSI Report). Based on this information,

considering that establishing an ombudsman institution in all provinces in Türkiye would be challenging initially, it is thought that creating the institution first regionally, and then locally, according to the level of need, could be a more feasible and realistic approach in the country's conditions. Transitioning from a pilot local government ombudsman system in regions with high applications to the national ombudsman system, after which this system becomes operational nationwide, could provide advantages for both citizens and the administration.

For the local government ombudsman to be established in Türkiye to serve the purposes of preventing mismanagement of the administration, preventing grievances that may occur as a result of bad actions and transactions, and establishing a real bridge between citizens and the administration, it is very important that those authorized in the institution should be composed of qualified individuals. The quality of the institution to be established is directly proportional to how qualified the managers of the institution are. Having legal and administrative knowledge of the ombudsman assigned to the local ombudsman will be an important feature for the functionality of the institution (Ünal, F., 2014: 181). So much so that in countries such as Sweden, Norway, Denmark and Finland, where the ombudsman institution is successfully implemented, the ombudsman is chosen among people who has had law education (Yıldırım, 2016: 168). The fact that the person appointed as ombudsman is well-equipped in the field of law and management will add value to the solution of problems arising between the administration and the citizens.

One of the important elements for the ombudsman to gain the trust of the citizens and become a reference centre because of administrative disruptions is that the ombudsman is impartial. The ombudsman should be distant from all individuals, institutions and political entities. The impartiality of the ombudsman is very important in terms of the nature of the decisions to be made because of examining the disputes. An ombudsman, who has complete impartiality towards individuals and institutions, will be independent in the decisions s/he makes. It will be easier for citizens to apply to the institution, where their impartiality and independence are assured, when necessary, and therefore the institution will serve the reason for its establishment.

The person appointed as an ombudsman should meet the qualifications specified in Article 48, paragraph a of Law No. 657 on Civil Servants. Additionally, as an ombudsman, the person should be experienced in public administration, have crisis management and problem-solving abilities, be familiar with regulations, be over 40 years old, and must have served for ten years in public institutions.

The examination of countries where local government ombudsman supervision is applied reveals that ombudsmen are generally appointed by local government units or local councils (Önen ve Küçük, 2021: 104). However, for an ombudsman institution to function seamlessly and be a flawless system for supervising, it needs to be free from all political influences. The fact that a local ombudsman can only be determined by the votes of the local council may cast a shadow on this necessity of the ombudsman. Even though the ombudsman elected in such a system has never been involved in political activities throughout his life, there is a risk of not having full independence in the mind of the citizen. An ombudsman institution in which citizens do not believe that it is fully independent will not be able to achieve the intended functionality. According to the suggestion of Önen and Küçük (2021), local ombudsman candidates should be initially selected by local councils. Among these selected local ombudsman candidates, one person should be elected by the Grand National Assembly of Türkiye (TBMM). The selection process for ombudsman candidates by local councils can be carried out in two different ways. In metropolitan municipalities, candidates can be selected by

the municipal council, while in the selection of ombudsman candidates for other municipalities, the municipal council and the provincial general assembly may be involved. The number of ombudsman appointments for the ombudsman institution could be 5 or 7, as mentioned in the proposal from the Bayburt Governorship (Önen ve Küçük, 2021: 104).

For the true independence of the ombudsman to be discussed, during the appointment, the fulfilment of the duty, and the termination of the duty, s/he must be careful to remain free from any political influence (Avşar, 2012: 253). For the local government ombudsman to be appointed, there is no single flawless method. The idea of involving the Grand National Assembly of Türkiye in the process, rather than leaving the selection of ombudsman candidates solely to local councils, is a suitable method for removing pressure, aiming at an ombudsman. When determining the local government ombudsman, it would be an appropriate method to determine the person to be appointed as the ombudsman by the legislature, just like in the election of the ombudsman Institution (Ünal, 2008: 261-262). For the elected ombudsman to fulfil his duty properly, s/he must be free from all pressures. While the duties of ombudsmen, who were not even considered to be appointed by political figures, are dismissed, the absence of intervention from any politician will be an important factor in ensuring that the ombudsman's work works as intended. The ombudsman should not be held responsible for the work he carries out in accordance with the law. If a situation that may hinder the election of the ombudsman is encountered after being elected, s/he must be dismissed duly in line with the principle of procedural parallelism.

The term of office of the local government ombudsman should be four years, as in the Ombudsman Institution implemented at the national level in Türkiye (Law No. 6328). If the ombudsman position becomes vacant before the end of his term of office, the term of office of the new ombudsman must be four years.

In addition, for the local government ombudsman to be established to function successfully, the institution must be known by citizens and the visibility of the institution must be ensured. The institution to be established should be created in a way that citizens can easily access and solve their problems quickly (Şahin, 2020: 51). For this, if necessary, public spots should be created to promote the institution, broadcasts should be made, and advertisements should be given to promote the institution on social media platforms and television channels that citizens use extensively. Citizens should be informed about their rights and ways to assert their rights.

The local government ombudsman to be established in Türkiye should have jurisdiction and authority over local governments, unions and enterprises established by local governments, and organizations affiliated with local governments. The local government ombudsman should have full authority to investigate, inquire, and examine actions and transactions carried out by the competent units. Without receiving any complaints, the local government ombudsman should be able to inspect and report on the institutions it is authorized to oversee, with the aim of preventing poor governance and improving administrative processes (Ünal, F., 2014: 183). It is essential to determine not only the areas of authority but also the areas excluded from its jurisdiction. Issues taken to court should fall outside the jurisdiction of the local government ombudsman.

The Law No. 6328 on the Public Ombudsman Institution assigns the duty to the national ombudsman, the Public Supervision Institution, to act upon complaints from citizens regarding the functioning of the administration. The law grants the institution the authority to investigate and examine the legality and fairness aspects of any action or transaction carried out by the

administration and to make recommendations to the relevant administrative body based on the results of the investigation (Law No. 6328, Art. 5). Therefore, a local government ombudsman in Türkiye, when activated based on complaints, should be able to examine public institutions and their actions and transactions to address citizens' concerns. In necessary cases, the ombudsman should also be able to inspect public institutions without complaints, create a report after the inspection, and share it with local councils and the public.

Local government ombudsmen should be tasked with preventing the victimization of citizens, minimizing potential grievances, and, in this regard, should be authorized. However, the role of the local ombudsman should not be limited to rectifying grievances; it should also conduct necessary activities to address deficiencies in the administration's operations to prevent the recurrence of problems (Şahin, 2020: 31). If, during inspections resulting from complaints, the local government ombudsman finds the local governments faulty, it should have the authority to make recommendations for the material and moral resolution of grievances and take measures to prevent a recurrence of the situation that led to the grievance.

The local government ombudsman in Türkiye should be accessible to all citizens in the locality or individuals who have experienced grievances related to the local government institutions. The institution should be open to applications from Turkish citizens and foreigners alike. According to the Law No. 6328, the Public Ombudsman Institution takes action based on complaints received. This leads to confusion regarding the institution's ability to conduct spontaneous research and investigation. Therefore, the local government ombudsman should have the authority to initiate actions based on complaints as well as spontaneously, and this should be explicitly stated in the relevant legislation.

The local government ombudsman in Türkiye should receive first-hand applications without formal requirements and without the need for intermediaries. The subject of the applications should be clear and straightforward, not taken to court, not conclusively resolved by the judiciary, not previously examined and concluded by the institution, and the relevant local government control stages should be completed (Law No. 6328, Art. 17). Applications to the institution should be accepted in a way that everyone can easily apply and should be free of charge.

A person who has suffered from the actions or transactions of a local government unit should be able to file a complaint with the local government ombudsman within six months. The local government ombudsman should have discretionary power to decide whether to take action on matters not complained about within the specified period, depending on the importance and sensitivity of the issue (Ünal, Ö., 2014: 136). Applications made during the process of filing a lawsuit should suspend the lawsuit (Law No. 6328, Art. 17).

Once the local government ombudsman decides to examine a received complaint, they should inform both the complainant and the subject of the complaint. Within ten working days, the ombudsman should be able to request a report from the relevant local government unit regarding the subject and, if deemed necessary, initiate an investigation and exploration within this period. The local government ombudsman should have the right to access the documents and information related to the subject. Exceptions can be made for documents classified as state secrets or commercially sensitive, with the condition that the reasons are provided. These documents can only be open to on-site inspection by the chief inspector (Law No. 6328, Art. 18).

To achieve the goals of the local government ombudsman acting quickly as expected, not having a cumbersome structure and contributing to participatory democracy, complaints to the local ombudsman must be concluded in less than six months, unlike the ombudsman Institution. The decisions of the local government ombudsman should also be advisory in nature, like the public ombudsman Institution. However, to enhance its effectiveness, the institution's visibility should be increased through proper promotion and education initiatives conducted by the institution itself.

CONCLUSION

In Türkiye, the institution responsible for overseeing problems related to local governments is the Ombudsman Institution, which is the national ombudsman. The Public Ombudsman Institution has carried out numerous works related to local governments and played a highly effective role in solving problems. However, factors such as the expansion of the responsibilities of local governments and an increase in the workload of the Ombudsman Institution have brought about various challenges. In the studies carried out on the establishment of an ombudsman institution in Türkiye, reasons such as the establishment of a local government ombudsman rather than a national ombudsman and the fact that the Ombudsman Institution receives a lot of applications regarding local governments, recall the questions of what kind of effects a local government ombudsman to be implemented in Türkiye will have.

Having a local government ombudsman in Türkiye would initially alleviate the workload of the Ombudsman Institution, allowing the institution to operate more effectively and efficiently. An established local ombudsman would enable better scrutiny of the expanded local government units and contribute to their more careful, meticulous, efficient, and less error-prone operation. The establishment of a local ombudsman would also lighten the load of existing local supervising methods.

Since there is currently no local government ombudsman institution in the country, initially establishing a local ombudsman in each province may not lead to the desired result or may take a long time to achieve. The Turkish ombudsman institution called Ombudsman Institution has the authority to open offices in any region if deemed necessary. Proceeding from this authority, initially establishing regional ombudsman offices and determining the goals, objectives, and operational procedures of the planned local ombudsman in coordination with the established regional offices would be advantageous in ensuring the steps taken towards establishing a local ombudsman are more robust. In order for an ombudsman, who was first established regionally and then enabled to operate in all provinces, to find solutions to the citizens' problems, to improve the actions and procedures of the administration, to protect the rights of citizens who have been wronged as a result of the bad actions of the administration, in short, for the local ombudsman to be established to become functional, the citizen must be informed about the institution, and the institution must inform him/her about it and also training should be organised.

Despite these considerations, it should not be assumed that the local government ombudsman is a miraculous supervision method. A local ombudsman, while having the potential to serve many purposes as a supervision mechanism, is not a cure-all for all problems. In some countries where it is implemented, the local government ombudsman has faced criticism and new supervision methods have been established to oversee the local government ombudsman. Currently, the non-binding nature of decisions made by the Ombudsman Institution in Türkiye, similar to the national ombudsman, is occasionally criticized. When the annual reports of the Ombudsman Institution are examined, it is observed that there is a high

compliance rate with the recommendation decisions given by the institution. However, there are also unanswered or unfulfilled recommendation decisions. Nevertheless, for existing problems related to local governments in Türkiye, the local ombudsman system is considered the best additional supervision method. The fact that the local government ombudsman system has been included in studies on the audit of local governments for many years and that this system has attracted the attention of Turkish academicians and bureaucrats has an impact on this inference.

Certainly, for the best results with this system in Türkiye, the country's conditions should be considered, deficiencies in the oversight of local governments should be identified, and existing needs should be carefully analysed. Only in this way can the activities of both the institution and local governments be improved, functional solutions be found between the administration and citizens, and an effective solution be achieved. To achieve the intended goals of the institution, it is crucial for the institution to be recognized by the public. Therefore, ensuring that the institution is recognized by the public is the responsibility of the administration. Furthermore, for the institution to be effective, it is important for public officials to embrace it, and citizens should be guided by the institution. One of the important factors in obtaining the expected results from the local government ombudsman is that the local ombudsman to be established is managed by a chief supervisor who is appreciated, trusted and whose decisions are respected by the society, just like the national ombudsman.

REFERENCES

- Aldemir, C. (2020). Cezaevi Ombudsmanlığı Sistemi: Almanya, Kanada, İngiltere ve Galler Örnekleri. O. Erdoğan içinde, *Ombudsmanlık-Dünyada Uygulanan Özel Amaçlı Ombudsmanlık Türleri ve Uygulamaları* (s. 305-327). Nobel Academic Publishing.
- Arap, K. Sultan. (2015). 40. Yılında İngiltere’de Yerel Yönetim Ombudsmanı. *Ege Akademik Bakış*,15(1), 65-80.
- Arklan, Ü. (2006). Bir Kamu Denetim Sistemi Olarak Ombudsman ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Selçuk İletişim*, 4(3), 82-100.
- Ataman, T. (1993), İngiltere’de Ombudsman Kurumu (İdarenin Parlamento Tarafından Denetimi). *Türk İdare Dergisi*, 400, 217-255.
- Avşar, Z. (2012). Ombudsman: İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi. Hayat Publishing Group, İstanbul.
- Bengli, V. (2013). *Yerel Yönetim Ombudsmanı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. İstanbul: Marmara University.
- Büyükcavcı, M. (2008). Ombudsmanlık Kurumu, *Ankara Barosu Dergisi*, 66(4), 10-13.
- Çakmak, C. (2008). *Kamu Denetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsman) Kurumunun Türkiye’de Yeri ve Önemi*. Master's Thesis, Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences, İzmir.
- Çeliksoy, E., & Bayan, B. (2020). Genel ve Özel Amaçlı Ombudsmanlık Örnekleri: İngiltere ve Türkiye. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3 (1), 92-103.
- Demiral, B., & Demiral, N. (2010). Yerel Yönetimler Ombudsmanlığının Türkiye’de Uygulanabilirliği. II. Turgut Özal Uluslararası Siyaset ve Ekonomi Kongresi Bildiri Kitabı, s.915-943, Malatya.

- Demirkol, S. (2011). *Uluslararası Yerel Yönetim Ombudsmanlığı Toplantısı*. UCLG MEWA & Düzce Belediye Başkanlığı.
- Eken, M. (1998). Kamu Yönetiminde Kötü Yönetim Olgusu. *Türk İdare Dergisi*, 419(70), 128-139.
- Erhürman, T. (1998). Ombudsman. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(3), 87-102.
- Erhürman, T. (2000). Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1-4), 155-180.
- Erkal, H. (2011). Yeni Bir Anayasal Kurumu: Ombudsman. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 145, 57-61.
- Gökçe, A. F., ve Kulu, S. (2020). Askeri Ombudsmanlık. O. Erdoğan içinde, *Ombudsmanlık-Dünyada Uygulanan Özel Amaçlı Ombudsmanlık Türleri ve Uygulamaları* (s. 157-184). Nobel Academic Publishing.
- Gözler, K. ve Kaplan, G. (2015). *İdare Hukukuna Giriş*. Ekin Press Release Distribution.
- Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu (2017). *Ankara Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu*. https://www.Ombudsman.gov.tr/document/raporlar/yillik_rapor/2017_yili_yillik_rapor/2017-y%c4%b11l%c4%b1k-rapor-SON-PDF.pdf.
- Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu (2018). *Ankara Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu*. https://www.Ombudsman.gov.tr/document/raporlar/yillik_rapor/2018_yili_yillik_rapor/mobile/index.html.
- Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu (2019). *Ankara Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu*. https://www.Ombudsman.gov.tr/document/raporlar/yillik_rapor/2019_yili_yillik_rapor/mobile/index.html.
- Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu (2020). *Ankara Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu*. https://www.Ombudsman.gov.tr/document/raporlar/yillik_rapor/2020_yili_yillik_rapor/mobile/index.html,
- Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu (2021). *Ankara Kamu Denetçiliği Kurumu Raporu*. <https://www.Ombudsman.gov.tr/kdk-pdf/kdk-2021-faliyet/mobile/index.html>
- Kara, H., & Karakılçık, Y. (2016). 5018 Sayılı Kanun Kapsamında Yerel Yönetimlerin Denetimi: Getirdiği Yenilikler, Uygulamalar ve Karşılaşılan Eksiklikler. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(3),727-738
- Karasoy, H. A. (2015). Ombudsman In Türkiye: It's Contributions and Criticism. *European Scientific Journal*, 11(22), s. 46-59.
- Kocaoğlu, M., & Akman, Ç. (2015). Türkiye 'de Yerel Yönetimler Ombudsmanlığı Gerekli midir? *Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri*, Kayfor 13 Proceedings Book, 15-17 Ekim, s. 437-454, Konya.
- Kutlu, Ö., Örselli, E., & Kahraman, S. (2018). Türkiye'de Yerel Ombudsmanın Uygulanabilirliği: İtalya Yerel Ombudsmanlığı Üzerinden Bir Analiz. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 4 (8), 15-38.
- LGO. (2021). *Making A Complaint*. <http://www.lgo.org.uk/making-a-complaint/>
- Muradova, D. (2013). *Ombudsmanlık Kurumu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*. Ankara: Ankara University.

- MÜSİAD. (1994). *2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Yerel Yönetimler: Sorunlar-Çözümler*. MÜSİAD Araştırma Raporları-No: 5.
- Önen, M., & Küçük, Ü. (2021). Yerel Yönetim Ombudsmanlığı Sistemi: Türkiye'ye Uygulanabilirliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 8(19), 88-111.
- Rowat, D. C. (1985). *Ombudsman Plan: Essays on the Worldwide Spread of an Idea (No. 67)*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- Sağlam, A. (2012). *İdarenin Yargı Dışı Denetim Yollarından Biri Olan Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği) Kurumu ve İdari Yargı ile İlişkisi*. Ankara: Çankaya University.
- Şahin, M. S., (2020). *Kamu Denetçiliği (Ombudsman) ve Uygulama Örnekleri*. ASTANA Publications.
- Şengül, R. (2005). *Ombudsman Kurumu Kötü Yönetime Çare Olabilir mi? II. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*.
- Tayşi, İ. (1997). Ombudsman Kurumu ve Ülkemizde Uygulanabilirliği. *Sayıştay Dergisi*, 25, 106-123.
- Tekeli, İ. (2003). Siyasal Toplum ile Sivil Toplum Arasında Yerini Belirlemede Olan Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12(2), 5-15.
- Temizel, Z. (1997). *Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bağımsız Bir Denetim Organı: Ombudsman*. Kent Printing House.
- Usta, H. (2014). Türkiye'de Ombudsman (Kamu Denetçiliği) Kurumu. *Denetim Dergisi*, 14, 59-64.
- Ünal, F. (2008). *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Yerel Yönetim Ombudsmanı*. Ankara: Gazi University.
- Ünal, F. (2014). *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Yerel Yönetim Ombudsmanlığı*. Savaş Book and Publishing House.
- Ünal, F. (2016). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yargısal Denetimi ve Adaletin Gerçekleşme Düzeyi. *Sosyal Bilimler Dergisi ICEBSS November Special Issue*, 114-124.
- Yıldırım, A. (2014). Yerel Yönetim Ombudsmanının Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 197-217.
- Yıldırım, A. (2016). *Türkiye'de Yerel Yönetim Denetiminin Güçlendirilmesinde Ombudsmanlık Sisteminin Uygulanabilirliği*. Malatya: İnönü University Institute of Social Sciences.
- Yılmaz, Ç. (2019). *Türkiye'de Yerel Yönetim Ombudsmanlığının Gerekliği Üzerine Bir Araştırma*. Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy University.
- Ombudsman Law No. 6328, Adoption Date: 14/06/2012, Official Gazette Publication Date: 29/6/2012, Number: 28338, Volume: 52.